

Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Kadın Hakları

Zümray Diran

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve Edebiyatı dalında Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Temmuz 2011
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Elvan Yılmaz
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Yrd. Doç. Dr. Kadir Atlansoy
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Master derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim

Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel _____

2. Doç. Dr. Adnan Akgün _____

3. Doç. Dr. Ertuğrul Aydın _____

ABSTRACT

The subject of this thesis is women's rights in the following eight novels: *Sefile* (1886), *Nemide* (1892), *Bir Ölümin Defteri* (1893), *Aşk-ı Memnu* (1901), *Kırık Hayatlar* (1895), *Mai ve Siyah* (1898), and *Nesl-i Ahir* (1990) By Halid Ziya Uşaklıgil, one of the greatest novelists of Servet-i Fünun. Our aim is to point out Halid Ziya Uşaklıgil's attitude towards women's rights compared to other Turkish authors.

In the first chapter, we have tried to introduce the role of women in the Turkish society and literature before Halid Ziya, and in a presentable way, put forward his views about this subject.

Taking into account feminism and women rights, in these eight novels by Halid Ziya Uşaklıgil, under seperate chapters, we have analyzed education, women's rights about marriage desicion, marriage life and divorce, father-daughter, sibling and kin relationships, sources of income for women, working women and lastly sexual harrasment. We have identified the authors' attitudes towards these issues.

Key words: Halid Ziya Uşaklıgil, novel, feminism, women's rights.

ÖZ

Tezin konusu; Türk Edebiyatı'nın önemli romancılarından Halid Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* (1886), *Nemide* (1892), *Bir Ölüünün Defteri* (1893), *Ferdi ve Şürekâsı* (1895), *Mai ve Siyah* (1898), *Aşk-ı Memnu* (1901), *Kırık Hayatlar* (1924), ve *Nesl-i Ahir* (1990) adlı sekiz romanında kadın haklarıdır. Tez amacımız Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarında diğer Türk yazarlarına kıyasla kadın hakları konusunda nasıl bir tutuma sahip olduğunu ortaya koymaktır.

Tezin ilk bölümünde Halid Ziya'ya gelinceye kadar Türk toplumunda ve Türk edebiyatında kadın konusunu, bu konularda ortaya atılan görüşleri derli toplu şekilde ortaya koymaya çalıştık.

Feminizm ve kadın haklarını göz önünde tutarak Halid Ziya Uşaklıgil'n sekiz romanında; eğitim, evlilik kararında, evlilik sırasında ve boşanma esnasında kadına verilen haklar, baba-kız, kardeş ve akraba ilişkileri, kadınların gelir kaynakları, çalışan kadınlar ve son olarak kadınlara yönelik cinsel istismar konularında görülen durumu ayrı başlıklar halinde inceledik. Yazarın ve kahramanlarının bu konulardaki tutumlarını tesbit ettik.

Anahtar Kelimeler: Halid Ziya Uşaklıgil, roman, feminizm, kadın hakları.

TEŞEKKÜR

Tezimin yazılması sırasında; tezim için gerekli olan kaynak ve bilgilere ulaşmamda yol gösteren, tüm sorularıma sabırla cevap verip yanlışlarımı düzeltmemde, kaynaklarımı doğru kullanmamda yardımcı olan, vaktini ayırıp desteğini esirgemedен değerli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Beni bu günlere getiren ve her zaman yanımda olan anne ve babama, tüm yoğunluğuna rağmen tezim için gerekli olan kaynaklara ulaşmamda maddi ve manevi olarak desteğini esirgemeyip vaktini ayıran nişanlım Sermen Baradan'a teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Tezin konusu; Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarında kadın haklarıdır. Feminizm ve kadın hakları konusundaki görüşlerden yola çıkılarak yazarın sekiz romanında (*Sefile, Nemide, Ferdi ve Şürekâsı, Bir Ölünin Defteri, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar, Nesl-i Ahir*) kadına verilen değer ve kadınların toplum ile aile içerisinde nasıl bir yere sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türk toplumunda ve Türk Edebiyatı'nda feminizm konusunda yapılan bazı araştırma ve incelemelerden bir takım bilgiler derlenmiştir. Yaptığımız araştırmada Halid Ziya Uşaklıgil'in sekiz romanında kadınların eğitim, evlilik, çalışma, boşanma vb. gibi haklarını incelerken başta feminist eleştiri olmak üzere çeşitli tahlil yöntemleri kullanılmıştır.

Tezimiz için gerekli olan kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşamamamıza rağmen inceleyecek olduğumuz romanların, özgür yayınlarının orijinal metinli baskılarını bulamadığımız için özel istekle getirtmek zorunda kalmış ve bu da zaman açısından sorun yaşamamıza neden olmuştur.

Halid Ziya Uşaklıgil'in romanları; kadın tipleri ve kadının eğitimi açılarından incelenmiş fakat kadın hakları açısından incelenmemiştir. Yapmış olduğumuz çalışmanın önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Türk toplumunda geçmiş dönemlerden Halid Ziya'ya gelinceye kadar geçen zaman süresinde kadın hakları ve bu bağlamda Türk edebiyatında kadınların yeri tezin birinci bölümünde değerlendirildikten sonra tezde sırasıyla; Halid Ziya'nın romanlarında kadının eğitim hakkı, kadınların evlilik açısından hakları, aile

ilişkilerinde kadın hakları, ailesini geçindirmek ve çocuğuna bakabilmek için çalışan kadınlar ve cinsel yönden tacize uğrayan kadınlar incelenmiştir.

Tezimizde eğitim, evlilik, boşanma, kadın-erkek ilişkileri, kadınların çalışması ve kadınlara yönelik cinsel istismar konuları üzerinde durulmuş ve romanlardaki kadınların düşünceleri, yaşadıklarını karşılaştırmak şeklinde incelenmiştir. Haklarının farkında olan kadınlar yanında bazı erkeklerin kadınları ezdiğini bazılarının ise kadınların ezilmesine karşı olduğu görülmüştür.

Tezin sonuç bölümünde ise önceki bölümlerde elde edilen sonuçlar, özet halinde ortaya konarak bu konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Son kısım ise yararlandığımız eserlerin bir listesini ortaya koyan kaynakçaya ayrılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iii
ÖZ.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
1 TÜRK TOPLUMUNDA VE TÜRK EDEBİYATINDA KADIN.....	1
1.1 Türk Toplumunda Feminizm ve Kadın Hakları.....	1
1.2 Türk Edebiyatında Halid Ziya Uşaklıgil'e Kadar Kadının Yeri.....	4
2 EĞİTİM AÇISINDAN KADIN HAKLARI.....	9
3 EVLİLİK AÇISINDAN KADIN HAKLARI.....	32
3.1 Evlilik Kararında ve Evlilik Süresinde Kadına Verilen Haklar	32
3.2 Kadınların Boşanma Hakkı.....	58
4 AİLE İLİŞKİLERİNDE KADIN HAKLARI.....	65
4.1 Baba-Kız İlişkileri.....	65
4.2 Kardeş-Akraba İlişkileri.....	73
5 KADINLARIN GELİR KAYNAKLARI VE ÇALIŞAN KADINLAR.....	81
6 KADINLARA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMAR.....	85
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	94

Bölüm 1

TÜRK TOPLUMUNDA VE TÜRK EDEBİYATINDA KADIN HAKLARI

1.1 Türk Toplumunda Feminizm ve Kadın Hakları

Türk toplumunda feminizm ve kadın hakları konusunu ele almadan önce feminizmin ne anlama geldiğine değinmek faydalı olacaktır. Feminizm “ *kadınların ezilen bir cins olduklarını, bunun da doğal nedenlerden kaynaklanmadığını, tarihsel ve sosyal nedenlerin bu ezilmişliğe neden olduğunu söyleyen bir akımdır.*” (Mungan, Ö. 2003)

Feminizm XVIII. yüzyılda İngiltere’de kadınların haklarından bahseden *Vindication of the Rights of Women (Kadın Haklarının Müdafası)* başlıklı kitabın Mary Wollstoncraft tarafından 1792’de yayınlanması ile bir mücadele biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Feminizm kavramı kadın anlamına gelen ‘femin’ kelimesinden doğmuş ve temeli kadın özgürlüğüne dayandırılmıştır.

Kadın hakları konusunu işlerken mutlaka üzerinde durmamız gereken bir kavram olan feminizmin kısaca tanımını yaptıktan sonra kadın haklarından da bahsetmemiz gerekmektedir. Feminizm sözünün geçtiği her yerde mutlaka kadın haklarından da söz edilmelidir. Kadın hakları; kadınların sosyoekonomik, siyasal ve yasal olarak erkeklerle eşit olduğu esasına dayanmaktadır.

Kadınların; eğitim-öğretim, eş seçme, evlilik, boşanma, şiddet, miras paylaşımı, meslek edinme ve çalışma özgürlüğü vb. konularda hakları ellerinden

alınmakta ve bu konular çözümlenmesi gereken bir problem olarak kadınların karşısına çıkmaktadır. Bu gibi sorunları çözmek ve bunlara bağlı olarak yapılan kadın-erkek ayrımcılığını ortadan kaldırmak için bir takım çalışmalar yapılmıştır.

Feminizm akımının ortaya çıktığı ve kadın haklarının önem kazandığı dönemde kadın-erkek ayrımcılığına ve kadınların haklarının çiğnenmesine yol açan en önemli etken erkeklerin, 'kadınların bağımsız hareket edemeyeceğini ve evde çalışmaları gerektiğini' düşünmesiydi. Erkeklerin bu düşüncelerinden dolayı kadınlar hep geri plana itilerek hakları çiğnenmiştir.

Feminizm akımının XVIII. yüzyılda bir mücadele biçimi olarak ortaya çıkmasından sonra buna bağlı olarak kadın hakları da XIX. yüzyılda daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Dünya'da çeşitli kurumlar tarafından kadınların yaşadığı sorunlar belirlenmeye başlanmış ve özellikle yapılan ayrımcılıkların ortadan kaldırılıp kadın-erkek eşitliğinin sağlanabilmesi için mücadele edilmiştir. Dünyada ve özellikle avrupada kadın haklarının önem kazanması ile birlikte ilk önce kadınlara seçim hakkı tanınması için düzenlemeler yapılmış ve kadınlar için 'seçim yasası' çıkarılmıştır.

Yapılan çalışmalarla seçim yasasının çıkarılmasından sonra kadınlara ilk kez seçme hakkı 1776'da Amerika'nın New Jersey eyaletinde verilmiştir. Türkiye'de ise kadınlara 1930'da seçme hakkı tanınmıştır.

Kadınlar seçme hakkını elde ettikten sonra diğer haklar için mücadele ederken gazete ve el ilânlarını kullandılar. Daha sonra, dilekçe ile kadın haklarının yasallaştırılması isteklerini bildirmeleri sonucu amaçlarına ulaşmışlar ve bu yolda ilerlemişlerdir. Seçme hakkını kazanan kadınlar 'eğitim hakkı' için de mücadelelerine devam etmişlerdir.

Dünyada ve avrupada kadınların haklarını kazanabilmeleri için ne gibi girişimlerde bulduklarına kısaca göz attıktan sonra Türkiye’de Osmanlı döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemlerine kadar kadın haklarının durumuna baktığımız zaman birçok girişimler olduğunu ve kadınlara birçok hak tanındığını görüyoruz.

Kadın haklarında önemli bir konu olan eğitim konusunda Osmanlı dönemine baktığımız zaman ilk önceleri sekiz-dokuz yaşlarındaki kız çocuklarının eve kapatıldığını görmekteyiz. Tanzimat’tan sonra kadın eğitimine daha çok önem vermeye başlanmış ve 1858 yılında kız rüştiyeleri açılmıştır. Bunun yanında, saraylarda kadınlara batı musikisi eğitimi verildiğine de şahit oluyoruz.

Osmanlı döneminde; Fransa’da 1867’de çıkarılan Duruy Kanunu örnek alınarak ilköğrenim mecburiyeti getirilmiş ve bu mecburiyet kız çocuklarını da kapsamıştır. Gün geçtikçe önem kazanan kadın hakları ve özellikle eğitimi II. Meşrutiyet’ten sonra değişen sosyal ve ekonomik ortamla birlikte dikkate alınmış, kadın hak ve eğitimi ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. Kısacası, batılılaşma yolunda yapılan yenilikler doğrultusunda kadın haklarına yer verilmiş ve bu sayede kadınlara da hakları verilmeye başlanmıştır.

Osmanlı döneminde yapılan önemli değişikliklerden sonra 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılması ile eğitimde sistem farklılıkları ortadan kaldırılmıştır. Bu kanunun çıkarılmasından sonra 1925’te Kılık ve Kıyafet ve 1926’da ise Türk Medeni Kanunu’nun çıkarılması ile kadınların toplumdaki yeri değişmiştir. Medeni kanun ile çok eşlilik yasaklanmış, nikah şart olmuştur. Bunun yanında, evlenme ve miras konularında kadın-erkek

eşitliği sağlanmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu kanunları takiben 1930'da ise kadınlara seçme hakkı verilmiştir.

Osmanlıda özellikle Tanzimat'tan sonra önem kazanan kadın ve kadın hakları; kadın-erkek ayrımcılığının ve eş seçme, miras, boşanma, eğitim, evlilik, şiddet vb. sorunların ortadan kaldırılması için Osmanlı döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar mücadele edilmiştir. Yapılan mücadeleler ile Türk Toplumunda kadınlar birçok hak elde etmişlerdir.

1.2 Türk Edebiyatı'nda Halid Ziya Uşaklıgil'e Kadar Kadının Yeri

Türk toplumunda kadının tam anlamıyla öne çıkması Osmanlı döneminin son yıllarına, cumhuriyetin başlarına denk düşmektedir. Tanzimat Fermanı ile yenileşmeye doğru ilk adımlar atılırken; batıyla uyum içerisinde yürümeye çalışmışlardır. Bu yenilikler içerisinde kadın hakları da yer bulmuş ve birçok yazar tarafından ele alınmıştır. Yazarlar; kadının ve kadın haklarının toplumda nasıl bir yere sahip olduğu üzerinde durmuş ve bu konudaki sorunlara çözüm bulmak için çalışmışlardır. Fakat toplumun sosyokültürel yapısından dolayı özellikle aile ve kadın konuları açıkça işlenememiştir.

Tanzimat edebiyatı olarak da adlandırılan bu dönemde kadının eğitimi, eş seçme, görücü usulüyle evlenme, kadının ekonomik açıdan bağımsız olması, miras, evlilik, boşanma vb. konularda kadının yasal olarak haklarını ve kadının toplumdaki yerini işlemişler, sosyal adaletin sağlanması ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması için çalışmışlardır. Bu sorunlar, Servet-i Fünun edebiyatında daha açık bir şekilde ele alınmış ve artık kadının sesi duyulmaya başlanmıştır.

Türk edebiyatında kadın konusunu XIX. yüzyıl yazarları Şemseddin Sami (d.1850-ö.1904), Samipaşazade Sezai (d.1859.-ö.1936) ve Nabizade Nazım (d.1802-

ö.1893) dolaylı olarak da olsa ele almışlardır. Bu üç yazar kadın ve kadın sorunlarını yansıtmaya çalışmaları bakımından öncü sayılabilirler.

Türk edebiyatında ilk roman olarak 1872'de karşımıza çıkan Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı romanı görücü usulüyle evlenmeyi ve böyle bir evlilikte yaşanabilecek olumsuzlukları ele alması bakımından kadın ve kadın hakları konusunda önemli bir yere sahiptir. *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı romanında kız çocuklarının eğitimi konusu üzerinde de duran yazarın *Kadınlar* adlı eserinde de kadının eğitimsizliğini ele alıp kendi düşüncelerini belirtirken toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesinin kadın eğitime bağlamıştır. (Altuntaş, S. 2007)

Şemsettin Sami'nin Türk edebiyatına kazandırdığı ilk romanının ardından 1889 yılında Samipaşazade Sezai tarafından kaleme alınan, esir bir kızın uğradığı haksızlıkları anlatan *Sergüzeşt* adlı roman yine görücü usulüyle evlenmenin mantıklı olmadığını ve kadınlar açısından haksızlık olduğunu ele alan bir romandır.

Kadın haklarını dolaylı yollardan olsa bile ele alan bu yazarlarımızın üçüncüsü Nabizade Nazım'ın 1896 yılında yazdığı *Zehra* romanı açıkça olmasa bile kadını ele almıştır. Türk edebiyatında kadını ele alması bakımından baktığımız bu üç roman, bu konuda ilk oldukları için önemli bir yere sahiptir. Kadın ve kadın haklarını açıkça ele almasalar bile başlangıç sayıldıkları için Türk edebiyatında kadın konusunun işlenmeye başlanması bakımından öncü sayılmaktadırlar. (Akatlı, F. 1999)

Tanzimat döneminde yapılan yeniliklerin yanında kadının toplumdaki yasal haklarının korunması için yasalar çıkarıldığından daha önce bahsetmiştik. Bu yasalara destek olarak gazete ve dergilerde yayınlanan yazılar yanında romanla hikâyelerde de kadına kadın ve aile konularına daha çok yer ayrılmıştır.

Tasvir-i Efkar gazetesinde Namık Kemal'in kalem aldığı 'Terbiye-i Nisyan Hakkında Bir Layihâ' adlı makalesi kadının eğitimi konusunu ve *İbret* gazetesinde çıkan 'Aile' adlı makalesi ise kadının bulunduğu durumundan memnun olmadığını ele almıştır. Kadınlara karşı yapılan şiddette ve görmeden evlenmeye karşı çıkan Namık Kemal *Vatan Yahut Silistre* adlı tiyatrosunda kadını erkekle eşit tutup kadını savaşta erkeğin yanında göstermiştir.

Namık Kemal gibi Şinasi de görücü usulüyle evlenmeyi eleştiren yazarlarımız arasındadır. Şinasi'nin, *Şair Evlenmesi* adlı tiyatrosu batılı tarzda yazılan ilk tiyatro olması yanında bu tür evliliği komik bir şekilde ele alması bakımından da önemlidir.

Bahsettiğimiz bu yazarlarımızın eserlerinde; görücü usulüyle evlenme, eğitim, kadınların uğradıkları haksızlıklar gibi konuları ele aldıklarını söylemiştik. Bu konuları ele alan bir diğer yazarımız da Ahmet Mithat Efendi'dir. Görücü usulüyle evlenmeye diğer yazarlarımız gibi karşı çıkan yazar bu konu dışında, kadının eğitimi konusunu da ön plana çıkarmıştır. Yazar, *Henüz On Yedi Yaşında* adlı romanı ile fuhşa düşen genç bir kızı ele almıştır. *Teehhül*, *Diplomalı Kız*, *Felsefe-i Zenan ve Yeryüzünde Bir Melek* adlı eserlerinde kadının toplumdaki yeri ve kadın haklarını işlemiştir. (Altuntaş, S. 2007)

Kadın haklarının dikkate alınmadığı Tanzimat döneminde yazarlar kadın konusunu ele alarak ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Bu yazarlar arasında yer alan Mizancı Murad, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*; Fatma Aliye Hanım ise bir kadın yazar olarak *Muhâderat* adlı eserlerinde kadınların eş seçme özgürlüğünün olmamasını ve görücü usulüyle evlenmeyi eleştirirler. Bunun yanında, yine Fatma Aliye Hanım'a ait olan *Udî* adlı eserde de kadın-erkek eşitsizliği ele alınır. (Kavcar, C. 1985)

Tanzimat'ın ilânından sonra batı medeniyeti etkisiyle başlayan yenileşme ile insana ve dolayısıyla kadına bakış açısı da değişmiştir. Batılılaşmanın hızla yayılması ile birlikte Tanzimat edebiyatından sonra Servet-i Fünun edebiyatında da kadın ve kadın hakları daha fazla ele alınıp işlenmiştir. Servet-i Fünun edebiyatında kahraman olarak kadın daha özgür davranmaya başlar. Bu dönemin eserlerindeki kadınlar; kendini savunabilen konuşup karşı koyabilen ve özellikle eğitim gören bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumun yapısından dolayı özgürce fikirlerini yansıtamayan yazarlar yönetimin izin verdiği sürece yazabiliyorlardı. Kadının önemsenmeyip haklarının verilmediği bu dönemlerde yazarlar özellikle görücü usulüyle evlenmeye karşı çıkarlar. (Altuntaş, S. 2007)

Kadın ve kadının sorunları roman ve tiyatro yanında şiirde de ele alınıp işlenmiştir. Abdülhak Hamid Tarhan “Makber” aldı şiiri ile ölen karısından bahsetmiştir. Aile içerisindeki kadını ele alan yazardan başka Tefik Fikret de şiirde kadını işlemiştir. “Tecdid-i İzdivaç” adlı şiirinde erkek, kadının özgürlüğünü elinden aldığını düşünür. Bu yüzden erkek kadından soğur. Evlilik kadının hamile olması ile kurtulur. Burada kadının anne rolü ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında “Fırsat Yolunda, Tesadüf, 2. Tesadüf, Son Tesadüf ve Bütün Bir Sergüzeşt” adlı şiirlerinde kadın anne rolündedir. Tefik Fikret'in “Hemşirem İçin” adlı şiirinde de kadın haklarını savunduğu görülmektedir. Ölen kız kardeşi için yazdığı bu şiirle yazar kadın haklarının çiğnenmesi durumunda insanlığın da alçalacağını savunmaktadır. (Altuntaş, S. 2007)

Servet-i Fünun edebiyatında kadının hiçbir şeye boyun eğmeyip sesini duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Bunun yanında, sanatla ilgilenen, çeşitli müzik

aletlerini çalan kadınlara rastlıyoruz. Eğitimin unutulmadığı bu dönemde özellikle kadınların eğitimi göz ardı edilmemiştir.

Tanzimat Fermanı ile batılılaşma yolunda yapılan yenilikler içerisinde yer alan kadın ve kadın haklarını dönemin yazarları ele almış; güncel bir sorun olarak gözler önüne sermiştir. Yazarlar, eserlerinde genellikle görücü usulüyle evlenmeyi ele almıştır. Tanzimat'tan sonra Servet-i Fünun edebiyatında kadın daha da ön plana çıkarılmıştır. Adını verdiğimiz eserlerde de görüldüğü gibi Türk edebiyatında kadın gerek dolaylı gerekse doğrudan ele alınmış ve toplumda hak ettiği değeri görmesi yolunda gerekli duyarlılık gösterilmiştir.

Görüldüğü üzere, Tanzimat'tan Servet-i Fünun edebiyatına kadar kadına ve kadın haklarına bakış açısı değişmiş ve kadın, toplumda hak ettiği yeri almaya başlamıştır. Toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinin doğurduğu ayrımcılık ve kadın haklarının çiğnenmesi ve sosyal adaletin olmaması yazarları çok rahatsız etmiştir. Bunu eserlerinde dile getirerek kadının eş seçme, eğitim hakkı ve kendi hayatını kazanma gibi konularda erkekle eşit olması için seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

Bölüm 2

EĞİTİM AÇISINDAN KADIN HAKLARI

Geçmişte Türk toplumunda kadınlar hep geri planda kalmış ve kadın olmaları dolayısıyla birçok haklarını elde edememişlerdir. Tanzimat döneminde yazarlar ve fikir adamları kadın hakları üzerinde durmaya başlamışlar. Kadının eğitim hakkı, aile içindeki hakları v.b. konularda ilerici fikirler ortaya atarak bu konularda bir tartışma başlatmışlardır. Bu tartışma II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde daha ileriye taşınarak çok boyutlu bir özellik kazanmıştır.

Osmanlı döneminde yedi sekiz yaşlarında okuldan alınıp eve kapatılan kız çocuklar için okullar açılmıştır. Tanzimat Fermanı'nda yer alan ve batılılaşma çerçevesinde öne çıkan kadın eğitimi dönemin aydınları ve sonraki aydınlar tarafından da ele alınıp işlenmiştir. Bu aydınlar arasında yer alan Halid Ziya Uşaklıgil, kız çocuklarının ve kadınların eğitilmesi gerektiğini eserlerinde savunan önemli yazarlardan biridir.

Kadını ele alan tüm yazarlarımız gibi Halid Ziya da, kadının kültürlü olması gerektiğini düşünür. Kadın-erkek eşitliği için kadının eğitilmesinin önemini romanlarında ele alan yazarın romanlarındaki kız çocuklarını genellikle eğitilmiş ve kültürlü karakterler olarak yansıtır. Kadınlar okuma-yazma bilir, devrin şartlarına göre kültürlü, eğitilmiş olan kadın karakterler günümüzdeki gibi iş hayatı ve para kazanmak için değil kocası ile kültür bakımından eşit olup ezilmemek için eğitim alırlar.

Batılılaşmanın da etkisi ile Halid Ziya'nın dönemin yazarları gibi kadının eğitilmesinin önemli bir hak olduğunu vurguladığı sekiz romanında¹ kadınların şu hakları ön plana çıkarılmıştır: Kitap okuma, ders alma, okula gitme, yabancı dil bilme, müzik aleti çalma. Kadınlar erkeklerle eşit olmamak için bahsettiğimiz bu haklardan mahrum bırakılmıştır. Ama Halid Ziya'nın romanlarında kadınlar bahsettiğimiz hususlardan en az biri ile yakından ilgilenmekteydiler.

Genç kızlar babalarından veya mürebbiyelerinden aldıkları derslerle eğitim görüyorlardı. Tabi ki maddi yönden iyi olan kız çocukları böyle bir eğitim alıyordu. Ele aldığımız romanlarda kendi çabası ile okuma yazma öğrenen ve mürebbiyesi olmayan, okula giden kız çocuklarını da görmekteyiz. *Aşk-ı Memnu*'da Nihal, *Ferdi* ve *Şürekâsı*'nda Hacer ve *Mai ve Siyah*'ta Lamia mürebbiyelerinden ders almaktadır. Bunun yanında, *Nemide*'de Nemide ve *Kırık Hayatlar*'daki Selma gibi Nihal de babasından ders almaktadır. *Bir Ölünün Defteri*'nde Nigar eve gelen bir hoca tarafından eğitilirken *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in kardeşi İkbâl okula gider. *Sefile* romanında Mazlume'nin okula gittiğine dair bilgi yoktur, ama o romanlar, kitaplar okuyan bir genç kız olarak gözükür. Tüm bunlardan farklı olarak *Nesli Ahir* romanında Süleyman Nüzhet'in kızı Azra okula gider ve sistemli bir eğitimden geçer.

Romanlardaki genç kadınlara baktığımız zaman ise çoğunun okuma-yazma bildiğini ve müzik bir aleti çaldığı görülmektedir.

¹ Tezimizde kullandığımız Halid Ziya Uşaklıgil'in sekiz romanının ele aldığımız Özgür Yayınları tarafından yapılmış olan baskıları şunlardır: *Nemide* (İstanbul,2005), *Sefile* (2009,İstanbul), *Kırık Hayatlar* (2006, İstanbul), *Bir Ölünün Defteri* (2009 ,İstanbul), *Mai ve Siyah* (2009,İstanbul), *Aşk-ı Memnu* (2009,İstanbul), *Nesli Ahir* (2009, İstanbul). Bu romanların sadece *Ferdi* ve *Şürekâsı*'nda orijinal baskıya ulaşamadığımızdan ne yazık ki 1973 yılında yayınlanan sadeleştirilmiş metni kullanmaya mecbur kaldık.

Daha çok genç kızlar ve genç kadınların eğitimlerinden bahsedilen romanlarda orta yaşlı ve yaşlı kadınların ne derece eğitilmiş oldukları belirtilmezken bazılarının konuşmalarından belli bir kültüre sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile* Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında* romanına karşı realist roman fikriyle yazılmış bir romandır. Bu romanda, kötü yola düşen çaresiz bir genç kızın annesi öldükten sonra yaşadığı trajik olaylar anlatılmaktadır.

Romanın kahramanı Mazlume dört yaşına kadar babasız yoksul bir çocukluk yaşarken annesi Besime Hanım'ın ölmesi üzerine on üç yaşına kadar komşuları Rahime Hanım'ın yanında yaşamıştır. Rahime Hanım'ın da ölmesi ile ortada kalan Mazlume, Rahime Hanım'ın mirasçıları tarafından evden atılır. Cami avlusunda Mihriban Hanım tarafından bulunarak onun evine gitmek zorunda kalan genç kız, Mihriban Hanım ve kızı İkbâl'in hayatlarını fuhuşla kazandıklarını sonradan öğrenir, burada yaşadığı sürede İkbâl'in kitaplarından kendi çabasıyla okumayı öğrenir.

Mihriban Hanım'ın kızı İkbâl kitaplara düşkün bir kadındır. Sürekli kitap okuyan İkbâl'i gören Mazlume İkbâl'den kitabı yüksek sesle okumasını rica eder. Boş zamanlarını kitap okuyarak geçiren İkbâl'i gören Mazlume'de okuma isteği uyanır. İkbâl'in de teşviki ve kitaplarını Mazlume'ye vermesi ile Mazlume o kitabı okumaya başlar.

Sefile romanının diğer bir kadın karakteri İkbâl'in eğitim durumu hususunda detaylı bir bilgi verilmemekle beraber okuduğu kitaplardan bahsedilmektedir. Bu kitaplar arasında Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında* adlı romanı vardır:

İkbal Hanım ekser vaktini mütalaa ile geçirirdi. Bir akşam Mazlume'nin ricası üzerine İkbal Hanım, elindeki kitabı cehren okumaya başladı. Bu kitap Henüz On Yedi Yaşında serlevhalı hikâyeydi. Mazlume dalgın dalgın dinledi. Gözleri bir nokta-i gayr-ı muayyene üzerinde merkûz, kalbi birçok hissiyat-ı muhtelifle ile malî olduğu hâlde hiç tanımadığı, tasavvur etmediği bir âlemden bahis olan bu hikâye kızcağızda hayretler, taaccüpler hâsıl ediyordu.

Uyku zamanı takarrüp ettiği zaman mahcubane, mütereddidane kitabı beraberinde götürmek arzusunu beyan etti. İkbal Hanım arzusunu is'af ettiği zaman Mazlume kemal-i memnuniyetle odasına çıktı. Meçhul, garip bir hayatın serairinden bahseden bu kitabı kemal-i tecessüsle mütalaa başladı. (Sefile,s.36)

Sefile romanında kadın eğitimi konusunda özellikle durulmamakla beraber kitapta okuduklarını yaşadıkları ile karşılaştırarak, Mazlume'nin yeni fikirler edindiği romanda şöyle ifade edilmiştir:

Bu mukaddime-i mütalaa Mazlume'de şedit bir arzu uyandırdı. İkbal Hanım'da mevcut olan kitaplar birer birer nazar-ı mütalaaından geçmeye, masum kızcağızda birtakım yeni yeni fikirler hâsıl etmeye başladı. (Sefile,s.37)

Mazlume, Halid Ziya'nın diğer romanlardaki kadın karakterlerinin aksine ne ders almış ne de mürebbiyesi olmuştur. Okuduğu kitaplarla bilgi ve kültürünü artırmıştır.

Romandaki diğer kadınların, (Mihriban Hanım, Besime Hanım, Rahime Hanım ve İhsan'ın Annesi) eğitim durumlarından söz edilmemektedir.

Halid Ziya'nın *Nemide* adlı ikinci romanında ise başta okula gitme olmak üzere müzik, kitap okuma gibi konulara değinilir.

Romanda ilk olarak roman kahramanı Nemide'yi resimli kitaplara bakarken görüyoruz. Kadın-erkek eşitsizliğinin olduğu bu dönemde özellikle romanda okula gitme hususunda yapılan konuşma bunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Nail'in tıbbiyeye gideceğini duyan Nemide de okula gitmek ister. Fakat babası Şevket Bey Nemide'ye tıbbiyeye gitmek için erkek olması gerektiğini söyler. Bu konuşmanın ardından kız olduğu için okula gidemeyeceğini öğrenen Nemide ağlamaya başlar. Kızının üzüldüğünü gören Şevket Bey Nemide'ye ders

verebileceğini söyler. Kız çocuğu olduğu için okula gidemeyen Nemide'ye babası evde dersler verir:

— *Nail mektebe mi giriyor?...*

Bu esnada Nail, amcasının tensibiyle Tıbbiye'ye girmeye hazırlanıyordu.

Şevket Bey bu sualden maksat ne olduğunu anlamak için ciddi bir muhavereye başlıyormuş gibi elindeki kitabı bıraktı, sandalyesinin üzerinde doğrularak Nemide'yi dizlerinin üzerine aldıktan sonra nim bir tebessüm ile 'Evet!...' dedi.

Nemide ciddi bir tavırla düşündü:

— *Mektebe ne için girecek?*

— *Okumak için...*

Nemide, pederinin kitabına bakıyordu. Birdenbire uzanarak kitabı eline aldı, uzun uzun seyrederek dedi ki:

— *Ne için beni de mektebe vermiyorsunuz? Ben de Nail ile beraber okurum.*

— *Nail tabip olacak... Sen onun gireceği mektebe giremezsin ki...*

— *Neden?*

— *Çünkü o okuyup yazmak bilir... hem bir çocuğun tıbbiyeye girebilmesi için erkek olması iktiza eder.*

Nemide, Nail ile beraber tıbbiyeye giremeyeceğinden dolayı kız olduğuna teessüf etmiş gibi göğüs geçirerek mahzun bir sada ile;

— *Ben de okumak isterim, dedi.*

Bu sözleri müteakip Nemide'nin gözlerinden yaşlar boşandı, bu gözyaşlarını mahcubiyetinden saklamak istiyormuş gibi başını babasının göğsüne dayayarak hünkür hünkür ağlamaya başladı.

Hıçkırıklar kızcağzın zayıf sinisini sarsıyordu. Şevket Bey bu tuğyana karşı sapsarı kesildi. Titremekte olan dudaklarını Nemide'nin kulağına götürerek "Nemide niçin ağlıyorsun?" sen okumak istiyorsan ben sana okutayım... eğer Nail'in mektebe gireceğinden dolayı ağlıyorsan, bunda bir şey yok; Nail seni görmek üzere yine evvelki gibi gelecek... dedi. (Nemide, s.52-53)

Nail'e yetişmek ve onun bildiklerini öğrenmek için okumak isteyen Nemide haftada iki kez babasından ders almaya başlar. Zayıf bir bünyeye sahip olan Nemide hırslandıkça onu yavaşlatmak babasına düşer. Babasından aldığı derslerle okuma yazma öğrenen genç kızın eğitimine özel olarak tutulan hocalarla evde devam edilir:

Ertesi akşam Nemide yaldızlı bir elifba yakalamış olduğu halde koşarak, çırpınarak yıldırım gibi bir gürültü ile babasının odasına daldı, elindeki kitabı sallayarak Şevket Bey'in yanındaki sandalyeye çıktı, soluyarak kitabı açtı, hilkatin

pembe bir sedefle tezyin ettiği mini mini parmağını beşer ilminin ilk mukaddemesi olan elifin üzerine koyarak çocuklara mahsus memdut bir sada ile “Elif...” dedi.

Bu tarihten sonra intizam ile babasından günde iki kere ders almaya başladı.

Her ders aldıkça ilk suali, “Nail bunu bilir mi?” idi.

Şevket Bey, kızın Nail’e yetişmek için gösterdiği müfrit gayretin, çocuğun zayıf bünyesini yormaması için, “Bunu da bilir; fakat yetişmene bir şey kalmadı” derdi. (Nemide, s.54)

Kitap okumak dışında on yaşında kanun ustasından kanun dersleri almaya başlayan Nemide, Nail’in yeğeni Nahit ile derslere devam etmek ister. Nahit bu konuda teyzesinden izin aldıktan sonra derslere katılır.

Daha sonra alınan derslerde Nahit’in daha başarılı olduğunu görüyoruz. Romanda kanun eğitimi dışında Nahit’in eğitim durumu hakkında bilgi yoktur. Ama kanun çalmayı öğrenmesi yetenekli olduğunu, konuşmaları ise belli bir kültüre sahip olduğunu gösterir:

İkimiz burada beraber bulunursak ne kadar eğleniriz. Babam bana bir sandal alacak, beraber kürek çekeriz. Canımız sıkıldığı zaman bahçede gezeriz, gündüzleri babamdan ders alırız. Gelecek Cuma gününden başlayarak kanun ustası gelecek... Siz razı olsanız da yengeme beraber yalvarsak elbette müsaade eder.

(...)

Nemide, Nahit’in karşısında dizlerinin üzerindeki kanunu kurmakla meşgul idi.

Hüküm süren derin sükût içinde parmakları kirişlerin sadasını tevzin için muhteriz hareketlerle boğuk sesler çıkarıyordu.

Biraz sonra elleri ihtiyarsız bir incizap ile kanunun üzerinde uçmaya başladı, parmaklarının kirişlerden kopardığı nağmeler birer parça ıztırap şehkası gibi etrafı muhit olan havada inlercesine irtidadlarla pervaz etti. Lakin birdenbire genç kızın elleri tevakkuf etti, nağmeler etrafta bir intizar nefesi gibi söndü. Dudaklarından yavaş bir sesle:

—Yine yapamadım, dedi; buraya gelince parmaklarım öteye geçemiyor.

Nemide nihavent peşrevini meşk ediyordu. Genç kızın ellerini birden bire tevkif eden parça dördüncü hanenin teslimine girilecek yerd.

Nahit eğilerek dedi ki:

— Güç yerlerini yapıyorsun da burasını ne için yapamıyorsun? Ben burada hiç güçlük çekmedim...

Nemide dedi ki:

—*Sade burasını ayrıca yaptığım zaman hiç güçlük çekmiyorum, lakin yukarıdan aşağıya sırasıyla gelirken parmaklarım mihlanıp kalıyor.*

— *Dördüncü hanenin başından al bakayım.*

Nemide; çalmaya başladı, Nahit parmaklarını dikkatle takip ediyordu, Nemide tam oraya gelince tevakkuf etti.

Bunun üzerine Nahit kanunu alarak kendisi yaptı, Nemide dikkat etti, bir daha tecrübe etmek istedi; lakin kabil değil, parmakları öteye geçmiyordu. Nihayet genç kız sıkılarak kanunu bıraktı, vücudunu iskemlenin arkasına salıvererek, "Artık parmaklarım inat etti, bu akşam yapamayacağım" dedi. (Nemide, s.84-86-87)

Nahit ve Nemide dışında romanda görülen başka bir kız aşçının kızı Nergis'tir. Bu kız, sadece Nemide'nin oyun arkadaşıdır:

Kapıdan çıkarken bağırarak dedi ki:

—*Bana Nergis'i gönderir misiniz?*

Nergis, Nemide'nin başlıca arkadaşlığını yapardı. O, kendisinden biraz büyükçe olan bu kızı bir kardeş gibi severdi. O, Nemide'yi ihtiramla karışık samimi bir muhabbetle severdi. (Nemide, s.161)

Romanda Nemide'nin mürebbiyesi olmadığını babasından ve eve gelen hocalardan ders almasından anlıyoruz. Okuma yazma bilme, müzik aleti çalma dışında kadınların yabancı dil bilip bilmedikleri konusunda bilgi yoktur.

Halid Ziya'nın 1892'de kitap olarak bastırılan *Bir Ölüünün Defteri* adlı 3. romanına baktığımız zaman tek genç kız Nigar'dır.

Nigar daha bir buçuk yaşındayken babasını kaybeder. Annesi ile yaşamını sürdürürken aynı zamanda dayısının oğlu Vecdi de altı yaşındayken annesini kaybeder ve halasının yanında yaşamaya başlar. Aynı evde yaşayan Nigar ile Vecdi, Vecdi'nin okula kaydolacağı yaşa kadar evde özel bir hocadan ders alırlar. Vecdi on dört yaşında okula gitmeye başlayınca Nigar aynı hocadan ders almaya devam eder. Vecdi, Nigar okula gitmediği için onu küçük görür ve alay eder. Nemide gibi Nigar da okula gitmez ve kadın-erkek eşitsizliği bir kez daha vurgulanır. Bunun yanında Nemide ilk önce babasından daha sonra hocalardan ders alıyor. Nigar ise Vecdi ile

beraber evde hocadan ders almaya başlıyor. Bunun nedeni Nigar'ın babasını erken yaşta kaybetmesidir. Vecdi hatıra defterine şunları yazar:

Babam birkaç kelime ile bu efendinin bizim hocamız olduğunu, her gün sabahları gelip bize ders vereceğini anlattı. Bugünden başlayarak her gün ikişer saat tavuklarımızdan, bebeklerimizden, askerlerimizden müfarakat ederek bu kır sakallı, bol elbiseli, ökçesiz ayakkabılı, kalıpsız fesli adamın karşısında esnerdik. (Bir Ölünün Defteri, s.39)

Sefile romanında Mazlume'yi İkbâl'in kitaplarını, Nemide'yi ise kendi kütüphanesindeki kitapları okurken görüyoruz. Nigar ise Vecdi'nin kütüphanesindeki kitapları okuyarak kendini geliştirir. Vecdi ilk önceleri Nigar'ın kitaplarını okumasına kızkarken onu nişanlı olarak görmeye başlamasından sonra kitaplara bakmasına kızmaz ve aksine Nigar'ı okuyan bir kız olduğu için takdir etmeye başlar:

Mutadı olduğu gibi kitaplarımı karıştırıyordu. Beni en ziyade sıkın tabiatlarından biri olduğu için ne vakit ona kabahat esnasında tesadif edersem beynimizde ufak bir münazaa cereyan ederdi.

Aksine.. Seni mütalaaya bu kadar hevesli gördükçe memnun oluyorum. (Bir Ölünün Defteri:69)

Kitapları vakit geçirmek için değil kendini geliştirmek, kültür sahibi olmak için okuyan Nigar'ı şiir ve edebiyat konularında Vecdi'nin arkadaşı Hüsâm ile bu konularda kendine güvenen birisi olarak konuşur.

Vecdi Nigar'ın kitaplara ve okumaya olan merakını fark edince eve çeşitli kitaplar getirir. Nigar'ın daha çok şiir kitabı okuduğunu görür. Vecdi ile aralarında şiir üzerine geçen konuşmada da Nigar'ın şiir konusunda ne kadar rahat konuştuğu şu ifadelerden anlaşılır:

Şiiri daima menfur görüyorsun. Ben de, aksine, insan yaşamak için fikrine bir parça şiir karıştırmalıdır, itikadındayım . Şiirsiz fikir, renksiz çiçeğe benzer. Senin şiiri sevmediğine ihtimal veremem. Bilmem ne için bana karşı kendini öyle göstermek istiyorsun. Şiiri sevmemekte imkân aramak için gurubun hüznünü, fecirin neşvesini, semanın lacivert rengini, bütün tabiatın bedialarını anlamayacak, bütün bu ulvi şeylere karşı kayıtsız kalacak, bir tabiat tasavvur edebilmelidir. (Bir Ölünün Defteri, s.73)

Nigar kitap dışında bir şey okumayı sevmez. Onun gazeteyi sadece Vecdi'nin savaşa gittiği zaman savaş hakkında bilgi almak için okur:

...Ömrümde ceride okumak istemediğim halde her sabah pencerede 'Nesim-i Havadis!.. Tercüman!.. bu sabahki Vakit seslerini beklerdim...' (Bir Ölünün Defteri:153)

Kendini geliştirmek için kitap okuyan, Nemide'nin aksine babasından ders almayan ve mürebbiyesi de olmayan genç kız fikrini rahat bir şekilde ortaya koyar. Nigar'ın fikrini savunacak kadar bilgili ve kültür sahibi olduğu gerek Hüsam'la gerekse Vecdi ile yaptığı karşılıklı konuşmalardan anlaşılır.

Bunların yanında Nigar'ın annesinin eğitim durumundan romanda söz edilmez.

Ferdi ve Şürekâsı'nda zengin bir babanın kızı Hacer'in Mazlume, Nigar ve Nemide'den farklı olarak yoksul bir kadın olan mürebbiyesi Kerime Hanım'dan okuma-yazmayı öğrendiğini görüyoruz. Her gün düzenli olarak derslerinde Hacer'e yardımcı olan mürebbiye Kerime Hanım'ın nasıl bir eğitim aldığı konusunda romanda bir bilgi yoktur, ana onun iyi bir öğretmen olduğu belirtilir:

Mürebbiyesine tutkundur; bu, genç bir kızdır ki, kadın olmamayı üstün tutmuş, yoksul, ama namuslu bir aileden yetişerek hayatını öğretmenlikle geçirmeye karar vermiştir. (Ferdi ve Şürekâsı, s.42)

Hacer'in ne tür kitaplar okuduğu belirtilmese de daha önce bahsettiğimiz ve bahsedeceğimiz romanlardaki genç kızlar gibi o da kitap okur.

Romanda Hacer'in Saniha'ya piyano çaldığını biliyoruz fakat Hacer'in piyano çalmayı kimden öğrendiği romanda açıkça belirtilmez. Mürebbiyesi olduğunu bildiğimiz Hacer'in okuma-yazmayı mürebbiyesinden öğrendiğini biliyoruz. Buradan yola çıkarak Hacer'in mürebbiyesinden piyano çalmayı da öğrenmiş

olabileceği düşünülebilir. Piyano çalarken parçaları yorumlayan genç kız müziğe karşı yeteneklidir ve bu yetenek tutkuya dönüşmüştür.

Nemide romanında baba Şevket Bey'in kızı Nemide'ye ders verdiğini biliyoruz. Fakat *Ferdi ve Şürekâsı* romanında Hacer babası Ferdi Efendi'den ders almaz. Buna bakarak Ferdi Efendi'nin kızına ders verebilecek bir durumda olmadığını söyleyebiliriz. Zaten o, romanda bir kereste tüccarı olarak gözükür ve bilimle, kültürle pek ilişkisi yoktur.

Hacer'in diğer romanlardaki genç kızlardan farklı olarak okumak yanında yazma denemeleri yaptığını da biliyoruz. İsmail Tayfur'a aşık olduktan sonra duygularını hatıra defterine yazar. Ferdi Efendi bu mavi kaplı hatıra defterden kızının gerçek duygularını öğrenir:

Bir aralık elini uzattı, göğsünün üzerine düşmüş duran defteri aldı. Bu mavi kaplı defter, genç kızın ikinci kalbiydi! İşte iki yıldan beridir ki, artık muhasebe odasına gitmemesi söylenmiş, içeride yapayalnız yaşamağa gerek görmüştü; iki yıldan beri de Hacer, bu defteri edinmiş; düşündüğünü, duyduğunu oraya yazmağa alışmıştı. (Ferdi ve Şürekâsı, s.35)

Yabancı dil bildiğinden bahsedilmeyen Hacer'in romanın diğer bir genç kızı İsmail Tayfur'un sevdiği Saniha'dan farklı olarak okula gitmeyip evde mürebbiyesinden ders aldığını görüyoruz. Saniha ise çocukken İsmail Tayfur'un babası tarafından sokakta bulunmuş ve eve getirilmiştir. Kendi evladı gibi gördüğü kızın eğitimine de önem vermiş ve onu okula göndermiştir. Okula gitmesi bakımından kadın-erkek eşitliğinin olduğunu söyleyebileceğimiz bu durumda, İsmail Tayfur'la Saniha'nın ayrı okullara gitmesi yine ortada bir eşitsizliğin olduğunu gösterir:

Bir zaman geldi ki iki arkadaşın yaşayışları ayrıldı; ayrı okullara gittiler, o vakit aralarında erkeklik, kızlık gibi bir ayrım olduğunu anladılar. (Ferdi ve Şürekâsı, s. 63)

Hacer'in evde Saniha'nın ise okulda eğitim alması maddi nedenlere de bağlanabilir. Bunun yanında Saniha'nın okula gitmesi dışında; kitap okuduğu, müzik aleti çaldığı gibi konularda romanda kayıt yoktur.

Ferdi ve Şürekâsı romanında iki genç kız Hacer ve Saniha ve mürebbiye Nerime Hanım dışında diğer kadın karakterler İsmail Tayfur'un annesi ve Melekzat'ın eğitim durumu hakkında bilgi verilmemektedir.

Mai ve Siyah romanına baktığımızda ise Hüseyin Nazmi'nin kardeşi Lamia'nın mürebbiyesi, ve piyano ustası olduğunu geçen konuşmalardan anlıyoruz. Fakat mürebbiyesi hakkında tam bir bilgi yoktur. Piyano dersi dışında diğer derslerini de mürebbiyesinden almaktadır. Babasından ders alıp almadığı konusunda da bilgi verilmemektedir. Romanın bir bölümünde ise Lamia'yı özellikle abisi Hüseyin Nazmi'ye ve Ahmet Cemil'e sesini duyurmak istercesine piyano çaldığını görüyoruz. Bunların dışında yabancı dil bilip bilmediği konusunda bilgi alamadığımız Lamia'yı Ahmet Cemil'in kitabına tebrik yazar:

Hüseyin Nazmi dedi ki:

—*Lâmîa sana gösteriş yapıyor. Güya piyano çalacak, haydi yanına çıkalım da seni barıştırayım...*

Merdivenlerden yavaş yavaş çıktılar, odaya evvela Hüseyin Nazmi girdi. Lâmia dadısıyla beraberdi, Hüseyin Nazmi'nin bir işaretini üzerine dadı çekildi:

— *Nereye gidiyorsun, dadı?*

—*Biz geleceğiz. Sen o gürültüyü bırak da bize bildiğin parçalardan çal.*

(...)

Lâmîa evvela piyanosunun başına mütereddit oturdu; yapamamak korkusundan mütevellit bir heyecan kalbini sıkıyor, gözlerini bulandırıyor. Kardeşinin açtığı bir yaprağı görmeyerek fakat ezber çalıyormuş gibi gözlerini de ayırmak istemeyerek sekizliklere yetişemeyen ellerini fil dişilerin üzerine bıraktı; parmakları titriyor, dişlere korkar bir temas ile dokunuyordu. Karşısında, işaretler gözlerinin önünden iki taraftan titreyen mumların ziyasıyla bir alay acayip gölgeler gibi bulutlanarak geçiyor; sanki şu küçük titretilmiş parmaklar dişlere dokunduğunda bir musiki nefhası kalkarak o siyah işaretleri üfürüyor, kâğıdın üzerinden püskürterek uçuruyordu. (Mai ve Siyah, s.136-137-139)

Romanda; okuma-yazma bilen, piyano çalan, dadısı olan Lâmia yanında Ahmet Cemil'in ailesi okula gitmesini çok istese de maddi imkansızlıklardan dolayı okula bile gidemeyen kardeşi İkbâl vardır. Ahmet Cemil ve İkbâl'in babası eğitimli ve eğitimi gerekli gören birisidir. Ahmet Cemil'e hikayeler okur ve anlayacağı şekilde açıklar. İkbâl ise bunları uzaktan dinlemekle yetinir. Sadece ilkokula kadar giden, rüştiyeyi parasızlık yüzünden okuyamayan İkbâl'e babası ders vermez. Nemide'nin okula gitmemesi eşitsizliğe dayanırken İkbâl'in okula gitmeme nedeni farklıdır. Yine de eşitsizliğin tam olarak ortadan kalktığını söyleyemeyiz. Çünkü yine okula giden kız değil erkektir. İkbâl'i annesi ile dikiş dikerken görüyoruz. Bunların yanında genç kızın ne kitap okuduğu ne de müzik aleti çaldığını ifade edilmektedir:

...O vakit ne kadar mesut idiler! Her akşam yemekten sonra saatlerce otururlar, babası yazısını yazar; düsturları karıştırır, Ahmet Cemil bir köşeye büzülür, dersine çalışır; valdesi oğluna bir gömlek, yahut kızına esvap dikmekle meşguldür; İkbâl -kız çocuklarını daima valdelerin eteklerine sevk eden bir hisle-annesinin yanında mesela babasının eskimiş para kesesine kaim olmak üzere yeni bir kese örür; ara sıra dört kişiden birinin ağzından çıkıvermiş bir serseri kelime musahabeye vesile olur, Ahmet Cemil başını kaldırır, İkbâl güler, babası bir hikâye söyler. Bazen iştigalin nevi tebdil olunur. Babası yazılarını bitirmiş, Ahmet Cemil dersini yapmıştır, daha yatağa gitmek için bir hayli zaman vardır. O vakit ortaya başka bir iş çıkar. Babasının Mesnevî'ye pek merakı vardır; gelişi güzel bir yeri açılır, her yeri cazip olan bu kitabın bir hikâyesi okunur, Ahmet Cemil'in küçük yaşından beri tahsil zemininde bütün adımlarına rehber olan bu baba o vakit oğluna ders verir: Bir nükteyi anlatmak, bir mazmunu tefsir etmek için saatlerce yorulur; bu genç dimağı bir gonca gibi nazik parmaklarla açmaya çalışır.

Kendi evlerine geldikten sonra bu müsamereler haftada bir defaya münhasır kaldı. Ahmet Cemil mektepte leyli olduktan sonra bu aile heyetinin mühim bir rüknü haftada altı gece hazır bulunmaz oldu. Babasının tabirince iskemle üç ayaklı kaldı. Fakat ne yapalım? Her şeyden evvel çocuğu hayata hazırlamalı. Hatta kabil olsaydı da İkbâl'i de verselerdi. O vakit iskemle iki ayağı üzerinde durmaya çalışırdı. (Mai ve Siyah, s.45-46)

Ahmet Cemil'in annesi ve hizmetçileri Seher'in eğitim durumu hakkında bilgi verilmezken Raci'nin karısının eğitimsiz ve zavallı olduğu belirtiliyor. Kültürsüz olmasına rağmen oğlunun okuması için gerekeni yapacağını söyleyen kadın mahalle mekteplerini yetersiz bulur ve oğlunun eğitiminin evde olması gerektiğini söyler. Bu da onun eğitim konusunda bilinçli olduğunu gösterir:

Rica ederim, o bahsi kapayınız, ne lüzumu var?... Çocuğum hakkındaki merhametinize teşekkür ederim. Bu yaşta bir çocuğu- hususıyla anası babası hayatta iken- hangi mektebe gönderebilirim? Mahalle mekteplerinden birine göndermekle maksat hâsıl olsa! Kocam, o, ne isterse yapsın, ben, çocuğumun zamanı boş geçmediğine emniyet hâsıl ettikten sonra her şey yapabilirim. Bir küçük dikiş makinesi bir kadınla bir küçük çocuğun yaşamasına kâfi değil midir? (Mai ve Siyah, s.115-116)

Aşk-ı Memnu romanında kadın daha da belirgin şekilde ele alınmaya başlanmış ve ön planda tutulmuştur.

Romanın genç ve zengin kızı Nihal piyano çalar, kitap okur, mürebbiyesinden ders alır ve yabancı dil bilir. Bunların yanında nakış ve dikiş yapar.

Nihal dört yaşına geldiği zaman babası Adnan Bey kızının bir mürebbiyeye ihtiyacı olduğunu görür. Fransa'dan geldiğini söyleyip doğru dürüst Fransızca bilmeyen, yalancılıkla mürebbiye olmak isteyen kişilerden sonra Adnan Bey hiç beklemediği bir anda Matmazel de Courton'la karşılaşır ve çocukları için ideal mürebbiyenin o olduğuna karar verir. Adnan Bey çocukları için gerekli olan eğitim konusunda hassas ve eğitime önem veren bir baba olarak karşımıza çıkar:

Nihal henüz dört yaşında idi. Adnan Bey bir mürebbiyeye lüzum gördü. Çocuklarına mürebbiye arayanlara ilk kabul ettirmek istenilen mahluklardan, o henüz Fransa'dan geldiklerini iddia eden, ancak bir nihayet iki yerden ziyade bulunmuş olduklarını itiraf edemeyen, rahibelerin yetimhanelerinde yahut terzi çıraklığında nakış öğrenilmiş Fransızcalarını sahte bir telaffuzun süslerine boğmaya çalışan kızlardan takım takım gelmişlerdi. Adnan Bey'in müşkülpesentliğine galebe çalabilecek bir tanesine tesadüf olunamadı. Bazen ikinci günü bir bahane ile izin vermeye lüzum görülenlerden nihayet iki ay oturmalarına tahammül edebilenlerine kadar bunların her çeşidinden iki sene bir geçit resmi yapıldı. Bugün Alman olduğunu iddia ederken ertesi gün Sofya Yahudilerinden olduğu anlaşılan, geldiği zaman bir İtalyan kocadan dul kalmış görünerek bir hafta sonra hiç tehlül etmediğini ağızdan kaçırarak kadar yalancılıkla hatırası sağlam olmayan bu mürebbiyelerden o kadar korkmuştu ki Adnan Bey kızı için başka çareler düşünmeye başlamıştı.

Bir tesadüf –İstanbul'da mürebbiyeler için ancak tesadüfe itimat olunabilir- Adnan Bey o bulunamayan şeyi buldurdu: Mlle de Courton. (Aşk-ı Memnu, s. 85)

Hacer'in mürebbiyesi Nerime Hanım'dan sonra gerçek bir mürebbiye olarak Matmazel de Courton karşımıza çıkar. Zeynep Kerman mürebbiye konusunda şunları söyler:

Adnan Bey titiz, dikkatli bir baba olduğundan, bu tipleri konağında barındırmaz. Tam ümitsizliğe kapıldığı sıralarda Matmazel De Courton adlı, asil fakat fakir düşmüş orta yaşlı bir mürebbiye yaliya gelir. Onun bütün arzusu, Pierre Loti'nin romanından öğrendiği muhayyel bir doğu evinde yaşamaktır. Yalının dekoru onu hayal kırıklığına uğratar; vazgeçeceği anda, Nihal'in adeta şefkat dilenen gözleri, sevgiye hasret kadını sarsar. O tarihten itibaren Matmazel De Courton, Nihal'e Bülent'e ikinci bir anne olur. Halid Ziya, ilk defa bu romanında Matmazel De Courton'un şahsında, gerçek bir mürebbiye portresi çizer. O, Hacer'inkinin aksine, kelimenin tam anlamıyla bir 'mürebbiye', yani 'terbiyecidir'. (Kerman, Z. 1985, s. 109)

Derslerini disiplin ve düzen içerisinde veren Mlle de Courton dersler kesintilere uğrasa bile bir sistem içerisinde Nihal'e imla ve piyano dersleri verir. Nihal derslere karşı ilgisiz görünen fakat dersin sonunda anlatılanları öğrenmiş olarak dersten çıkan genç bir kızdır:

Mlle de Courton en ziyade bundan bizar idi; Nihal'e yarım saat muntazam imla yazdırmaya, piyanosunda temrin yaptırmaya muvaffak olamazdı; dersler daima sektelelere uğrayan kırık kırık parçalardan teşekkül ederdi; fakat bir gün, bilinemez nasıl, Nihal, o kazazede, derslerden öğrenmiş olarak çıkardı. (Aşk-ı Memnu, s.92)

Matmazel de Courton, Bülent'e ders verirken Nihal'e de uğraşması için daima bir şey bulur. Sabırsız ve uzun süre bir şeyle meşgul olamayan Nihal Bülent'e ders verilirken piyano çalar, dikiş diker:

Mlle de Courton, Bülent'le meşgul olurken Nihal'in piyanosuna, gergefine, dikişine, işlemelerine mukarrerdi; fakat onun yarım saat bir şeyle iştigali mümkün olmadığı için canı ne zaman isterse piyanosundan dikiş takımına, dikiş takımından gergefine geçmesine müsaade olunurdu. İhtiyar kız, bu kelebek için başka bir çare bulamamıştı. (Aşk-ı Memnu, s.98)

Nihal'in okula gitmediğini ve özel olarak tutulan, gerekli olan tüm eğitimi veren Matmazel de Courton'dan aldığını biliyoruz. Nihal yabancı dil bilen bir genç kızdır. Tercüme ettiği mektuplardan bunu öğreniyoruz. Eğitimi mürebbiyesinden alan Nihal, Türkçe derslerini babasından almaktadır:

Eylül nihayetlerinde idi. Bir gün sofrada Adnan Bey dedi ki:

—Nihal! Matmazel'den haber aldım ki derslerinize çoktan başlamışsınız. Türkçeye ne vakit başlayacağız? Haniya birçok niyetlerimiz vardı ki unutmuş görünüyorsunuz...

Nihal'in Türkçesine hemen tamamıyla Adnan Bey çalışmış idi. Bu sene ona eski yeni, manzum, mensur müntehap parçalar yazdırılacak, seçme yazılardan bir

defter vücuda getirilecek, bunlar okutturulacak, izah olunacak, bir yandan da Nihal'in mümkün değil ıslah olunamayan imlasına bir çare bulunacaktı. Adnan Bey ta öteden beri okuduklarından parçalar çizmiş, Nihal'in mutasavver defterine sermayeler teşkil idi. (Aşk-ı Memnu, s.143)

Nihal ile Bülent evde bir okul gibi düzenlenmiş odada derslerini alırlar. Daha sonra Bülent yatılı bir okula gönderilir. Nihal ise evde Matmazel de Courton gidinceye kadar eğitimine devam eder. Burada yine kızların okula gönderilmediği görülmektedir.

Nihal'in babasından aldığı Türkçe dersi derslerinin aksamaya başladığını söylemiştik. Buradan yola çıkarak bir babanın okul ortamındaki gibi düzen ve disiplin çerçevesinde derslere devam edemeyeceği ile eğitimci sabrına sahip olmadığı ortaya çıkar. Bunun yanında bir eğitimci olan Matmazel de Courton Nihal ve Bülent'e ders vermeye başlayınca bir okul ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu oda okul görevi yapmaktadır. Zeynep Kerman Halid Ziya'nın önem verdiği okul ortamını romanda yansıması konusunda şunları söyler:

Matmazel de Courton disipline, ciddiyete önem vermekle beraber, asla katı bir katı bir insan değildir. Anne sevgisi ve şefkatinden mahrum olan Nihal, hizmetçiler elinde büyüdüğü için şımarık ve kaprislidir. Babasıyla kardeşine o kadar düşkündür ki, onların sevgisini kimseyle paylaşmak istemez. Nitekim bu aşırı kıskançlığı, üvey annesiyle arasında büyük problemler yaratır, yalındaki hayatı cehenneme çevirir. Nihal'in bir özelliği de uzun süre aynı şeyle meşgul olamamasıdır. Matmazel de Courton, ona sevgiyle yaklaşır, bu mizaç özelliğini keşfederek, bugünkü modern psikologların da tavsiye ettikleri bir program tanzim eder. Bunun esasını eğlence ile dersin, çocuğu sıkmayacak, aksine ilgisini daima uyanık tutacak tarzda, dengeli bir program olarak tarif edebiliriz. Böylece Nihal, çeşitli kültür derslerinden müziğe, nakış ve dikişe kadar gerekli hemen her şeyi öğrenir. İlk defa bu romanda Halit Ziya, ana ve babaların eğitici olamayacakları meselesine de önemle işaret etmiştir. Adnan Bey, kültürlü bir insandır, kızına Türkçe dersini kendisi vermek ister. Her akşam, bir program dahilinde, iş odasında Nihal'e ders vermeyi planlar. Fakat Adnan Bey'de bir eğiticinin sabrı yoktur. Bu yüzden dersler önce ertelenmeğe başlar, sonra bir esneme saati olur, yavaş yavaş unutulmuş saatler haline gelir. Matmazel de Courton, çocuklara, dersane haline getirilmiş bir odada ders verir. Böylece Halit Ziya, sırası, karatahtası, tebeşir, harita ve panolarıyla minyatür bir okul kurar. Okul denilen mekan, eğitimin en önemli unsurlardan biridir. Çocuk, okul disiplinini ancak, evin havasından uzakta belirli bir gaye için tesis edilmiş bir mekanda alabilir.

Adnan Bey, oğlunu, daha sonra rüşdiyeye yatılı olarak verir.

Halit Ziya, bu romandan itibaren, okul ile aile terbiyesinin ancak dengeli olduğu takdirde başarıya ulaşacağı fikrini müdafaya başlar. nitekim romanın denejere, hiçbir milli ve manevi değer hükmü taşımaya kahramanlarından Behlül'de bu meseleyi ele alır. (Kerman, Z. 1985, s.110)

Bihter ve Peyker'e baktığımızda da kültürlü, müzik aleti çalabilen, yabancı dil aşına kadınlarla karşılaşılıyor. Bihter, çeşitli müzik aletleri çalabilir. Udu evde kocasıyla vakit geçirmek düğünde ise eğlenmek için çalar. Eğitimi ise kocası ile eşit olmak için gerek görür. Peyker ise piyano çalmaktadır. Bunun yanında biraz yabancı dil bilen Bihter'in annesi Firdevs Hanım da kültürlü, okuma- yazma bilen ve müzik aleti çalabilen bir kadındır:

Firdevs Hanım'ın, hiçbir zaman bir valide takayyütlerini hissetmeyen bu kadının ihmallerine, tesamühlerine rağmen –bu aileye mahsus fitri bir bilgiçlikle- Bihter de, hemen her şeyden bir parça bilirdi: Mecmuaları karıştırarak, hikayeler okuyacak derecede Türkçe, Beyoğlu dükkanlarında sarf olunacak kadar Fransızca, hatta her vakit Tarabya'dan tedarik olunan hizmetçi kızlardan öğrenilmiş Rumca bilir; piyanoda valsler, kadriller, romanslar çalar; icap ederse gayet vakar ile, his ile okuduğu şarkılara hemen kendi kendine öğrenilmiş uduyla pek güzel refakat ederdi. Tahammül edemeyerek ev sahibesine: 'Hemşire! Kanun yok mu? Naciye de takıma girsin.' dedi. (Aşk-ı Memnu, s.47)

Bir aralık saz takımı tertip edilmişti. Peyker piyanoda kaldı, Bihter için bir ud buldular, şişman genç 'Daireyi kimseye veremem' diyordu, minderde oturan ihtiyar hanım, 'Firdevs'ime de bir daire bulunuz. O karışmazsa dinleyemem.' diye bağırıyor, sonra takıma seslenerek 'Hiç seni sevmeyeni sevmeye lezzet olur mi olur' şarkısının unutulmamasını tembih ediyordu. Validelerden biri kızının unutulduğuna(Aşk-ı Memnu, s.295-296)

Adnan Bey'in evinde olan hizmetçi Şayeste, Şayeste'nin kızı Cemile ve aşçı Nesrin ile Firdevs Hanım'ın hizmetçisi Katina'nın eğitim durumları hakkında romanda bilgi yoktur.

Kırık Hayatlar romanında Ömer Behiç'in Leyla ve Selma adında iki kızı vardır. Leyla küçük olduğu için eğitim almaz. Selma'ya ise babasının okuma yazma öğrettiğini anlarız. Ömer Behiç, Selma'ya sabırla okuma yazmayı öğretmeye çalışır. Selma; Nemide ve Nihal gibi babasından ders alır. İki genç kızın mürebbiyesi vardır fakat Selma'nın yoktur. Bunu annesinin yaşamasına bağlayabiliriz. Nihal ile Nemide'nin anneleri olmadığı için terbiyelerini mürebbiyelerinden aldığı

söylenbilir. Selma'nın daha sonra okula başlayıp başlamadığı konusunda romanda bilgi yoktur:

Bugün sabahleyin –bir pazar- aşağıda odasında Selma'yı birinci defa olarak elifbadan başlatmıştı. 'j'ye kadar pek iyi gidiyordu, oraya gelince mübahase başlıyordu. Ömer Behiç:

—Kızım, fena söylüyorsun. 'z' değil. Bak, dikkat et: 'j'... Selma sıkılıyor, babasına kızıyordu:

— Aman, beybaba!.. İşte söylüyorum ya: z..., z...

O, sabrını kaybetmemeye çalışarak misal bulmak istiyordu:

—Erenköyü'nde komşumuzun ismi neydi, hani ya pembe evin hanımı?..

Selma tereddütsüz cevap veriyordu:

—Menize!

— Menize, değil kızım, Menije, Menije, je... (Kırık Hayatlar, s.95)

Romanda iki kız kardeş Nebile ve Neyyir'in eğitim durumları hakkında net bir bilgi olmamasına karşı mektup yazmalarından okuma yazma bildikleri anlaşılır:

Ömer Behiç kendisine gelen taziyetnamelerin arasında birden bire onun bir mektubunu buldu. Yalnız bir satır: 'Sizinle beraber ve sizin için ağlayan...' Sonra bu satırın altında küçük, muhteriz ve anlaşılmamak, başka gözlerle mahfi kalmak için okunamayacak kadar müphem bir imza, sadece bir: 'Neyyir'... (Kırık Hayatlar, s.403)

Ömet Behiç'in karısı Vedide okuma yazma bilen kültürlü bir kadındır. Küçük kızları Leyla'nın ölümünden sonra Kuran okur:

İşte, elinden birdenbire Leyla'sını alan kaza darbesinden sonra bu valide ruhu barınacak bir mülteca, nmatemine merhamet ve tesliyet zülâlini boşaltacak bir menba bulmuştu. Günden güne daha sıkılaştan bir irtibat ile musibete uğramış ömrüne reha veren merhamet elini seccadesinin üstünde, Kur'an ulvi sadası arasında uzanıyor görmüş ve onu daha ziyade tutunmakta, daha iyi sarılmakta aramıştı.

Şimdi başka hiçbir şeyle meşgul değildi, bütün cihan nazarında yok gibiydi ve oradan başka yerde dolaşırken asıl hüviyetini başka bir yerde terk etmiş bir gölgeden ibaret kalıyordu.

(...)

O içeride okurken ara sıra sesine bir vuzuh geliyordu. Ömer Behiç bu seste garip bir munisiyet, ruhunun ta derinliğinde uyuyan tellere kadar giderek onları

tehziz ve ikaz eden bir kuvvet nüfuzu buluyordu. Yavaşça kalktı, odanın kapısını açtı. Ve uyuyan birisini uyandırmaktan ihtiraz eden bir ihtiyat ile yürüdü, yürüdü, ta karısının seccadesine kadar gitti ve oraya, Vedide'nin yanında, boylu boyuna uzanarak, başını dizlerine kadar götürdü, ancak o zaman başını kaldırdı, gözlerini aşağıdan yukarıya, ona dikti. (Kırık Hayatlar, s.414-415)

Ömer Behiç'in ablası Meveddet Hanım da okuma-yazma bilir. Kocasını muhasebeci olan Meveddet Hanım kocasından öğrendikleri ile kocası öldükten sonra evinin yapımı ile uğraşır maddi konularla ilgilenmiştir. Buradan yola çıkarak Meveddet Hanım'ın kültürlü ve belli bir eğitim almış kadınlar arasında olduğunu söylenebilir.

Ömer Behiç'in hastası Şekûre'nin Nemide ve Nihal gibi dadısı vardır. Eğitim durumu hakkında tam bilgi verilmese de dadısı olduğunu düşünürsek eğitilmiş bir kız olduğu anlaşılır:

Şekûre'nin odasının önünde dadısını buldular. Başının örtüsüyle Ömer Behiç'i istikbal ediyordu:

—Sizi beyhude yorduk, efendim! dedi. (Kırık Hayatlar, s.141)

Kırık Hayatlar romanında, kocası tarafından sevilmesine rağmen kaynanası Gülizar Hanım'ın ayırttığı Müzzan, Talat'ın sevdiği Refet, Nebile ve Neyyir'in anneleri Sahire Hanım ve Vedide'nin annesi Selime Hanım'ın eğitim durumları hakkında bilgi yoktur.

Romandaki diğer kadınlar; Andelip Bacı, evin aşçısı Sabriye Kadın ile kızı İsmet, Meveddet Hanım'ın beslemesi Dilşad, Neyyir'in hizmetçisi Şayan Kalfa ve Suzidil'in eğitim durumları hakkında da romandan bir şey öğrenemeyiz.

Romanda kadınların eğitimlerinden bahsedildiyse bile fazla üzerinde durulmamıştır. Sadece Selma'nın babasından ders alır. Daha çok kadınların eğitim

durumları üzerinde değil de evlilik süresince yaşadıkları; aldatılmaları ve bunun neticesindeki çaresizlikleri üzerinde durulmuştur.

Halid Ziya; son romanı *Nesl-i Ahir*'de diğer romanlarına göre eğitim üzerinde daha çok durmuştur. Romanda gerek kadın gerek erkek olsun eğitilmiş ve kültürlü kişiler karşımıza çıkar.

Aşk-ı Memnu'daki Nihal'den daha olgun bir genç kız olan Süleyman Nüzhet'in kızı Azra, Nihal'in aldığı eğitime göre daha ileri bir seviyede ve düzenli bir eğitim almıştır:

Piyano çalan, resim yapan, Lectures pour tous gibi yabancı dergilerle romanlar okumaktan hoşlanan Azra, bu özellikleriyle Aşk-ı Memnu'daki Nihal'i hatırlatmasına rağmen, onun aksine, yaşına göre olgun ve ne istediğini bilen kuvvetli bir genç kızdır. (Kerman, Z. 2008, s.124)

Süleyman Nüzhet; yurt dışında olduğu için kızı Azra'yı yatılı okula gönderir.

Halid Ziya'nın son romanı *Nesl-i Ahir*'de kızların da erkekler gibi sistemli bir okula gitmesi ve orada eğitim alması gerektiğine dikkat çekmiştir:

O, belki de memleketten uzaklaşmak zorunda kaldığından, kızı Azra'yı yatılı bir mektebe vermiştir. Fakat biz bunu Halid Ziya'nın fikirlerinin tekâmülü dolayısıyla, kızların da erkek çocuklar gibi sistemli bir okul terbiyesine muhtaç olduklarını belirtmek istemesine bağlamayı uygun buluyoruz. Ayrıca Halid Ziya, bu romanında, öğretimde şahsî kabiliyetlerin ön planda tutulması gereğine de işaret etmiştir. (Kerman, Z. 1985, s. 111)

Azra; diğer romanlardaki genç kızlardan daha eğitilmiş ve kültürlüdür. Azra bir İngiliz okulu olan High School'a gider. Burada batılı eğitim alır. Okula giden Azra'nın mürebbiyesi yoktur. Okulda İngilizce ve Fransızca öğrenir. İngilizce ve Fransızcasını unutmak istemeyen Azra babasından kitaplar ister. Piyano çalıp, resim yapabilen genç kızın Nemide, Mazlume, Nigar, Nihal, Lamia ve Hacer gibi kitap okuduğunu biliyoruz. Ama aralarında bir fark vardır. O da Azra'nın daha yüksek bir eğitim alması ve yabancı dilde kitaplar okumasıdır. *Aşk-ı Memnu*'da Nihal de tercüme yapar fakat Azra kadar iyi değildir. Azra, piyano derslerini babasının da

çok sevdiği İrfan'dan alır. İrfan'ı seven genç kızda İrfan'dan dolayı bir müzik tutkusu oluşmuştur:

Oraya inecekti, babasının kahvaltısını hazırlayacaktı. Sonra... Ve bitmez tükenmez bir kuş civıltısıyla bütün günün silsile-i işigalatını tadad ediyordu. Bu hayattan hiç sıkılmayacaktı. Piyanosu vardı, resim yapacaktı:

—Bilsen baba, ne kadar ilerlettim diyordu. Babası ona The Nick Edition'dan romanlar alacaktı.

—Oh! Bir genç kızın okuyabileceği şeylerden...

O, babasına bir fihrist verecekti. Sonra Fransızcasını da unutmamalıydı. Les-Annales, isterseniz İllüstrasyon, Lectures Pour Tous... Hele Türkçesi?... Gittikçe babasına sokularak şimdi eski haliyle, o eski çocuk haliyle ta başını yüzüne yaklaştırıp gözleriyle gözlerinin içine girerek:

—Bana siz hocalık edersiniz, diyordu. (Nesl-i Ahir, s. 67-68)

Azra'da yalnız, bu ders celselerine başlanalıdan beri, bir ibtila-yı musiki görünmüş idi. Mutaden piyanosuna o kadar heveskâr değil iken bu kış ibtidasından beri günde muntazaman iki saatini dersine hasrediyordu. (Nesl-i Ahir, s.463)

Azra, Emirgan'a giderken karşılaştığı ve konuşmalar sonrasında yeğeni Şefik'le evleneceğini öğrendiği Samime'nin okula gitmemesinin yanlış olduğunu söyler. Oradaki kadınların acayip bakışları arasında kızların okula gitmesinin gerektiğini, onların hakkı olduğunu savunarak bu konulardaki fikirlerini dile getirir. Halid Ziya, romanlarında yer verdiği eğitim ve özellikle kadın eğitimi konusundaki fikirlerini roman karakterleri aracılığıyla aktarmaktadır. Bir tarafta okulda sistemli bir şekilde batılı tarzda eğitim görmüş Azra, bir yanda çocuk denecek yaşta okula gitmeyen ve evlendirilecek olan Samime vardır:

O hiçbir şey sormuyordu. Birden, kendisi davet etmeksizin, hanım söyledi:

—Demek bilmiyorsunuz, güzelim. Samime'yi halanızın oğluna istiyorlar.

Azra evvela anlamadı, sonra birden anlayınca çocukça bir hayreti saklamayarak mütalaasını söyledi:

—Nasıl efendim? Lakin kızınız ancak benim kadar bir çocuk!...

Bu nida-yı hayret öyle masumane idi ki hem valide hem kız ufak bir kahkaha ile güldüler. Karşılarında yaşlı hanımla yanındaki taze de bu muhavereyi gülümseyerek takip ediyorlardı, bir aralık yaşlı hanım eğildi ve Azra'yı göstererek sordu:

—Küçük hanımı görücüye çıkarıyorlar mı, efendim? dedi. Hep bir sualle Azra'nın yüzüne bakıyorlardı. O kıpkırmızı oldu, cevap vermedi. Bunu bir tahkir kabilinden telakki ediyor, kendisiyle eğleniyorlar zannıyla bunalıyordu. Cevap vermek lâzım geldi, büyük hanım hep öyle eğilmiş bekliyordu. Azra boğularak:

—Aman efendim, ben daha mektepteyim

dedi. Büyük hanım gözlerini açarak, fakat Azra'nın pürhümret sima-yı masumanesini okşayan bir nazarla, şaştı:

—Nasıl, mektepte mi, kızım?... (Nesl-i Ahir, s.174-175)

Suzan ve Server kız kardeşlerin eğitim durumları hakkında sadece Suzan'ın piyano çaldığını biliyoruz. Ama konuşmalarından kültürlü kadınlar oldukları anlaşılır:

Suzan piyanoya geçmişti, Şefik yanında uduyla refakat ediyordu. Ötede Azra, halasıyla Server'e yavaş sesle ara sıra fişkırان kakkahacıklarla, gününü anlatıyordu. (Nesl-i Ahir, s.182)

Süleyman Nüzhet'in hayranlıkla aşık olduğu Şakir'in ablası Suat'ın eğitilmiş olduğundan ve iyi bir aileden geldiğinden bahsedilmiştir. Süleyman Nüzhet, Suat'a eğitilmiş oluşundan dolayı saygı duyar.

Azra'nın anneannesi Nefise Hanım da görgülü, kültürlü, ileri görüşlü, eğitilmiş bir kadın olarak karşımıza çıkar. Süleyman Nüzhet, Nefise Hanım'ı Türk kadınlarına örnek olarak görür. Romanda Nefise Hanım'la ilgili bilgiler şöyle yer almaktadır:

Nefise Hanım İstanbul hayat-ı kibaranesinin en ziyade hoş giden numunelerinden biriydi. O, Şarklığa, Türklüğe ait kadın hayatının en küçük inhirafından bile âzade müstevi yolunu âsûde ve emin hatvelerle geçerek etrafında vukua gelen tahavvülata itiraz etmeyerek, tayip ü muaheze eden nazarlarla bakmayarak, bütün kızlarını, torunlarını alacakları terbiyede, giyecekleri elbisede derbest bırakarak, hatta onların bu vadide sakatatından masun kalmalarına da takayyüd ederek kendisi öteden beri tarih-i maîşet-i milliyede kurundan kuruna intikal eden müraat u âdâtâ sadık kalmıştı. Onda katâ taassup yoktu; bilâkis her fikr-i teceddüdü, her teşebbüs-i terakkiyi hoş bulan dikkatli bir öğrenme bakışıyla etrafının cüretini teşvik edercesine vüsat-ı fikr-i bürhanları göstermekten hazzederdi. Yalnız zemin-i namusta onun hiçbir müsaadeye tahammül etmeyen bir vaz-ı tayibi vardı. Gençler istedikleri surette eğlenmeli, istedikleri surette giyinmeli idiler; fakat eğlenmekte ve giyinmekte gözetilecek bir hadd-ı iffet ü ismet vardı ki onun tecavüz ihtimalleri görünürken büyük validenin hayal-i itirazı, mukabeleye tahammül etmeyen bir eda-yı itab ile yükselir ve elini uzatarak:

—Yok, oraya kadar, pek âlâ, fakat ileriye geçilemez!... derdi.

Süleyman Nüzhet onun bütün yaşayışını, giyinişini, düşünüşünü, söyleyişini, her şeyini beğenirdi ve kalben 'Ne olur, bütün genç Türk kadınlarının yanında vüsat-ı fikriyle terakkiyat ü tahavvülatı takip eden, fakat lede'l-hâce parmağını kaldırarak tevakkuf emrini veren bir büyükanne olsa!...' derdi. (Nesl-i Ahir, s. 233-234-235)

Romanda, Nefise Hanım'ın küçük kızı Selime Hanım iyi yetişmiş, iyi bir anne olduğundan söz edilmiştir:

Necide yaşasaydı Nüzhet ne bahtiyar bir âşiyân-ı ârâmişe mâlik olacaktı. Zevcesinin iki yaş küçüğü olan Selime işte Çağaloğlu'unda mini mini evlerinde iki çocuğuyla ne iyi bir valide idi, hatta yalnız valide değil fazla olarak çocukları için bir peder idi. (Nesl-i Ahir, s.235)

Romandaki diğer kadınları eğitim durumlarından söz edilmezken yabancı iki kadın karşımıza çıkar. Biri Janette diğeri ise Muzaffer'in karısı Clara'dır. Clara'dan saygı duyulacak bir kadın olarak bahsedilir fakat her iki kadının da eğitimi ile ilgili bilgi yoktur.

Kadınların eğitim hakkından yola çıkarak incelediğimiz sekiz romanda Halid Ziya'nın kadınların eğitimine önem verdiğini gördük.

Halid Ziya, yazdığı ilk roman *Sefile'den* başlayarak son romanı *Nesl-i Ahir'e* kadar kadın ve genç kızların eğitimi konusunu gitgide daha çok vurgu yaparak işlediği göze çarpmaktadır. Genç kızlara baktığımız zaman Mazlume, kitap okuyarak fikir sahibi olur. Nemide, Nigar, Hacer, Lamia okula gitmeden gerek eve çağrılan hocalardan gerekse mürebbiyelerinden ders alırlar. Ahmet Cemil'in kardeşi İkbâl ise ilkokula gider ve maddi imkansızlıklardan dolayı daha yüksek bir okula devam edemez. Romanlarında gitgide sistemli eğitimi vurgulayan Halid Ziya Nihal'le Azra'nın haberini verir gibidir. Azra bu genç kızlar içerisinde en ideali ve en kültürlüsüdür. Bu da sistemli bir öğrenim görmesinden okula kaynaklanmaktadır.

Genç kızlar yanında kadınların da kültürlü olduğunu gördük. Romanlara genel olarak baktığımız zaman maddi durumu iyi olan ailelerinin kız çocukları eğitim almaktadır. Maddi imkansızlık yanında anne ve babaların kız çocuklarının eğitimi

almaları hakkındaki düşünceleri de bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çocuklarına eğitim vermek için zengin Türk aileleri, mürebbiyeler, hocalar tutmuştur. Batılılaşmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkan bu durumu Halid Ziya; okulda eğitimi savunarak romanlarında yansıtmıştır.

Bölüm 3

EVLİLİK AÇISINDAN KADIN HAKLARI

3.1 Evlilik Kararında ve Evlilik Süresinde Kadına Verilen Haklar

Servet-i Fünun sanatçıları kadın haklarını sonuna kadar savunmuşlar ve roman, hikâye ve şiirlerde kadının önemini ve özgürlüğünü sık sık vurgulamışlardır. Onlar özellikle Türk kadınına yaşadığı 'kafes' içerisinden çıkarmak isterler. Batı medeniyetiyle karşılaştırmalar yaparlar ve doğulu kadınların özgürlüğünün avrupalı bir kadına göre çok sınırlı olduğunu söylerler.

Servet-i Fünun romanında kadınları erkeklerle eşit durumlarda karşı karşı görmeye başlıyoruz. Kadın ve kadın haklarına vurgu yapıp yeni anlayışlarla karşımıza çıkarlar. Kadın artık özgürdür; kendi düşüncesini savunabilen, eğitilmiş, kültürlü, erkeğe bağımlı olmadığını bilen kadın tipleri romanlarda yer almaya başlar.

Bunların yanında kadın mal gibi alınıp satılmayacağını farkına varır ve kendi evliliğine karar verme hakkına sahip olur. Anne ve babasının zorlamalarına karşı çıkar. Çocuk denecek yaşta evlendirilmeye karşı çıkan kızlar kısacası artık evlilikte hakları olan şeylerin farkına varırlar.

Evlilikte kadınların erkeklerle eşit olması gerektiğini savunan Halid Ziya da romanlarında; kadının mal gibi alınıp satılması, çocuk yaşta evlendirilmesi, evlilikte söz hakkına sahip olmaması, eşi tarafından şiddet görmesi gibi konulara değinmiştir. Halid Ziya'nın eserlerinde evlilikte hakları ellerinden alınan kadınların yanı sıra erkeklerle eşit olmasa bile haklarını savunan kadınlarla karşılaşırız.

Yazarın sekiz romanında; evlilik açısından kadınlara verilen ve ellerinden alınan hakları karşısında nasıl çaresizce boyun eğdiklerinden başlayarak evlilikte kadın haklarını inceleyeceğiz.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'de Mihriban Hanım ve İkbal kısa bir süre evli kalırlar. Daha sonra İkbal ve Mazlume İhsan'la henüz evlilik aşamasına gelmemiş bir aşk ilişkisi yaşarlar. Ancak bu ilişkiler hiçbir zaman evlilikle sonuçlanmaz.

İkbal'in annesi Mihriban Hanım bir süre nikah kıyılmadan kocasının odalığı olarak yaşamış daha sonra gerçek bir evlilik yapmış ancak sonra kocasını aldatarak başka erkeklerle gayri meşru ilişkiler içine girmiştir.

Mihriban Hanım kocası öldükten sonra da kocasından kalan serveti erkeklerle yer. Tüm parasını bitirdikten sonra geçimini fuhuştan sağlar ve kızı İkbal'i de bu yola sürükler. İkbal bu duruma ancak on beş yaşına kadar dayanır ve bir süre sonra bu hayata o da alışır. Bu hayatından kurtulmak isteyen İkbal'in tek kurtuluş yolu evliliğidir. Evleneceği adamı sevmesi, tanınması onun önemli değildir. Önemli olan bu hayattan kurtulmasıdır.

Bu düşüncelere sahip olan İkbal, Mihriban Hanım'ın bulduğu adamla evlenmeye karşı çıkmaz. Annesinin yaşadığı hayattan dolayı tüm sevgi ve aşk duygularını kaybeden İkbal sadece hayatının değişeceğine inandığı için evlenir. Evleneceği adamı hiç görmeden evlenmeyi kabul eden İkbal evliliğin önemli bir karar olduğunu anlayamadığını ve pişman olduğunu Mazlume ile konuşmasında dile getirir:

Lâkırdısını hiç kesmeyerek mütalaatını nihayetine kadar dinledim. Benim bir cevaba mukabil sükût ettiğimi görünce sıkılmaya başladı. Sözleri ağzında ezildi,

büzüldü. Ettiği teklife bir hitam veremedi, fakat ben muradını anlamıştım. Bu muhterem validenin kızına bir zevc bulunduğunu hissetmiştim.

Evet Mihriban Hanım bana bir zevc bulmuştu. Bu bana o kadar tuhaf, o derece garip görünüyordu ki validemin kemal-i ciddiyetine karşı gayr-ı ihtiyarî, çalgıncasına bir kahkaha salıverdim. Şüphesiz ki muntazır olduğu mukabele bu değildi, lâkin arzu ettiği cevabı, yani cevab-ı muvafakatı da aldı. Mihriban Hanımın sevgili kızı, afife validesinin hüsn-i intihabından asla şüphe etmiyordu(!)

(...)

—Nasıl? Size teklif olunan zevci hiç tefekkür etmeksizin kabul mü ettiniz? Hususiyile Mihriban Hanım'ın bulunduğu zevci...

İkbal dehşetli bir kahkaha ile gülererek dedi ki:

—Evet Mazlume, kabul ettim. Benim indimde bir zevcin hiç bir ehemmiyeti yoktu ki... Bende hissiyat-ı insaniye tedricen mahvolup gitmişti. Evvela Mihriban'ın dağdağalı hayatında geçirdiğim zamanlar ile bilâhare ihtilâttan tamamen mahrumiyet içinde cereyan eden hayatım kalbimde çirkin çirkin yeisler, fena fena hisler uyandırmıştı. Artık hissiyat-ı ulviyeden tecerrüt etmiş, mertebe-i insaniyetten hayvaniyet derekesine inmiştim. (Sefile, s.48-49)

Evlilikte eş seçiminin ne kadar önemli olduğunu düşünmeyen İkbal; Ali Efendi'yi görünce hayal kırıklığına uğrar. Kendisinden yaşça büyük, yaşlı ve şişman bir koca ile karşı karşıya kalmıştır. Kocasının adını sorması ile şaşırır. Evleneceği adamın ona uygun bir genç olmadığını o an anladığını Mazlume'ye söyler. Bu durumdan dolayı uçuruma yuvarlandığını söyleyen İkbal eş seçiminin, evlenilecek eşin tanınmasının bir kadın için ne kadar önemli olduğunu anlar.

Kadınlar; erkekler gibi eş seçme özgürlüğüne sahip olsaydı İkbal'in hayatı iyi yönde gelişebilecekti. Kadın-erkek eşitliğinin olmadığı bu durumda evliliklerin nasıl kötü sonuçlar doğurduğu da ortadadır. Aslında İkbal annesine karşı çıkacak kadar özgür bir kadındır. Fakat yaşadığı hayattan kurtulmak için başka çaresi olmadığını düşündüğünden annesinin seçtiği eşi kabul eder. İkbal'in kurtuluş olarak gördüğü evlilik felaketle sonuçlanır. İkbal hayal kırıklığını Mazlume'ye şöyle anlatır:

...Ben aşktan, saadetten mürekkep bir izdivaç göreceğim; muhabbetimle malî bir kalbin darabat-ı âşıkaneşi üzerinde hayat süreceğim bir kızken karşımda hissiyatına ateh gelmiş bir ihtiyar görüyordum. Genç kızların şiir ve hayalden mürekkep bir âlem olmak üzere tasavvur ettikleri taze hayata reside-i hazan olmuş bir zevcin refakatiyle giriyordum. (Sefile, s.50)

İkbal; düşüncesizce annesinin bulduğu kocayla evlenmeyi kabul ettiği için pişman olsa da içine düştüğü fuhuşla hayatını kazanır. İhsan'la tanışana kadar kocasını aldatarak tek gecelik ilişkiler yaşamaya devam eder. Bu arada yaşlı kocası ölür. İhsan ile yaşadığı şiddetli aşktan dolayı hastalanır ve hekimlerin hava değişimi tavsiye etmesi üzerine yanlarına Mazlume ile Mihriban Hanım'ı da alarak İhsan'la birlikte başka bir evde yaşamaya başlarlar. Ama onun İhsan'la olan gayrı meşru ilişkisi elbette ki evlilikle sonuçlanmaz.

İkbal'in hastalığından bunalan İhsan Mazlume'ye karşı ilgi duymaya başlar. Bunun sonucu olarak bir gece Mazlume'ye sahip olur. Bunu anlayan İkbal üzüntüsünden daha çok hastalanır ve ölür. Mazlume ile İhsan hayatlarına kaldıkları yerden devam ederler. Mazlume bu arada muhtemelen okuduğu kitapların etkisiyle kadın haklarının bilincine varır. Bir akşam eve geç geldiği için evde kendisine hesap soran İhsan'a cesaretli bir tutumla şu sözleri söyler:

Siz her gün dışarıya çıktığınız zaman ben nereye gittiğinizi, nereden geldiğinizi soruyor muyum? Zannım siz harekâtınızda ne kadar hür iseniz ben de o kadar serbestim. Siz çıkıyorsunuz, ben de çıkarım. Ben size mani olamam. Siz de benim harekâtıma mümannat edemezsiniz. Siz sarhoş oluyorsunuz, beni azaplar içinde yaşıyorsunuz. Benim mukabele etmekliğime ne mani olabilir? Beynimizde riayet olunacak hukuk-ı zevciyet mi var? (Sefile, s.141)

Mazlume'nin İhsan Bey'e karşı haklarını savunması şiddet görmesi ile sonuçlanır:

Oda İhsan Bey'in nazarında heyet-i umumiyesiyle döndü. Bilâ-ihhtiyar bir hareket etti. Bunu müteakip Mazlume'nin müthiş bir feryat ettiği işitildi.

İhsan Bey genç kızı tokatlamıştı. (Sefile, s.138)

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'ye evlilik ve karı-koca ilişkileri açısından baktığımız zaman annenin kızına koca bulması, eşi tanımadan evlenme sonucunda ortaya çıkan mutsuzluk ve kadının özgürlüğü gibi hususlar ele alınmıştır..

Halid Ziya'nın ikinci romanı *Nemide*'de Şevket Bey'in ve karısı Naime Hanım'ın evlilikleri ile ilgili bir bilgi yoktur. Şevket Bey, on dokuz yaşındaki Naime Hanım'ı görür görmez aşık olur ve onunla evlenir. Naime Hanım'ın yaşının verilmesi ile diğer genç kızlara göre çocuk yaşta evlenmediğini anlarız.

Şevket Bey'in kızı Nemide'nin on altı yaşındayken evliliği söz konusu olur. *Nesli Ahir* romanında çocuk yaşta evliliğe şiddetle karşı çıkılırken Şevket Bey bu konuda fikir beyan etmez. Kızının aşık olduğunu Osman Bey'in sözleriyle anlayan Şevket Bey evliliği; şeriat kurallarına bağlı olarak savunur. Ona göre ergenlik yaşına gelmiş bir genç kız bir evde kalamaz. Nail'i evden uzaklaştırmak yerine Nemide ile evlendirmeyi düşünür. Kızının da Nail'e olan duygularını bildiği için Osman Bey'i evlilik konusunu hem Nail'in annesine hem de Nemide'ye açması için görevlendirmiştir:

Şevket Bey bu akşamını pek muzdarip bir halde geçirmişti. Vakıf olduğu hal bir kemirici kurt gibi tırmalıyordu. Nemide'nin ne kadar derinden vurulduğunu, bu aşkın zavallı kızın çocukluğundan beri başladığını anlamıştı.

Bir aralık Şevket Bey, Nail'e, bazı sebeplerden dolayı Kanlıca'ya gelmemesini rica etmeyi tasavvur etti. Hatta bunu muhik göstermek üzere bir mazeret de vardı. Nemide'nin, Nail'den mahremiyeti iktiza ediyordu .(Nemide, s.101)

Nemide; nişan olduktan sonra Nahit'le evlilikte eş seçme ve eşlere zaman verilmesi konusunda konuşur. Bu konuşmada Nahit evlilikte eşi tanımının önemli olduğunu söylerken bir yandan da bir kadın olarak Nemide'yi şanslı bulur. Çünkü her genç kız eşini tanıma ve seçme hakkına sahip değildir, kendi kararlarını veremezler onlar için alınan kararlara uymak zorundadırlar.

Nahit, evlilik için eşi tanımak yanında sevip sevilmenin gerekliliğini de savunur. Aracı konularak evliliklerin gerçekleştirilmesine de karşı çıkan genç kız, diğer kadınlar gibi kendisini erkeklerin gözünde bir av gibi görmektedir.

Nahit düşüncelerini Nemide'ye şöyle aktarır:

Bir gün bana diyecekler ki, 'Nahit artık büyüdü, seni evlendirmek lazım. 'Bu, Nahit, seni şimdiye kadar besledik yeter' demektir. Evlenmek lazım! Nahit artık gitmelidir! Lakin kimin evine? Nahit kimin zevcesi olabilir? Nahit kimseyi tanımaz, kimseyi bilmez, kalbinde kimse için bir muhabbet yok. Ne yapacak? Nahit'i görmeye gelirler. Bunlar birtakım kadınlardır ki, bir adamın hissiyat ve vekilliğini hamildirler.

Bana diyecekler ki, 'Sana bir koca bulduk. Sen artık onun memluku demeksin.

(...)

Vakur bir edayla bıyıklarını burmuş, kendisini beğenmiş bir nazarla şikârına teveccüh etmiştir. Gelin gözünü kaldırıp bakmaya cesaret edemiyor, hususî bir teklifsizlikle kolunu sıkan bu adamı henüz bilmiyor. Biraz sonra o genç kız bu yabancıнын en hususî bir memluku olacak. (Nemide, s.110-111)

Nahit; bu konuşma sonunda anne ve babasının olmayışından dolayı bu kadere razı olmak zorunda olduğunu belirtirken son umudunu da Nemide'nin aldığını genç kıza söyler. Bu arada Nail Nahit'in de kendisini sevdiğini fark eder. Nahit'in Nail'le buluştuğunu gören Nemide aradan çekilme kararı alır ve bunu babasına söyler.

Nemide Nail'i seviyordu fakat Nail'den istediği kadar ilgi bulamadığı için Nahit ile Nail'in arasından çekilmeliydi. Bu kararını babasına açıklayan genç kız babasına; kendi adına karar aldığı ve ona zaman tanımayıp hemen nişanı yaptığı için isyan eder. Kadın hakları açısından baktığımız zaman burada önemli olan Nemide'nin babasına hesap sorması ve evlilik konusunda ilk önce çiftlerin rızasının olması gerektiğini bir genç kız olarak çekinmeden dile getirebilmesidir:

Evet beni niçin evlendiriyorsunuz? Maksadın kızını mesut etmek ise onu yanlış bir zehab üzerine feda etmemelisin...

Bir gün zannedersiniz ki kızınız birisini sevecek kadar çılgınlık etmiştir, hükmedersiniz ki kızınızın ölmemesi bu muhabbetin tatmin edilmesiyle hasıl olacaktır. lakin benim Nail'i sevdiğimden emin misiniz?

Asabî bir heyecan yavaş yavaş Nemide'nin sözlerine perişan bir tarz veriyordu:

Bir akşamdı, birinci defa olarak şüphelerinizi bana da ilka edecek surette lisan kullandınız, inkar etmem, inkârımı itiraf olmak üzere kabul ettiniz... Nemide,

Nail'i seviyor... Seviyor, seviyor... diye hüküm verdiniz. Hayır, aldaniyorsunuz; Nemide, Nail'i sevmiyor.

Zannınızda o kadar ısrar ettiniz ki bu bana da sirayet etti. Kendi kendime 'Nail'i seviyor muyum?' sualini sormaya başladım. Henüz bu suali halledememiştim ki beni nişanladınız.

Genç kız parmağından nişanını çıkararak fırlattı:

İşte baba!... (Nemide, s. 155-156-157)

Sefile romanındaki olayın aksine Nemide kendini ezdirmeden evlilik kararında söz sahibi olması gerektiğini savunur ve babasına duygularını korkusuzca açıklar.

Nahit ile İkbâl'in fikirlerine baktığımız zaman ise evliliği kurtuluş olarak gören İkbâl'in karşısında evlenilecek kişinin tanınmasının ne kadar önemli olduğunu savunan Nahit vardır.

Bir Ölüünün Defteri romanı da bu açıdan *Nemide* romanına benzemektedir.

Nemide'nin babası ile olan ilişkisi Nigar'ın annesi ile olan ilişkisine benzer. Nigar'ın annesi Şevket Bey gibi kızının mutluluğunu ister ve bunun için Nigar'a yeğeni Vecdi'yi eş olarak görür. Nigar'ın Vecdi'yi sevdiğini bilir, ama buna önem vermez. Şevket Bey kızının Nail'i sevdiğini bildiği için bu kararı alır. Fakat Nigar'ın annesi Nigar'ın Vecdi'yi sevmediğini bilmektedir.

Her iki romanda anne ve babaların çocukları adına karar vermesinin nasıl sonuçlar doğuracağı dile getirilmiştir. Nemide ile Nigar'ın kendi fikirlerini anne ve babalarına söylemeleri kadınların evlilik ve eş seçme hakları açısından önemli bir noktadır.

Nigar'ın annesi Vecdi'ye evlilik konusunu Şevket Bey'in aksine aracı koymadan söyler. İlk başlarda böyle bir evliliğin olamayacağını düşünen Vecdi,

Nigar'a aşık olur. Bunun yanında Nigar'ın evlenmek için küçük bir çocuk olduğunu ve evlilik için erken olduğunu düşünmektedir:

...İzdivaç hatırıma gelseydi ihtimal ve tasavvur edemeyeceğim bir şey bunun Nigar ile vukua gelmesi olurdu. Ben teehhlül etmek için pek gencim, Nigar bir zevce vazifelerini ifa edebilmek için henüz pek çocuktur. (Bir Ölünün Defteri, s.60)

Evlilik için erken olmanın yanında önemli olan noktanın Nigar'ın evlenmek isteyip istemediğidir. Nigar'a söz hakkı verilmesi önemlidir. Vecdi, Nigar'ın rızasını aldıktan sonra Hüsam'a, halasından Nigar'ı ister. Nemide gibi sevdiği halde aradan çekilen ve sevmediğini söyleyen Vecdi acı çeker. Fakat Nigar için buna katlanır. Nigar'ın annesi Vecdi'yi umutlandırdığı için pişmandır. Biraz olsun içini rahatlatmak isteyen kadın Nigar'ın evliliği için kararı Vecdi'ye bırakmıştır. Vecdi de bu kararın Nigar'a ait olduğunu düşünerek Nigar'a isteyip istemediğini sorar ve istediğini öğrendikten sonra Nigar ile Hüsam evlenir:

—Nigar! Tereddüt etmeden, hemen cevap vereceksin...

Nigar bekliyordu.

—Hüsam'ın zevcesi olmak ister misin?

Sapsarı kesildi. Dudakları ihtizaz etti. Zavallı kız, kulağının yanında bir tüfeğin patladığını işiten bir kuş gibi titredi. Tekrar ettim:

—İster misin?

—Ne için soruyorsun?

Evet doğrudur, ne için soruyorsun?

(..)

Nigar'dan beklediğim cevabı aldıktan sonra halamın yanına girdim.

İnsan ağlamak istediği vakit giliyor. Gülerek dedim ki:

—Size bugün resmi bir sıfatla geliyorum. O resmiyeti muhafaza edecek eldivenler, beyaz boyunbağı olmamakla beraber, siz de hükmedeceksiniz ki, ziyaretim resmiyetin icap ettirdiği bütün şartlara mâliktir.

—Ne gibi? dedi.

Ciddi bir sesle dedim ki:

—*Refikim Hüsam Bey kerimeniz Nigâr Hanım'ın zevci, sizin oğlunuz olmak arzusundadır.*

(...)

Nihayet halam şu cevabı verdi:

—*Nigâr'a müteallik meselelerde benden ziyade senin hükümlerin nâfiz olmak icap eder. Arzu ettiğin gibi yap, muhtarsın.* (Bir Ölünün Defteri, s. 113)

Nemide ve *Bir Ölünün Defteri* romanlarında üçlü aşklar işlemiş ve bu aşklar arasında anne ve babaların çocukları adına karar vermelerinin sonuçları ele alınmıştır. Çocuklarının mutluluğunu düşünürken rızalarını almamak büyük bir hatadır. Bunun yanında anne ve babalarının rızalarını sormadan karar vermelerine karşı fikirlerini söyleyebilen ve haklarını savunan genç kızlar karşımıza çıkmıştır.

Evliliklerde çiftlerin isteği yanında birbirlerini sevmeleri de önemlidir. *Bir Ölünün Defteri*'nde kadınların fikirlerinin sorulmaması ve eşlerini seçememeleri ele alınmıştır. Fakat burada Nigar sessiz kalmamış ve hakkını istemiştir.

Halid Ziya'nın bir diğer romanı *Ferdi ve Şürakâsı*'nda evlilik konusundaki isteği hemen yerine getirilen bir genç kızla karşılaşmaktayız. Kadın hakları açısından Hacer'e söz hakkı verilirken İsmail Tayfur alınan karara fazla itiraz etmeden uymuştur. Burada Hacer'e verilen haklar üzerinde duracağız.

Hacer, annesiz büyümüş bir kızdır. Babası Ferdi Efendi ile arasında sınır yoktur; baba kız olmaktan çok arkadaş gibidirler. Fakat Hacer İsmail Tayfur'a karşı olan duygularını babasından gizler, söyleyemez. Ferdi Efendi kızının duygularını günlüğünden öğrenir. Kızının aşık olduğunu anlayan Ferdi Efendi bu durumu açık görüşlülükle karşılar. Her konuda kızıyla rahatça konuşan Ferdi Efendi; Hacer'in duygularını saklamasına gücendir. Hacer ise böyle konuların anne ile konuşulabildiğini düşündüğü için babası ile konuşamamıştır:

...Zavallı anasız kız!... Kim bilir, eğer bir annem olaydı, belki ona giderdim de derdim ki: 'Anneciğim! Beni mutlu kılmak ister misin?.. Hacer'i mutlu görmeği diler misin?'

Annelere her şey söylenebilir, ama babalara!... Zavallı kız!.. Seni kim dinleyecek? Hiç!

(...)

Sonra Ferdi ilerledi, ellerini Hacer'in omzuna koyarak ve sedirin üzerinde açık duran mavi defteri göstererek korkunç bir sesle:

'Defterini okudum!' dedi.

(...)

Niçin bana haber vermedin?.. Bir anneye söylenecek şeyler, bir babaya da niçin söylenmesin? Bugün defterini açık unutmasaydın, kim bilir, ne zamana kadar haberim olmayacaktı. Niçin bana bakmıyorsun, Hacer?... Ben senin mutluluğunu düşünmek istemez miyim?

Hacer, gözlerini kaldırdı, baba kız bakıştılar, şimdi ikisinin de gözlerinde gülme parlıyor ve Hacer, 'Sahi mi baba?..' demek istiyormuş gibi bakıyordu. Genç kız, birdenbire doğruldu, babasının ellerini tuttu, artık karar vermiş gibi:

'Şöyle yanıma otur, baba! Madem ki dinlemek istiyorsun...' dedi." (Ferdi ve Şürekâsı, s.39-40)

Ferdi Efendi'nin eğitim durumu hakkında bilgi verilmemiş fakat kızının durumu karşısında gösterdiği hoşgörülü ve defteri okuduktan sonra kızına İsmail Tayfur'u damat olarak alacağını söylemesi açık görüşlü bir adam olduğunu göstermektedir. Ferdi Efendi kızının mutluluğu için kızına İsmail Tayfur'u damat olarak alacağına söz verir:

...Bunun için Hacer, hikayesini bitirip de yalvarış dolu gözlerini dikerek, 'İşte baba!' dediği zaman Ferdi, 'Söz veriyorum, İsmail Tayfur'u damat edeceğim' demişti. (Ferdi ve Şürekâsı,s. 40)

Ferdi Efendi verdiği sözü tutmak için ilk önce İsmail Tayfur'u ortak yapar. Hacer babasının yaptıklarıyla İsmail Tayfur'u elde ettiğini düşünür. Hacer'in evinde hizmetçilerin bile her şeyden haberi varken İsmail Tayfur'un olanlardan haberi yoktur.

İsmail Tayfur her şeyi anladıktan sonra annesine karşı koyamaz. Maddi açıdan da rahat bir hayat yaşamak için bu durumu kabullenir. İsmail Tayfur

Saniha'yı Saniha da İsmail Tayfur'u sevmektedir. Fakat Saniha İsmail Tayfur'un daha müreffeh bir hayat yaşaması arzusuyla fedakârlık eder ve bu evliliğe karşı çıkmayarak aradan çekilir.

Hacer ile İsmail Tayfur evlendikten sonra mutlu olamaz. Hacer, Saniha ile İsmail Tayfur'un birbirlerini sevdiğini öğrendikten sonra evi yakar ve ölür. İsmail Tayfur ise aklını yitirir. Saniha ise İsmail Tayfur'un bakımını üstlenir.

Romanda bir yanda şımarık, her istedi babası tarafından yapılan Hacer diğer yanda fakir ve olanlara boyun eğen Saniha vardır.

Hacer, eşini seçebilmiş ve babasına bu konudaki fikirlerini rahatça söyleyebilmiş bir genç kızdır. Kadın hakları açısından eşini seçebilen bir genç kız olarak Hacer babasından gördüğü destek ile haklarını isteyebilmiştir.

Halid Ziya'nın büyük romanı *Mai ve Siyah*'ta ise Ahmet Cemil'in kız kardeşi İkbâl yanlış bir evliliğin kurbanı olur.

Ahmet Cemil; babası öldükten sonra ailesinin geçimini sağlamak ve hayallerini gerçekleştirmek için çırpınır ve gece gündüz değişik işlerde çalışır. Bu sıkıntıların arasında kız kardeşine gelen evlilik teklifi hayallerine de ulaşmasını sağlayabilecek bir yoldur, çünkü çalıştığı matbaanın sahibinin oğlu İkbâl'e talip olmuştur.

İlk başta İkbâl'e görücü geldiğini annesi Ahmet Cemil'e söylemez. Bunu matbaada öğrenen Ahmet Cemil kızar. İkbâl'e eş olacak Vehbi Bey'i ilk kez matbaada görür. Vehbi bey'i tanımayan Ahmet Cemil çevreden duydukları ile yetinerek Vehbi Bey'i daha fazla tanıma gibi bir uğraş içine girmez.

Ahmet Cemil; kız kardeşine evlenip evlenmek istemediğini sorar. Fakat İkbal cevap vermez ve susmayı tercih eder. Susmak demek evlenmeyi kabul etmek anlamına geldiği için İkbal'e başka bir şey sorulmaz. Ahmet Cemil kız kardeşinin evleneceği kişiyi sevmesi ve tanınması gerektiğini ve bunun hakkı olduğunu düşünemez, sadece evlenmek isteyip istemediği sorulan İkbal Vehbi Bey'le evlendirilir:

...Vehbi Bey'i tanıdıklarından, kalem arkadaşlarından sormuşlardı, herkesten pek iyi teminat alındı. En son defa olarak bir gün Ahmet Cemil kardeşinin reyine müracaat etti (kardeşinin görüşünü aldı): İkbal gözlerini indirdi, sukût etti, razı oluyordu.(Mai ve Siyah,s.188)

Kardeşi ile evlenecek olan adam hakkında iyi düşüncelere sahip olmayan Ahmet Cemil kendi halinde bir hayat süren ailesine yabancı bir adamın gireceği noktada rahatsızdır.

İkbal Vehbi ile evlendikten sonra mutlu olamaz. Kocasını tarafından küçümsenen, şiddete maruz kalan genç kızın mutsuzluğunu farkına varan Sabiha Hanım sessiz kalmayı tercih eder. Sabiha Hanım; kadınların evlilik içerisinde maruz kaldıkları eziyetlere boyun eğerek boşanmaktan korktukları için kızının mutsuzluğuna sessiz kalmıştır. Vehbi Bey içki içen, evin masraflarını karşılamayan, üstelik karısını döven bir adamdır. Sabiha Hanım; kocalık vazifelerini yerine getirmeyen Vehbi Bey'in yaptıklarını aylar sonra Ahmet Cemil'le konuşur:

Annesi Vehbi Bey'e atfolunabilecek bir kusur bulamıyordu.evine devam ediyor, bir huysuzluğu yok; İkbal'e soğuk muamelesi de görülmemiş, İkbal'in ağlayışı biraz içki içinse...

Ahmet Cemil pek iyi hissetmişti ki kardeşi mesut değildir. İzdivacından beri İkbal'in çehresinde dikkate çarpan bir hüznün rengi her türlü şikâyet lisanından daha belîğ idi.

Sabiha Hanım iki aydan beri birinci defa olarak yalnızca konuşmaya fırsat bulduğu oğluna başka bir bahis zemini daha hazırlamıştı:

Masraf meselesi de sade senin üzerine kalıyor gibi bir şey, Cemil; dedi.”
(Mai ve Siyah, s.192)

Ahmet Cemil İkbal'in mutsuzluğunu öğrendikten sonra kardeşi ile konuşur. Her türlü sıkıntıda kardeşi olarak yanında olduğunu belirten Ahmet Cemil İkbal'e çekinmeden kendisiyle konuşabileceğini söyler. Ama İkbal Ahmet Cemil'in mutsuzsun ifadesine karşı mutlu görünüp yaşadıklarına boyun eğerek saklar.

Ahmet Cemil ile Vehbi Bey matbaada ortak olmuş ve makineler için Ahmet Cemil borçlanmıştır. Vehbi Bey'in babasının ölümünden sonra her şey kötüye gitmeye başlar. İkbal borçlar yüzünden araları bozulan Ahmet Cemil ve Vehbi Bey arasında kalır. Vehbi Bey oturdukları evi ipotek etmek için Ahmet Cemil'le konuşur; miras hakkı da hiçe sayılan İkbal'in söz hakkı olmadığı gibi kadın olarak annesi Sabiha Hanım da sesini çıkarmaz ve ev ipotek edilir:

Ancak ayrılacakları zaman sormaya cesaret buldu: 'İkbal ne cevap verdi' dedi. Eniştesi omuzlarını silkti, 'Onun ne hükmü var?' demek istedi, sonra; 'Ben ne karışırım, diyor. İkimizin reyine havale etti.' dedi.

Eniştesi iki gün sonra matbaaya bir yabancı ile geldi. Üç kişi, daha doğrusu Ahmet Cemil iştirak etmeyerek, ikisinin arasında güya mukarrer bir işin teferruatına dair müzakere cereyan etti, o akşam evde bu bahis tazelendi. Sabiha Hanım'la İkbal ses çıkarmıyorlardı. (Mai ve Siyah, s.245)

Vehbi Bey ile İkbal makineler için alınan borçlar yüzünden tartışırlar. Borçların Ahmet Cemil'in olduğunu söyleyen Vehbi ile İkbal arasındaki tartışma sonucunda Vehbi Bey İkbal'e vurur. Tüm bunlara şahit olan Ahmet Cemil'i ise annesi sakinleştirmeye çalışır. Kocasının kendisini dövmesinden sonra çocuğunu düşüren İkbal kurtarılamaz ve ölür:

Zaten sizin içinize düşeliden beri ne olduğumu anladım, daha ilk günü bırakıp kaçmalıydım. Çekil, çekil yanımdan diyorum, yoksa fena ederim...

O vakit bir vücudun yukarıdaki odada düştüğü duyuldu. Ahmet Cemil şimdi annesini kapıya kadar sürüklüyor, kurtulmak isteyerek hiddetinden boğulan sesle: 'Bırak, anne, bırak..' diyordu. (Mai ve Siyah, s.330-331)

Romanda bu olaydan olmadan önce Sabiha Hanım'ın Vehbi Bey hakkındaki düşüncelerine baktığımız zaman ise evlilik içerisinde İkbâl'in yani kadınların nasıl görülür:

...O, yatacak bir yatak, oturacak bir sofrâ, elbisesini süpürecek bir mahluk bulmak, bunları mümkün mertebeye ucuz satın almış olmak için evlenmişti. Her gün bir huysuzluğuna, bir kabalığınâ tesadüf olunuyordu; iyi ütülenmemiş bir yakalık, gömleğinde unutulmuş bir düğme İkbâl'i ağlatmak için kifayet eden sebeplerdi. (Mai ve Siyah: 283)

Evlilik hemen alınacak bir karar değildir. Özellikle evlenilecek kişinin tanınması evliliğin gidişatı için çok önemli bir husustur. Sonradan çıkabilecek bir olumsuzluk evlilikte mutsuzluklara yol açar. Başkası için verilen kararların da iyi sonuçlanmaması o kişiyi pişman eder. Fakat bunun dönüşü olmaz. *Mai ve Siyah* romanında bunun bir örneğini Ahmet Cemil'in verdiği kararda görüyoruz. Ahmet Cemil de pişmanlığını ve asıl yapması gerekenin ne olduğu şöyle anlatılır:

Şimdi bu izdivacı düşünüyor, bütün geçmişin tafsilatını icmal ediyor; bu izdivacın nasıl vücuda geldiğini, bu neticenin ne yolda sebeplerle tevellüt ettiğini tahlil ediyor, bunda bir mesuliyet mevcut ise onun kime aidiyeti bulmak istiyordu.

O zaman pek kayıtsızca davranmamış mıydı? Kardeşine intihap olunacak hayat refikin iyice öğrenmek, tanımak için bir ihtiyatta bulunmuş mu idi? Matbaada iki sigara dumanı arasında Ahmet Şevki Efendi'nin fikrinde doğuveren bu izdivacın o bir iki haftalık başlangıç tarihi bütün ihtiyatsızlıklarıyla, kayıtsızlıklarıyla hatırına geliyordu. Matbaada bir yazıhanenin kenarında başkasının işitmesinden ihtiraz edilerek iki üç dakika süren muhavereciklerle hemen bitiriverilmiş olan bu izdivaç iste bugün şu neticeyi vermişti." (Mai ve Siyah, s.289-290)

İkbâl, evlilik konusunda fikrini söylemekten çekindiği için sessiz kalır. İçinden geçenleri ve yaşadıklarını söyleyemediği için kendisini sevmeyen bir adamın tüm yaptıkları karşısında da sessiz kalır. İkbâl evlenmeden önce fikrini veya evlendikten sonra yaşadıklarını ailesine söyleyebilseydi; yaşadıkları en kısa zamanda son bulurdu.

İkbâl'in evliliği dışında kocasının babası Tefik Efendi'nin yaptığı evlilik de kadın hakları açısından ele alınabilir. Tefik Efendi kendisinden yaşça küçük bir

kızla evlenir. Gazetenin idare amiri Ahmet Şevki Efendi; çocuk yaşta evlenen bu küçük kız ve Tevfik Efendi'nin evliliğini romanda şöyle anlatır:

Sana bir Havadis var amma pek şaşılacak bir şey! Biraz kendini topla, bakayım, topladın mı? İnsanı çıldırtacak bir şey... Şöyle yüzüme bak, dinliyor musun? Tevfik Efendi evlenmiş...

Ahmet Cemil anlamadı:

—Sizin kayınpeder, yani eniştenin babası,bizim müdür Tevfik Efendi...

—Nasıl? O öksürüklü alil herif evlendi mi?

Ahmet Şevki Efendi'nin göbeği yerinden sarsıldı:

—Evet, o öksürüklü alil herif, henüz on altı yaşında, senin hemşire hanımdan daha küçük bir kızcağızla dün akşam güvey girmiş. (Mai ve Siyah, s.195)

Mai ve Siyah romanında kocasının yaptıklarına çaresizce göz yuman diğer bir kadın da Raci'nin karısıdır.

Raci; Ahmet Cemil'le aynı matbaada çalışan karısı ve çocuğuna bakmayan, üstelik karısını aldatan alkolik bir adamdır. Çaresizlikten ne yapacağını bilemeyen kadın bir gün boynu bükük kocasını bulmak için matbaaya gider. Kocasından hiçbir maddi destek almadan hayatını oğluyla birlikte sürdürmeye çalışan kadın son çare olarak matbaadakilerden yardım ister. Ahmet Şevki Efendi , Raci'nin karısının kocasına bağımlı olduğundan ve kadın olarak hiçbir hakkının olmadığından bahseder. Bunun yanında Raci'nin karısı gibi aile zoruyla üstelik çocuk yaşta evlendirilen kadınların haklarının nasıl yok sayıldığını şu sözlerle ifade eder:

...Kim bilir, şu genç kadın kimin, hangi baba ile hangi ananın nazlı bir kızıdır? Pek küçük iken evlenmiş olacak, çocuğundan öyle anlaşılıyor. Belki on beş on altı yaşında... Tutmuşlar bilmediği bir adama verivermişler, 'Senin her şeyin işte bu adamdır.' demişler. Sonra ana baba ortadan kalkmış, dünyada bu adamdan başka kimse kalmamış.

Evet, böyle bir herif bilirim ki karısı ağladıkça onu döverdi. İnsan ilk önce karısını döven erkeklerden bahsolunduğunu işitince: 'Kim bilir? Karı nasıl dayağa müstahaktır '. demek ister.. Evet, efendi içsin içsin, sonra: 'Evde bakkaldan veresiye peynir ekmek alırlar' diye gitsin cebindeki parayı bir murdar aşıfteye versin. (Mai ve Siyah,s.107-108)

Raci'nin yaptıklarına sessiz kalan karısı, oğlu için demiryolu senedi almıştır. Kocasının bunları da istemesi üzerine ona karşı çıkar. Karısı kağıtları vermeyince karısını döven Raci evi de terk eder. Kadın evine bakabilmek için dikiş dikmeye başlar:

...O kağıtları veremem! Dedim , o vakit üzerime hücum etti, 'Ya! Öyle ise ben sana gösteririm'. dedi; ve... (Mai ve Siyah,s.114)

Tüm olanlara rağmen Raci hasta olduktan sonra yanında olan yine karısıdır. Kocasının tüm yaptıklarına rağmen onu affeden kadının bu davranışı Ahmet Cemil, Ali Şekip ve Ahmet Şevki Efendi tarafından şaşkınlıkla karşılanır. Ancak belki de kadın kendini buna mecbur hissetmiştir, çünkü kadınlar çaresiz oldukları için kendilerine sığınacak bir yer ararlar:

Ahmet Cemil, Nedim'e bir şey sormak istiyordu, evvela tereddüt etti, sonra cesaret gösterdi:

—Baban nasıl, Nedim, haberin var mı?

O vakit çocuğun bir saniye evvel kendisini serbest bir meslek sahibi görmekten tevellüt eden neşesi uçarak gözlerini birdenbire hüznün kapladı:

—Babam mı?.. Bilmem... dedi, sonra içini çekerek ilave etti:

Dün annem gitmiş, iyi değilmiş!...

O zaman üç arkadaş hayretle bakiştılar. Nasıl, bu kadın o kadar işkencelerine tahammülden sonra kendisini terk edip sefalet içinde bırakan bu adamı affedecek kuvvet bulmuş mu?

Ahmet Cemil üçünün de birden aklına gelen bu mütalaayı tefsir etmek için:

—Zavallı kadınlar! dedi.(Mai ve Siyah,s. 349-350)

Romanın bütününde, yanlış yapılan evlilikler, kadınların fikirlerinin sorulmaması, tanımadıkları adamlarla ve çocuk yaşta evlendirilmeleri anlatılmıştır. Bunun yanında evlilik sırasında kadınların hiçbir hak talep etmeden kocalarının yaptıklarını katlanmaları, kendilerine değer vermemelerine rağmen onlara bağlı kalmaları eleştirilmiştir. Bunların okuyucuya anlatılması esnasında yazarın fikirleri bir bakıma Ahmet Şevki Efendi tarafından dile getirilmiştir.

Aşk-ı Memnu romanı ile kadın tam anlamıyla romana girmiştir. Kadınların hakları konusunda bir çok konuşmanın geçtiği romanda evlilik hususunda da kadınlar; *Sefile*'deki İkbal ile *Mai ve Siyah*'taki Ahmet Cemil'in kardeşi İkbal gibi kaderlerine razı olmazlar. Fikirlerini belirtmekte çekinmeyen kadınlar; Nigar, Hacer ve Nemide gibi haklarını savunurlar. *Nesli Ahir* ve *Kırık Hayatlar* romanlarına da baktığımız zaman da çaresizlikten evliliğe boyun eğen, gerektiğinde de isyan eden kadınlar vardır.

Aşk-ı Memnu romanında Firdevs Hanım'ın evliliğinde, kadın olarak söz hakkına kocasından fazla sahip olduğunu görüyoruz. Firdevs Hanım kendisinin hayatını çocuk büyütmeyle geçiremeyeceğini her zaman kocasının yüzüne vurur ve sürekli kocasını aşığalar:

Firdevs Hanım tamamıyla serbest idi, hatta denebilir ki bu kadın izdivaç münasebetlerinde vazifeleri değiştirmiş, kocalık sıfatını kendisine alıkoymuş idi. Bir hafta içinde zevcini Melih Bey takımından yapmış idi.

(...)

'Ömrüm sana çocuk yetiştirmekle mi geçecek' cümlesi en beklenmeyen zamanlarda kocasının yüzüne vurulacak bir kamçı idi. (Aşk-ı Memnu,s.26-27)

Büyük kızı Peyker evlenmek istediği zaman Firdevs Hanım buna karşı çıkmıştır. Peyker'in aşk evliliği yapmasının hata olacağını düşünmüştür. Annesinin karşı çıkışlarına boyun eğmeyen Peyker kendi istekleri ve seçimi doğrultusunda Nihat Bey'le evlenmiştir. Peyker'in evlilik hayatı mutlu bir şekilde geçer:

Peyker'in ,izdivacı onun için müthiş bir darbe olmuş idi: Mesele çıkar çıkmaz kızının izdivaç fikrine karşı isyan etti, hususuyla Peyker'in yapmak istediği bir aşk izdivacına affolunmaz bir kabahat nazarıyla bakıyordu. Muvafakat etmemek için bir müddet uğraştı, sonra Peyker'in firar etmek tehdidine mukabil bütün kuvvetleri düşerek mağlup bir teslimiyetle rıza gösterdi.(Aşk-ı Memnu,s. 28-29)

Görüldüğü üzere, anne ve babaların zoruyla kızların evlendirilmesi veya çocuk yaşta evlendirilmesi yanlış evlilikler yapılmasına neden olmuştur; İkbal-Ali Efendi, İkbal-Vehbi Bey evliliklerinde olduğu gibi sonu kötü biten evlilikler

yapılmıştır. Bunların yanında tanıdığı ve sevdiği kişiyle evlenen genç kızlar mutlu olmuştur. Nigar- Hüsam ve Peyker- Nihat Bey evlilikleri örnekler arasındadır.

Peyker'den sonra küçük kızı Bihter'in evliliğine de karşı çıkan Firdevs Hanım yine aynı tepki ile karşı karşıya kalır. Adnan Bey'in kendisini isteyeceğini düşünürken kızını istemesi onun için büyük hayal kırıklığı olur. Firdevs Hanım'a göre Bihter Adnan Bey'le evlenmemelidir. Çünkü Bihter genç bir kadın Adnan Bey ise ondan yaşça büyük ve çocukları olan bir adamdır. Bihter Firdevs Hanım'ın fikirleri kulak vermeyerek Nihat Bey'e bu konunun sadece kendini ilgilendirdiğini söyler. Burada evlilik kararında önemli olanın eşlerin arzusu olması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kadınların eş seçme haklarının olduğunu ve karar verecek olanın evlenecek olan kişiler olması gerektiği de anlatılmak istenmiştir.

Firdevs Hanım; Peyker'in evliliğine aşk evliliği olduğu için, Bihter'in evliliğine ise Adnan Bey'in uygun bir eş olmadığını düşündüğü için karşı çıkmıştır:

Birden zihninde Adnan Bey'in aleyhine bağırarak takım takım sualler ayaklandı: Utanmıyor mu? Ellisini geçkin herif! Henüz bir çocukla izdivaca talip olsun! Hiç olmazsa yaşlarda mutedil bir nispet gözetmek lazım değil mi?

(...)

Bihter gülümsedi, yüzünde şimdi pembe bir tabaka dalgalanıyordu; nazarında bir istifsar tebessümüyle eniştesine baktı. Bu nazar: 'Sahih! Verdiğiniz haber doğru mu? Eğer öyle ise anneme bakmayınız; bilirsiniz a, bu bana ait bir mesele...' demek istiyordu. (Aşk-ı Memnu,s.40)

Firdevs Hanım'ın Bihter'in evliliğini istememesi karşısında Bihter annesine evlilikle ilgili düşüncelerini açıkça söyler. Bihter evlilik kararını kendisi verebileceği gibi eşini de seçme hakkının kendisine ait olduğunu söyler.

Bununla birlikte Adnan Bey'in yaşı ve çocuklarını sebep olarak gösteren annesine Nihat Bey'i de istemediğini hatırlatarak; kızlarının evliliklerine karşı çıkışları sonucunda yenildiğini söyler. Asıl sebebin ise kıskançlık olduğunu ve

Adnan Bey'in onu istememesi karşısında böyle tepki verdiğini annesine söyleyen Bihter annesinin tüm engelleme istediğine karşı kendi seçimini yapar ve Adnan Bey'le evlenir.

Bihter evliliğinde maddi çıkarlarını ön planda tutan bir kadındır. Bunun yanı sıra kendinden yaşça büyük bir adamla iyi bir hayat yaşama arzusuyla evlenmiştir. Kendi arzusu ile evlenen genç kadın mutluluğu yakalayamamıştır. Genç bir kadın olarak arzularına yenilen ve kocasında aradığı aşkı bulamayan Bihter kocasının yeğeni Behlül'e aşık olur. Bihter kadın olarak eş seçme kararını kullanmasına rağmen maddi hırsları ve inadı yüzünden kendine uygun birisini seçememiş ve evliliğinde mutluluğu yakalayamamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere eşlerin arzusu yanında birbirlerini de sevmeleri evliliklerde önemli bir konudur. Bihter sevgi ihtiyacını göz ardı ettiği için evliliğinde mutlu olamaz.

İncelediğimiz romanlarda istedikleri için evlenen genç kızlar aynı zamanda eşlerini de sevmektedirler. İkbâl; Ali Bey'le evlenmesini isteyen annesine karşı çıkmaz ve kabul eder. Ama kocasını sevmediği için mutlu olamaz. Bu noktada İkbâl ile Bihter birbirlerine benzemektedirler.

Romanlardaki diğer genç kızlardan bazıları ise sevmelerine karşı sevilmediklerinde de mutlu olamazlar. Bu noktada da Nemide ve Hacer'i örnek olarak gösterilebilir.

Nigar ile Peyker ise kocalarını kendileri seçmişler, severek evlenmişler ve ailelerine karşı çıkmışlardır. Kadın olarak eş seçme, tanıma ve sevme haklarını sonuna kadar kullanmışlar ve sonuç olarak evliliklerinde mutlu olmuşlardır.

Aşk-ı Memnu romanında Nihal'in evlilik konusundaki fikirleri *Nemide* romanındaki Nahit'e benzemektedir. Evlenmek için sevmek gerektiğini savunan Nihal; Behlül ile konuşurken düşüncelerini şöyle dile getirir:

Nihal tereddütsüz cevap verdi:

Çünkü, çünkü evlenmek için sevmek lazım değil mi? Bunu herkes söylüyor, demin siz de tasdik ediyor gibiydiniz. Şu halde madem ki ben sizi sevmiyorum. (Aşk-ı Memnu, s.417/27)

Evlilikte aşık olmanın önemli olduğunu söyleyen Nihal; gelin olmak konusunda da kadınların bir eşya gibi görüldüğünü ve bu nedenle kadınların aşağılandığını düşünmektedir. Görücü usulüyle evliliği eleştiren genç kız babası ile bu konuyu konuşurken genç kızların bilmedikleri adamlara satıldığını söyler. Buradan Nihal'in kadın haklarının bilincinde olduğunu, bu hakların gasbedilmesinden de çok rahatsız olduğunu şu konuşmalarından anlarız:

Bu kadın onu alacak, Kalpakçılarbaşı'na götürecektir, beğendirilecek bir meta zilletiyle o güne kadar görülmemiş, tanınmamış bir adama satacaktı.

Nihal tekrar ayağa kalkarak:

—Anlıyor musunuz baba, asla, diyordu. Bunu söylerken ince sesinde ahenin bir metanet vardı.

Adnan Bey gülüyordu:

—Lakin kızım, diyordu; bütün kızlar Kalpakçılarbaşı'nda gelin olmaz. (Aşk-ı Memnu, s.309)

Firdevs Hanım, Bihter ile Behlül'ü uzaklaştırmak için Nihal ile Behlül'ü yakınlaştırmaya çalışır ve başarılı olur. Nişanlı şakalarından sonra konu ciddileşir. Sonuçta Behlül Nihal ile evlenmek ister. Nihal ise ilk önceleri çekingen davranır.

Bir şakalaşma ile ortaya çıkan evlilik konusu ciddileşince Behlül Adnan Bey'le konuşur ve Nihal ile evlenebilmek için izin ister. Adnan Bey olumlu cevap verir, fakat asıl kararın kızına ait olduğunu söyler. Adnan Bey kızı ile karşı karşıya

gelip konuşmamıştır. Nihal ise her şeyi babasına anlatmış ve araya aracı konulmamıştır:

Bugün Behlül, Nihal'den bu muvafakati istihlal etmek azmiyle geliyordu. Amcasının o müsaadesinden sonra Nihal'in muhtemel olmayan bir reddine tasadüf etmek korkusuyla titremişti. Şu dakikada Nihal'e bundan bahsederken Behlül bütün o tecrübelerle dolgun hayatını yaşamamış, henüz ilk aşk kelimesini, ilk kalp feryadını tercüme edecek lisan bulamayan bir çocuk gibiydi. Nihal'e biraz sokularak, hep o titrek sesiyle devam etti:

— Bilmiyorsun Nihal, baban bana ne dedi: 'Eğer Nihal muvafakat ederse...' Anlıyor musun, Nihal? Bütün hayatın saadeti bence senin yalnız bir kelimeye muallak duruyor, yalnız bir küçük evet; dünyada beni insanların en bahtiyarı edecek... Seninle ne güzel, ne mesut bir çift teşkil edeceğiz... (Aşk-ı Memnu, s.439-440)

Aşk-ı Memnu romanına genel olarak baktığımız zaman kadınların eş seçme, evlilik kararı konularında ezilmediğini ve hakkını aradığını görüyoruz. Kadının mal gibi satılması da romanda küçük bir kız olmasına rağmen Nihal tarafından eleştirilmiştir. Evlilik açısından kadının haklarının olduğunu ve kadının haklarının nasıl çiğnendiğini Nihal'in konuşmalarından öğreniyoruz. Bunun yanında Bihter'in konuşmalarından evlilik kararının sadece evlenecek olan kişiye ait olduğu fikrinde olduğunu anlıyoruz:

Firdevs Hanım sordu:

Ne vakitten beri kızlar annelerine karşı izdivaç hakkında serbest serbest lakırdı söylemeye başladılar?

Bihter, beş dakika evvel pamuk pençeleri altında tırnaklarını saklayan bir kedi sokulganlığıyla gelen bu kız, artık silahlarını çıkarmıştı; derhal cevap verdi:

Anneler anlaşulamayacak sebeplerle kızlarının izdivaçlarına mümanaat etmeye başlayıdan beri...

(...)

Adnan Bey'i niçin reddettiğinizi tamamen biliyor musunuz? Yaşıyla çocukları için, diyeceksiniz. Nihat Bey'in de yaşı elli miydi? Onun da çocukları mı vardı. Halbuki bugün bana yapmak istediğiniz şeyi o zaman Peyker'e yapmış idiniz. (Aşk-ı Memnu, s.56-57)

Kırık Hayatlar romanında da bir çok evlilikle karşılaşırız. Eş seçme, evlilik kararı, kadının kocası karşısındaki çaresizliği, şiddet görmesi gibi konular bu romanda daha çok karşımıza çıkar.

Roman kahramanı Ömer Behiç Vedide ile evleneceği zaman Vedide'nin babası ile konuşulmuş ve Mansur Bey kararı kızına bırakmıştır. Bunun karşısında babasıyla yakınlığı sınırlı olan Vedide susmayı tercih etmiştir. Söz hakkı verilmesine rağmen konuşup fikrini söylemeyen Vedide'nin susması evliliği kabul ettiği anlamına gelmektedir. *Mai ve Siyah* romanında da İkbâl söz hakkını susarak kullanmıştır.

Ömer Behiç ile Vedide'nin mutlu bir evlilikleri varken aralarına Neyyir'in girmesi ile bu mutlulukları geride kalmıştır. (Bu arada Ömer Behiç'in karısını aldatması Kadınların Boşanma Hakkı bölümünde ele alacağımızı burada belirtelim.)

Evlilik kararının kendisine bırakılması Vedide'yi biraz utandırmıştır. Çünkü o, bu kararın daha çok babaya ait olduğunu düşünmekte, bu konuda söz söylemekten utanç duymaktadır. Vedide'nin bu konudaki tutumu romanda şöyle ifade edilir:

...Evin içinde baba perestîş olunacak , en küçük arzularına mukaddes birer emir hüürmetiyle itaat edilecek , hakimiyet ve amiriyet insanlığın fevkinde, bir başka türlü vücut hüürmündedir. Ana ve çocuklar ona biraz yavaş, acz ve mahkumiyetini itiraf edercesine mahviyetle bir sesle söz ederler; o hiddet ederse başlarının üstünde bir fırtına hisseden büzülmüş kuşlar vaziyetiyle sinerler, gülmek için dudaklarının bir tebessümünü beklerler ve bu itaat, onun iradesine, onun mevcudiyetine bu merbutiyet öyle ruhlarını itaat ve inkıyad hazzı ile gıcıklayan bir şeydir ki onunla mesutturlar. Bir gün Ömer Behiç için ona:

Nasıl? Beybaban seni, istersen, verecek! Dedikleri zaman Vedide kıpkırmızı olmuş, cevap verememişti. Haftalarca babasının annesinin yanında gözlerini kaldıramayarak gezerdi.” (Kırık Hayatlar, s.81/6)

Mai ve Siyah romanındaki Raci'nin karısına benzer bir kadın olan Suzidil kaynanası ve kocasının eziyetlerine maruz kalan bir kadındır. Annesinin sözünden çıkmayan Suzidil'in kocası Mehmet Ali evine bakmayan, meyhanelerde içip içip

sarhoş olan, çocuğuna ve karısına karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen bir adamdır. Hiçbir sorumluluğunu yerine getirmeyen Mehmet Ali Raci'ye benzemektedir. Bunların yanında şiddet gören Suzidil çocuğu için her şeye katlanır. Gidecek yeri olmayan kadın evden geri dönmek üzere her kaçıışı sonrasında çaresiz geri döner. Burada kadının ne gidecek yeri ne de kendine bakabilecek maddi bir dayanağı vardır. Bu yüzden kocasına bağımlıdır:

...Yeleğinin cebinde ya unutulmuş birkaç kuruş, ya meyhanede sürülememiş bir silik çeyrek bulunursa onu gizlice çalmalı da ertesi güne yiyecek nevale tedarik etmeli. Haddin varsa ağız aç da bir şey söyle, o zaman tokat hazır... Tokat, şimdiye kadar yediğim tokatlar sayılamaz. İlk önce şaşmışım. Kızlığında karılarını döven erkekleri iştirdim de inanmazdım, bu hikayeler bana uydurma gelirdi. (Kırık Hayatlar, s.85-86)

Romanda bir kadınla neden evlenildiğini ve kadının ne kadar önemsiz olduğunu Andelip Bacı'nın kocasından duyuyoruz. Kocasını; Andelip Bacı'nın çocuğu olmuyor diye üstüne kuma getirmiştir. Ona göre; kadınlar sadece erkeklerin soylarını devam ettirmek için gereklidir:

Ben sana bir şey söyleyeyim mi? demişti; ben asıl zürriyet için evlendim. Senin çocuk doğuracağın yok. Ya bırakırsın üstüne evlenirim yahut... (Kırık Hayatlar,s.52)

Kocasının üzerine kuma getirmesinden sonra kocasından ayrılan Andelip Bacı tekrar koca bulmak için Fakihe Hoca'ya kalan çeyizini yedirmiştir. Evde kalmış kızlara ve dullara koca bulan biri olarak tanıdığımız Fakihe Hoca aracılığıyla kızların mal gibi görücüye çıkarılması *Aşk-ı Memnu* romanında olduğu gibi burada da eleştirilmiştir.

Evlilikte eşlerin birbirlerini tanımalarının ve sevmelerinin önemli olduğunu incelemiş olduğumuz romanlarda söylemiştik. İsmail Tayfur ve Hacer'in evliliğine benzer bir evliliği *Kırık Hayatlar* romanında görmekteyiz. Ferruh ve Şekûre'nin evliliğinde ailelerin kararları ön plana çıkar.

Ferruh; Refet adında bir kadına aşık olur. Ailesi bu kadını istemez ve oğullarına Şekûre'yi isterler. Ferruh evlenmesine rağmen Refet'le görüşmeye devam eder. Karısı bunu öğrendiği zaman hastalanır.

Burada yine evlilikte eşlerin arzularının önemli olduğunu gördük. Ferruh'u kurtarmak için Şekûre kullanılmış ve genç kızın hayatı düşünülmemiştir:

Refet'le en evvel bir evde tanışmışlar ve derhal sevişmişlerdi; ilk önce hiç kimse bu münasebetten haber almamıştı; fakat sonra araya valide ve peder girmişti. Çocuklarını kurtarmak için bir çare düşünmüşlerdi: İzdivaç! O zaman Şekûre bulunmuş idi. Birisini kurtarmak isterken, diğer birisinin, bir suçsuz kızın hayatını tehlikeye koymaktan hiç kimse çekinmemişti. Onların indinde Şekûre bir alet, alınacak bir ilaç, müracaat olunacak bir çare idi ki kendisinden beklenen fayda hâsıl olmayınca atılabilirdi. (Kırık Hayatlar, s.140)

Müzzan ile Talat'ın evliliğinde de birbirini seven bir çiftle karşılaşırız. Fakat annesinin sözünden çıkmayan Talat, annesi Müzzan'dan ayrılmasını isteyince bunu yerine getirir. Gülizar Hanım oğlunun Nebile ile evlenmesini istemektedir. İstedğini elde eden Gülizar Hanım oğlunu Nebile ile evlendirir. Burada da evlilik kararında evlenen kişilerin söz haklarının hiçe sayıldığı söz konusudur.

Çocuk yaşta dul kalan Müzzan'a Nebile'nin sevgilisi Ömer Behiç'in yakın arkadaşı Bekir Servet talip olur. Bekir Servet çapkın bir adamdır fakat Müzzan ile evlendikten sonra evliliğinde sorumluluklarını yerine getirir. Bekir Servet Müzzan'ı on beş yaşında bir mektep çocuğu olarak görür.

Görüldüğü üzere, çocuk yaşta okula gitmesi gerekirken evlendirilen Müzzan yine çocuk yaşta dul kalmıştır. Burada üzerinde durmamız gereken nokta Müzzan'a söz hakkı verilmemesidir. Kaynanası istedi diye kocasından boşatılmış genç bir kadındır:

Ana, asla mutmain olamayan canavarca bir kıskançlıkla ilk gününden başlayarak gelinine husumet peyda etmişti; bu husumetin hiçbir dakika ârâmı, bir küçük insaflı görülmeyen takip kahriyle nihayet sararmış solmuş, talihin bir mürüvetsizliğiyle başına düşen bu müthiş darbenin altında şaşırmış, sersemleşmiş

biçare genç kadın, bu henüz çocuk kadın, bir gün iki bohça ile bir arabaya bindirilerek babasının evine gönderilmişti. (Kırık Hayatlar,s.122)

Erken yaşta evliliğin eleştirildiği romanda Tayyar Efendi'nin on beş yaşında bir Çerkez kızıyla evlenmesi, aralarındaki yaş farkı da dile getirilerek yanlış evlilik çerçevesinde ortaya konur. Muhtemelen bu Çerkez kızına 'bu adamla seni evlendireceğiz' denmiş ve genç kızın hakları elinden alınarak bu adamla evlendirilmiştir.

Ömer Behiç'in sevgilisi Neyyir'in zengin bir mısırlı ile evliliğinde sadece adamın zengin olduğundan bahsedilirken Ömer Behiç'in ablası Meveddet Hanım'ın evliliği hakkında da fazla bilgi verilmemiştir.

Kırık Hayatlar romanında Ömer Behiç; kadınların haklarının hiçe sayılmasını; kız erkek demeden çocukların erken yaşta evlendirilmesine bağlar. Henüz evliliğin ne olduğunu bile bilmeyen çocuklar, karısına, kocasına, çocuğuna bakma sorumluluğunu alır. Genç kızlar haklarının hiçe sayıldığının farkına bile varmaz.

Romanda evliliklerde karı veya koca bulmak için aracılık yapan kadınlar eleştirilir. Ömer Behiç romanda bu konular hakkında şunları söylemiştir:

...Bugün izdivaç dellallığıyla mahalleden mahalleye, kapıdan kapıya sürten kadınların ellerinden pusulalarıyla resimleri toplansa, bu mürüvvetleri görülecek zavallılardan ne tuhaf, garip, tuhaflığıyla, garabetiyle beraber cemiyet için ne acı, ne korkunç bir mecmua vücuda gelirdi. (Kırık Hayatlar, s.123)

Nesl-i Ahir romanında Azra'nın kadınların eğitimi hakkında fikirlerini söylerken evlilik hakkında da fikirlerini söylediğini görüyoruz. Erken yaşta evliliğe karşı olduğunu çekinmeden söyleyen genç kız okula gitmek yerine isteyip istemediği sorulmadan kızların evlendirilmesine karşı çıkar. Erken yaşta evlendirilen kızların

okula gitme hakları ellerinden alınırken eş seçme konusunda da haklarının hiçe sayıldığı ifade edilmektedir:

—*Demek bilmiyorsunuz, güzelim. Samime’yi halanızın oğluna istiyorlar.*

Azra evvela anlamadı, sonra birden anlayınca çocukça bir hayreti saklamayarak mütalaasını söyledi:

—*Nasıl efendim? Lakin kızınız ancak benim kadar bir çocuk!...(Nesli-Ahir,s. 174)*

Azra’nın halası Samiye Hanım’ın oğlu Şefik çocuk yaştaki Samime ile evlendirilir. Şefik’in Suzan’la olan ilişkisi yüzünden Samime evliliğinde mutlu olamaz.

Samime ne evleneceği adamı tanımış ne de evlenip evlenmek istemediği konusunda fikrini söyleyebilmiştir. Çocuk yaşta okula gitmesi gerekirken evlendirilen genç kız evliliğinde yaşadıkları yüzünden hastalanır. Bu açıdan o, *Kırık Hayatlar* romanındaki Şekûre’ye benzemektedir.

Babasının yapmış olduğu hata ile Affan Bey’le evlendirilen Azra’nın halası Samiye Hanım; evliliğinde kocasının yerine getirmesi gereken tüm sorumlulukları üzerine almış bir kadındır.

Süleyman Nüzhet’in arkadaşı Muzaffer Bey ise batılı bir kadın olan Klara ile evlidir ve mutlu bir evlilik sürmektedirler. Batılı bir kadının kendi arzusu ile belli bir yaşta evlilik kararı alması yani evlilikteki haklarını kullanarak evlenmesi haklarını kullanması ile ilişkilendirilebilir.

Kadınlar; evlenecekleri zaman kararlarını kendileri verme özgürlüğüne sahip olmalıdırlar.

İncelemiş olduğumuz romanlarda Halid Ziya bazı kadınların evlilikle ilgili kararları verebildiklerini bazılarının ise kendileri adına alınan kararlara uymak

zorunda olduklarını bize yansıtmıştır. Evlilik açısından haklarının farkında olan ve haklarına sahip çıkan kadınların eğitilmiş ve kültürlü kadınlar olduğunu görüyoruz. Özellikle maddi açıdan iyi bir yerde olan kadınlar batıyı daha çok bildiği için haklarına sahip çıkmaktadır. Bunun yanında babaların, kızlarının evlilik konusundaki fikirleri sorması ve haklarını göz ardı etmemesi batıdan etkilenmeleri ile ilişkilendirilebilir.

Kısacası eğitilmiş, kültürlü ve özellikle batıyı tanıyan kadınlar haklarını savunurken, aşağı tabakadan ekonomik gücü olmayan, gereken eğitimi almamış kadınlar çaresizce kaderlerine boyun eğler ve bu yüzden de birçok acıyı, hatta felaketi yaşarlar.

3.2 Kadınların Boşanma Hakkı

Kadınlar, eşleriyle yaşamış oldukları sorunlar, anlaşmazlıklar, aldatmalar vb. nedenlerle boşanma hakkına sahiptirler. Fakat Halid Ziya'nın incelemiş olduğumuz sekiz romanında kadınların dul kalması ayıp olduğunu, kocasından başka sığınacağı yer olmadığı için ve aile baskısından dolayı evliliğini sürdürmek zorunda olan kadınlarla karşılaşılır.

İncelemiş olduğumuz romanlarda evlilikleri boyunca şiddet görmüş, aldatılmış, çocuğu olmadığı için üzerine kuma getirilmiş kadınlar boşanmayı isteseler bile "Toplum ne der?" düşüncesiyle boşanamazlar. Halid Ziya romanlarında bu gibi kadınların yaşadıklarını romanlarında yansıtır. Gerek kocasından boşanmış gerekse boşanamamış kadınların nelerle karşılaştığını, toplumun yansımalarını romanlardaki karakterler aracılığıyla bize aktarır.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'de İhsan İkbâl'i Mazlume ile aldatmıştır. Fakat evli olmadıkları için boşanma gibi bir durum söz konusu değildir.

İhsan ile Mazlume evli değildirler. Beraber yaşadıklarını göz önünde tutarsak Mazlume de şiddet görmüş bir kadındır. Bunun yanında İhsan ile eşit olmadığını fark ettiği anda ona tepki olarak dışarıya çıkar. Bunun sonucunda İhsan'ın hesap sorması üzerine ise aralarında nikah olmadığı için ona hesap vermeye mecbur olmadığını söyler:

Siz her gün dışarıya çıktığın zaman ben nereye gittiğinizi, nereden geldiğinizi soruyor muyum? Zannım siz hareketinizde ne kadar hür iseniz ben de o kadar serbestim. Siz çıkıyorsunuz, ben de çıkarım ben size mani olamam. Siz de benim hareketima mümanaat edemezsiniz. Siz sarhoş oluyorsunuz, beni azaplar içinde yaşıyorsunuz. Benim mukabele etmekliğime ne mani olabilir? Beynimizde riayet olunacak hukuk-ı zevciyet mi var?(Sefile, s.140-141)

Görüldüğü üzere, kadın olarak ezildiğini gören Mazlume evli olmasa bile boyun eğmemiş ve kendini ezdirmemek için isyan etmiştir.

Nemide romanında Nail ile Nemide nişanlanırlar ama evlenemezler. Çünkü Nail, Nahit'e ilgi duymaktadır. Nahit'te Nail'e aşıktır. Nemide'yi bir denek olarak gören Nail'in Nahit'e olan ilgisini de öğrenen Nemide nişanı atar ve aradan çekilir. Evli olmasalar bile evliliğe bir adım olarak nişan takan Nail'le Nemide arasında yaşanan sadakatsizlik ayrılıklarına neden olur.

Burada önemli olan Nemide'nin bir genç kız olarak aile ve toplum baskısı altında kalmadan kendi kararını verebilmesidir.

Ferdi ve Şürekâsı romanında ise Hacer'in babası ile evlilik hakkında konuşabilecek kadar yakın olduğunu söylemiştik. Hacer, İsmail Tayfur'a aşıktır. Şevket Bey'in İsmail Tayfur'un annesi ile konuşması sonucunda iki genç evlenir. İsmail Tayfur kendi adına alınan kararlara Saniha'yı sevdiğini söyleyerek karşı çıkamamıştır. Saniha ise İsmail Tayfur'un rahat yaşaması için aradan çekilmiştir.

Hacer; İsmail Tayfur ve Saniha'nın birbirlerini sevdiğini öğrenince hırslanır ve intikam almak ister. Nemide ise aradan çekilmeyi tercih etmiştir. Hacer her istediğini babasına yaptıran bir genç kız olduğu için bu istediği olmadığından dolayı intikam almak ister ve evi yakar.

Romanda Hacer'in boşanmak istemesi gibi bir durumdan söz edilmemiştir. Hırsının kurbanı olan genç kız; evliliği konusunda babası ile arasındaki yakınlığa bakıldığı zaman boşanma konusunda baskı altında olmayacağı ortadadır..

Bir Ölü'nün Defteri romanına baktığımız zaman ise boşanma gibi bir durum yoktur.

Mai ve Siyah romanında evliliklerinde hakları çiğnenen iki kadın vardır. Biri İkbal diğeri ise Raci'nin karısıdır.

Ahmet Cemil'in kardeşi İkbal tanımadığı bir adamla evlenir. Kocasını Vehbi tarafından küçümşenen İkbal mutsuzdur ve ailesinden bunu saklar. İkbal'in mutsuzluğunu kardeşi ve annesi fark ettiğinde artık çok geçtir. Vehbi; İkbal'den borç alınabilmesi için evin ipotek edilmesini ister. Vehbi, İkbal'e annesi ve kardeşine ipotek konusunu söylemesi için baskı yapar. Aralarında çıkan tartışma sonucunda ise İkbal'e şiddet uygulanır.

Bunun yanında Vehbi, İkbal'i babasının genç karısı ile aldatmaktadır. İhsan, Nail ve Raci'deki sadakatsizlik Vehbi'de de vardır. Ama Raci ile daha çok benzer yönleri vardır. Sadakatsizliği bununla da kalmayan Vehbi, evlerindeki hizmetçi Seher'i de taciz etmektedir. Karısını sevmediği için ona karşı haklarını çiğneyen Vehbi bunlarla da kalmaz ve İkbal'i döverek düşük yapmasına neden olur. İkbal ise düşük yapması sonucu ölür.

Romanda Raci'nin karısı hakları çiğnenmesine rağmen konu çocuğu olduğu zaman isyan edip kocasına karşı çıkabilen, İkbâl'e göre daha güçlü bir kadındır.

Raci; ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen, karısını aldatan ve bunların yanında çocuğunu da hiç düşünmeyen, meyhanelerde parasını yiyen bir adamdır. Karısı ise eve gelmediğinde kocasını merak ederek matbaaya gider. Kocasının yaptıklarından yakınan kadın yardım ister.

Raci'nin karısı; çocuğunun geleceği için demiryolu hisse senedi alır. Raci'nin senetleri istemesi üzerine ise ilk kez kocasına karşı çıkar. Bunun üzerine Raci evi terk eder. Alman karısına giden Raci daha sonra bu kadının da kendisini terk etmesi ile yıkılır ve içkiye daha çok sarılır. Meyhane köşelerinde hastalanan Raci hastaneye kaldırılır ve tüm olanlara rağmen yanında karısı vardır. Sığınacak yeri olmayan kadın kocasının sorumluluklarını yerine getirmemesi, sadakatsizliklerine rağmen yine onun yanında olur.

Görüldüğü üzere, evlilikleri sırasında hakları ellerinden alınan İkbâl ile Raci'nin karısı boşanmayı akıllarına bile getirmez.

Aşk- Memnu romanında Nihal ile Behlül ilişkisine baktığımızda yine sadakatsizlikle karşılaşıyoruz. Yasak bir aşkı anlatan romanda Nihal olanlar sonucunda bir şey yapmaz ve hastalanır. Sadakatsizlik sonucunda boşanma konusu hiç ele alınmamıştır. Boşanma konuşulmasa bile Behlül'ün kaçıp gitmesiyle ayrılığın yaşandığı görülmektedir.

Kırık Hayatlar romanında diğer romanlara göre kadın haklarının ve kadınların yaşadıklarının daha çok ön plandadır.

Kadınların evlilik sürecinde karşılaştıkları olumsuzluklar ve bunlar karşısında ne yaptıklarının anlatıldığı romanda diğer romanlara göre boşanma konusu ile ilgili daha çok fikir ortaya konulmaktadır.

Dönemin toplumuna bakıldığı zaman kadınların ne gibi bir durumda olduğunu da yansıtan romanda; aldatılan, şiddet gören kadınların çaresizlikleri ve boşanma ile ilgili düşünceler verilmiştir.

Ömer Behiç ile Vedide mutlu bir evlilik sürerken Ömer Behiç'in karısını aldatması ile her şey tersine döner. Vedide; kızı Leyla'nın hastalığı ile perişanken Ömer Behiç Neyyir'in yanındadır. Yaptığından pişman olup evine döndüğü zaman her şey için çok geçtir.

Aldatıldığını öğrenen Vedide sessiz kalır. Kocasına hesap sormaz ve boşanma aklına bile gelmez. Kocasının sadakatsizliğine rağmen Vedide'nin boşanmak isteyip istemediği ile ilgili romanda bilgi yoktur.

Evliliğinde yaşadıkları ile ilgili romanda en çok üzerinde durulan Suzidil Raci'nin karısına benzemektedir. Kocasının yanında kaynanasının da yaptıklarına maruz kalan Suzidil kaç kez evden ayrılrsa da geri dönmüştür. Kocasının Mehmet Ali; eve para getirmeyen, karısını döven ve annesinin sözünden çıkmayan bir adamdır. Raci ve Vehbi'ye benzeyen Mehmet Ali de Suzidil'i aldatır.

Suzidil; İkbâl, Vedide ve Raci'nin karısı gibi sessiz kalmamış ve boşanmak istemiştir. Ama ortada çocuğuyla birlikte kalacağını düşünerek boşanmaktan vazgeçmiştir.

Suzidil'in yaşadıkları ve boşanması hakkında Vedide ile Ömer Behiç'in düşünceleri şöyledir:

—Şimdi ben de onu düşünüyordum. Nasıl oldu da Suzidil gelebildi? Yine dayak yemiş olacak.

Vedide:

—Hayır, dedi; şimdi dayak yiyen yalnız Ferit'miş. Kendi dayak yemesine rıza gösteren Suzidil, çocuğunun hırpalanmasına muvafakat edemiyor. Onu Etfal Hastanesi'ne yerleştirmek için çalışacak, sizden muavenet istiyor. Ondan sonra Mehmet Ali'den boşanmak çaresine bakacak. (Kırık Hayatlar, s.240)

Sana şimdiden haber vereyim, pek uzun ve zor bir işe başlıyorsun. Bir kere tecrübe et, fakat daha iyisi kocanla barışmaktır. Bunun için birçok sebepler var, fakat hepsinden ziyade Ferit bir sebeptir. Madem ki arada bir çocuk var, talihine küser, her kahra tahammül edersin... (Kırık Hayatlar, s.301)

Andelip Bacı ise çocuğu olmadığı için kocası üzerine kuma getirmek istediğinden dolayı boşanmıştır. Fakat daha sonra pişman olmuştur:

Nasıl, onun kendi evine başka bir kadın gelecek ve ihtimal o, kocasına kendisinin vermediği şeyi verecekti, öyle mi? bu fikre isyan etmiş, kimseye danışmaksızın hemen o gün nikahından vazgeçerek herifi evden dışarı atmıştı. (Kırık Hayatlar, s.52)

Kocanın zor bulunduğunu söyleyen Andelip Bacı dul olmanın zor olduğunu ve dulluğun ayıp olduğunu düşünmektedir. Suzidil'in boşanmak istemesi üzerine hata yapacağını kendisinin yaşadıklarını anlatarak Suzidil'i boşanmaktan vazgeçirmeye çalışmaktadır.

Ömer Behiç; bir kadının sevdiği zaman her şeye katlandığını ve ayrılmayı düşünmediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Kadınlar hemen her zaman böyledir, demiştir: kocalarını bir kere severlerse muhabbetlerini mağlup edecek hiçbir kuvvet yoktur. Kocalarının ne zulmü, ne hıyaneti, ne çirkinliği, ne huysuzluğu, hiç, hiçbir şey yoktur ki onları kendilerini döven, kıvıran eli gidip öpmekten, ayaklarının altında sürüklenmekten men etsin. Fakat, tersine, bir kere sevmemiş bulunurlarsa... (Kırık Hayatları, s.133)

Andelip Bacı'nın söylediklerine bakıldığı zaman dul kalmanın ayıp sayıldığı bu dönemde Müzzan ise kayınvalidesi Gülizar Hanım tarafından zorla oğlundan ayrılmak zorunda bırakılır.

Şekûre ile Ferruh'un evliliğinde ise yine bir sadakatsizlikle karşılaşmaktayız. Şekûre kocasını kendisini aldattığını öğrendiği zaman hastalanır ama boşanma gibi bir durum söz konusu olmamıştır.

Nesl-i Ahir romanına baktığımız zaman ise Suat ve Server'in dul olduklarını görmekteyiz. Kırık Hayatlar romanındaki düşüncelerin aksine dul olmanın ayıp sayılması söz konusu değildir.

Okula gitmesi gerekirken evlendirilen Samime; kocası tarafından aldatılan kadınlar içerisinde yer almaktadır. Kocasının sadakatsizliği bilmesine rağmen o da Vedide, Şekûre ve İkbâl gibi sesini çıkarmamayı tercih etmiştir. Bu durum karşısında Samime'nin boşanmak isteyip istemediği hakkında bir bilgi yoktur.

İncelemiş olduğumuz romanlarda kocalarından başka sığınabilecekleri kimseleri olmayan kadınların kocalarının tüm yaptıklarına rağmen yine yanlarında olduklarını gördük. Kadının boşanması ve dul kalması toplum tarafından onaylanan bir durum değildir. Bu durumda kadınların aleyhine sonuçlar yaratır. Bunun tek istisnası *Nesl-i Ahir* romanında Suat ve Server'in durumudur. Onların boşanmaları ayıplanmaz ve olması gereken bir durum olarak kabul edilir.

Bölüm 4

AİLE İLİŞKİLERİNDE KADIN HAKLARI

4.1 Baba-Kız İlişkileri

Halid Ziya'nın romanlarında evlilik ve eğitim konularında kadın haklarını ele aldığımızda babaların kızları ile bu konularda ne kadar yakın olduklarını gördük.

Bu bölümde yazarın sekiz romanında kadın erkek ilişkileri açısından babaların kızlarına ne kadar hak tanıdıklarını; genel olarak ilişkilerini ele alıp eğitim ve evlilik dışında babaların kızlarına karşı tutumları ile buna bağlı olarak kızlarının tepkilerini inceleyeceğiz.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'de baba kız ilişkilerine baktığımız zaman İkbâl'in babasının kendisi çok küçükken ölür.

Sefile'de baba kız ilişkileri üzerinde durulmazken *Nemide* romanında Şevket Bey ile Nemide arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Şevket Bey'in karısı kızını Nemide'yi doğururken vefat etmiş; bu olaydan sonra Şevket Bey, karısının hamile kalıp ölmesinden dolayı kendisini suçlamış ve iki yıl kızından çok uzaklarda yaşamıştır. İki yıldan sonra geri gelen Şevket Bey kızını alarak yeni bir hayat kurmuştur.

Nemide doğumundan itibaren zayıf, hastalıklı bir çocuktur. Bundan dolayı Şevket Bey kızının üzerinde düşmüş ve çok nazlı bir çocuk olmuştur. Doktor Osman Bey'in talimatlarıyla Nemide'ye karşı davranışlarında kontrollü olan Şevket Bey kızının her istediğini yapmıştır.

Şevket Bey kızına annesinin yokluğunu hissettirmemek için çabalamıştır. Gerek eğitimi gerekse evlilik kararı konusunda kızının haklarını farkında olan Şevket Bey kızına eğitim verir. Sadece evlilik kararı sırasında kızı ile kendi konuşmak yerine Osman Bey'i aracı koymuştur:

Nemide refiklerinden ayrılarak tabiple birlikte ilerlediler, yavaş yavaş koruların arasında kayboldular.

Biraz sonra avdet ettiler. Nemide utanmış gibi önüne bakıyor, tabip muzaffer bir eda ile yürüyordu.

Şevket Bey'e dedi ki:

—Nemide Hanım teklifinizi memnuniyetle kabul ediyor. (Nemide, s.106-107)

Nemide'nin Nail ile nişanlanmasından sonra Nemide Nahit'le Nail'in ilişkisini öğrenmiş ve nişanı bozma sırasında babası ile rahatça konuşabilmiştir. Şevket Bey'in koyduğu sınırı Nemide hem Nail'i sevip sevmeme hem de nişan bozma konusunda ortadan kaldırarak genç bir kızın annesi ile konuşması gereken konuları babası ile rahatça konuşmuştur.

Kızının mutlu olması için kızıyla her konuyu konuşmak isteyen Şevket Bey kızıyla bir anne kadar ilgilidir:

—Hayır, sende bir şey var, benden saklamak istiyorsun. Üç gündün beri seni mahzun görüyorum. Kalbinde gizlemek istediğin bir kederin var, fakat onu hissediyorum.

Kızının saadetine titremekte olan bu babanın sesi yalvaran bir tarz aldı:

—Beni hissiyatına vâkıf edeceksin, değil mi?

Bu sual o derece rakik bir sesle söylenmişti ki, Nemide bu kuvvetli muhabbete karşı gözyaşlarını salıvermemek için nefesine zor etti.

Babasını elinden çekerek sedire oturttu, kendisi de yanına oturarak 'Evet, baba! Hepsini söyleyeceğim' dedi.

Baba ile kız sedire oturur oturmaz Nemide babasına doğru yarı dönerek handelerle dolu bir nazarla dedi ki:

—Baba! Beni çok sever misin

Şevket Bey ciddi bir tavırla cevap verdi:

—*Pek çok!..*(Nemide, s.154-155)

Bunun yanında Nemide'nin babasına bazı yerlerden sen bazı yerlerde resmi bir şekilde siz diye hitap eder:

Buraya kadar babasına sen diye hitap ederken bundan sonra sözüne resmî bir şekil verdi.(Nemide, s.156)

Ferdi ve Şürekâsı romanında da *Nemide* romanında olduğu gibi yakın bir baba kız ilişkisi ile karşılaşırız. Ferdi Efendi kızının her istediğini yerine getiren bir babadır. Şevket Bey ile Ferdi Efendi'yi karşılaştırdığımız zaman benzerlikleri yanında farklılıkları da vardır.

Şevket Bey'in kızına eğitimini kendisi verirken Ferdi Efendi kızına mürebbiye bulmuştur. Eğitimini mürebbiyesinden alan Hacer ilk önce çekinmesine rağmen evlilik konusunda babası ile daha yakındır.

Hacer; genç kız olduktan sonra iş yerine gitmesi yasaklanmıştır. Bu durumu ve İsmail Tayfur'a olan duygularını mavi deftere yazan Hacer, babası ile evlilik konusunu konuşamayacağını ve bu konuda bir genç kızın annesine duyduğu ihtiyacı bu deftere aktarır. Annesi olmadığı için eksiklik hisseden Hacer bu konuda nasıl davranacağını bilemez:

Zavallı anasız kız!.. kim bilir, eğer bir annem olaydı, belki ona giderdim ki derdim ki: 'Anneciğim! Beni mutlu kılmak ister misin?: Hacer'i mutlu görmeyi diler misin?'

Annelere her şey söylenebilir, ama babalara!.. Zavallı kız!.. Seni kim dinleyecek? Hiç! (Ferdî ve Şürekâsı, s.39)

Hacer, babasına duygularını açamaz, ama babası gizlice okuduğu defterden kızının duygularını öğrenir. Ferdi Efendi karısının ölümünden sonra tek varlığı olan kızının istediklerini yerine getirmek için her şeyi yapan bir baba olarak karşımıza çıkar. Evlilik konusunda da kızı ile arasına aracı koymaz:

Hacer'in evin içinde hemen herkesten çok senli benli olduğu, babasıydı. Ama genç kız, mavi defteri yazmağa başladığı zaman, bunun bir babadan saklanabilecek bir şey olduğunu anlayabilmiştir.

Ferdi Efendi için üzerinde durulacak yalnız bir şey vardı: Kızını mutlu görmek! İşte Hacer babasının kolları arasına atılarak ağladığı zaman Ferdi Efendi yalnız bir şey düşünmüştü: Kızına istediğini vermek! (Ferdi ve Şürekâsı, s.43)

Bir Ölüünün Defteri romanında Nigar'ın babası o iki yaşındayken ölmüştür.

Bundan dolayı Nigar'ın babası ile ilişkileri hakkında bilgi yoktur.

Bir Ölüünün Defteri romanında olduğu gibi *Mai ve Siyah* romanında da Lamia'nın ile babası ile ilişkilerinden bahsedilmemektedir. İkbâl'in babasını ise kızını oğlu ile beraber okula gönderemediği için üzgün görürüz. Babası Ahmet Cemil'e kitap okurken uzaktan dinleyen İkbâl ile babası arasındaki ilişkilerin Nemide ve Hacer'in ilişkilerinin aksine sınırı olduğunu görüyoruz. İkbâl annesi olduğu için kız çocuklarına mahsus bir tavırla annesine daha yakındır:

...Her akşam yemekten sonra saatlerce beraber otururlar, babası yazısını yazar; düsturları karıştırır, Ahmet Cemil bir köşeye büzülür, dersine çalışır; valdesi oğluna bir gömlek, yahut kızına esvap dikmekle meşguldür; İkbâl-kız çocuklarını daima valdelerin eteklerine sevk eden bir hisle – annesinin yanında mesela babasının eskimiş para kesesine kaim olmak üzere yeni bir kese örür; ara sıra bu dört kişiden birinin ağzından çıkıvermiş bir serseri kelime musahabeye vesile olur, Ahmet Cemil başına kaldırır, İkbâl günler, babası bir hikâyeye söyler.(Mai ve Siyah,s.45)

Aşk-ı Memnu romanına baktığımız zaman Adnan Bey'in Şevket Bey daha çok benzediğini gördük. Ferdi Efendi ve Şevket Bey gibi kızının her istediğini yapan Adnan Bey ile kızı arasında sıkı bir bağ vardır. Karısının ölümünden sonra kızını karısının yadigarı olarak görmüştür. Bu duruma bir de kızının hastalığı eklenince kızına olan düşkünlüğü daha da artar.

Romanda Nihal'in eğitimine daha çok önem verilmiştir. Babasından aldığı derslerin yanı sıra mürebbiyesinden de ders alır. Hacer'in mürebbiyesinden aldığı derslere göre daha disiplinli dersler almaktadır. Bu da Adnan Bey'in mürebbiyeyi özenle seçmesinden kaynaklanmaktadır.

Eğitiminin yanında evlilikte de kızının hakları olduğunu farkında olan Adnan Bey Şevket Bey gibi evlilik konusunda kızıyla konuşmaz; araya aracı koyar.

Adnan Bey, Bihter ile evlenene kadar kızı Nihal’le arasında sıkı bir bağ vardır. Nihal babası ile arasındaki mesafeyi kaldırmak, yine eskisi gibi olmak ister:

Onda babasına tekrar bir takarrüp arzusu uyanıyordu, ertesi gün sabahleyin uyanır uyanmaz babasını görmek için yenilemeyecek bir ihtiyaç hissetti.

(...)

...Öyle bir şey söylemek istiyordu ki babasıyla arasında açılan mesafeyi bir saniye içinde silsin, yine onları eskisi kadar dost yapsın. Bir şey bulamıyordu. Ne söylemeliydi ki bu uzun sakit kırgınlığı artık bir buse içinde unutulsun? (Aşk-ı Memnu, s.304-305)

Adnan Bey evlenmeden önce kızıyla iş odasında beraber vakit geçirir, bu odada baba kız arasında bir çok şey paylaşılırdı. Bihter’le evlenince aralarındaki bu paylaşım da yok olur.

Evlenirken kızının fikrini alan Adnan Bey kızı ile arasına soğukluk girmesini engellemez.

Kızının evlenme kararı hakkında da aracıyla hareket eden Adnan Bey; kendi evliliğini kızına söylemesi için de Matmazel de Courton’a ricada bulunur. Kızı ile samimi olmasına rağmen bu konuda konuşamayan baba, kızından bir tek şartla evet cevabı alır. Bu şart ise Nihal ile babası arasındaki sevgiyle ilgilidir. Babasının sevgisini paylaşamayan Nihal, aralarındaki sevginin azalmamasını şart koşar. Bu şarta rağmen baba kız arasına sınır koyan Nihal olur:

‘Baba!..’ dedi, ‘Beni yine seveceksiniz, şimdi nasıl seviyorsanız öyle seveceksiniz, değil mi?’

Babası, dudaklarına sürünen bu yumuşak saçları öperek mırıldandı:

Elbette!..

Nihal, bir saniye, güya söyleyeceği şeye kuvvet bulmaya çalışarak durdu; sonra başını babasının omzundan, güya ziyasından korkup da kaçırmamak istediği

bu istinat noktasından kaldırmayarak: 'Öyle ise zarar yok, gelsin!..' dedi (Aşk-1 Memnu,s.83)

Nihal babası evlenmeden önce neşeli bir çocuktur. Babası evlendikten sonra babasının tavırlarına karşılık Nihal de odasına kapanmaya başlar. Artık her sabah babasını uyandıran türlü türlü şımarıklıklarla babasıyla eğlenen Nihal yoktur:

...O günden beri babasından kaçıyor, güya biçare ruhu kendisini aldatan kalbin hıyanetinden intikamını ondan uzak kalmakla arıyordu.

Artık sabahları babasının odasına giderek onu yatağından kaldırmıyordu. Bu sabah mülatafaları tamamıyla bitmişti. (Aşk-1 Memnu, s.136-138)

Görüldüğü üzere, Şevket Bey, Ferdi Efendi ve Adnan Bey kızlarına çok düşkündür. Eşlerinin ölümünden sonra kızlarıyla bağlarının daha da kuvvetlendiğini romanlarda gördük. Hacer ve Nemide'de babalarından uzaklaşma gibi bir durum söz konusu değildir.

Adnan Bey evlenerek Nihal ile aralarına annesi dışında bir kadın sokmuş olur ve bu kızıyla yakınlığının bozulmasına neden olur. Şevket Bey ile Ferdi Efendi ise evlilikten hiç bahsetmezler ve kendilerini kızlarına adarlar.

Kırık Hayatlar romanında Vedide ile babası arasındaki ilişki hakkında bilgi verilmez. Sadece Vedide'nin babası Mansur Bey'in otoriter ve ailesiyle arasına sınır koyan bir adam olduğu görülür:

...Evin içinde baba perestiş olunacak, en küçük arzularına mukaddes birer emir hüremetiyle itaat edilecek, hâkimiyet ve amiriyeti insanlığın fevkinde , bir başka türlü vücut hükmündedir.(Kırık Hayatlar, s.80-81)

Ömer Behiç'in kızları Leyla ile Selma arasındaki yakınlık ise diğer baba kız ilişkilerine göre farklıdır. Bu durumu annelerinin olmasına bağlayabiliriz.

Ömer Behiç'in büyük kızı Selma'ya okumayı öğretirken gördük. Bunun dışında bir yakınlık kurmadıklarını biliyoruz. Leyla'nın hastalığından dolayı Ömer Behiç Leyla ile daha fazla ilgilenir.

Diğer romanlardaki babalara göre kızları ile daha az iletişim kuran Ömer Behiç Neyyir’le ilgilenmeye başlamadan önce ailesi ile daha yakındır. Ailesi ile mutlu bir hayat süren Ömer Behiç arzularına yenik düşer ve ailesini ihmal eder. Bu ihmaller sonucunda da karısını kaybeder. Romanda Leyla ile ilişkisinden daha çok bahsedilir. Leyla hasta olduğu zaman sadece annesini ister:

Leyla gözlerini açmadı, dudaklarını daha kısıtı. O her hastalığında babasına münfail bir hâl alırdı. Bunun manasını hiçbir zaman layıkıyla anlayamamışlardı. Verilecek ilaçlar, alınacak tedbirler, bütün o müz’ic şeyler için lüzum görüldükçe hâkimiyet kesbeden bu adama karşı bir kin ibrazına lüzum gördüğünden miydi, yoksa annesine daha yakın olmak için babasından biraz uzak kalmak, icap edeceğine karar verdiği miydi, bilinemez, her halde ne zaman hasta olsa babasına dargın bir siyasetin tezahürlerini esirgemezdi. (Kırık Hayatlar,s.273)

Hastalığından dolayı Leyla’ya daha düşkün olan baba Selma’ya karşı ilgisiz davranır. bu yaptığından daha sonra pişman olur.

Ömer Behiç’in, Leyla ve Selma’yla diğer babalar gibi sıkı bir bağ kurduğunu söyleyemeyiz. Nemide, Nihal ve Hacer’in anneleri yoktur. O yüzden babaları ile ilişkileri daha farklıdır. *Kırık Hayatlar* romanında anne vardır. İncelemiş olduğumuz romanlarda ilk kez karşımıza eksiksiz bir aile çıkar.

Nesl-i Ahir romanında yine annesini kaybetmiş bir genç kızla karşılaşıyoruz. Süleyman Nüzhet, Halid Ziya’nın en ideal baba tipi olarak karşımıza çıkar. Kızı ile olan ilişkileri yanında çevresine ile de babacan tavırlarla ilgilenmektedir.

Halid Ziya’nın diğer romanlarındaki baba tipleri ile benzerlikleri olması yanında farklılıkları da vardır. İlişkileri, siyasi düşünceleri ve sosyal hayatı açısından diğer babalardan ayrılır:

Ayrıntılarda ayrılmakla beraber, Süleyman Nüzhet, Halid Ziya’nın hemen bütün romanlarında görülen baba modeline benzer, ancak, sosyal ve politik görüşleri, mesleği ve çevresini alan gençlerle kurduğu beşerî münasebetler, herkese yardımcı olmağa çalışan dışa açık mizacıyla onlardan ayrılır. (Kerman, Z, s.116, 1996)

Mesleği gereği kızından uzak olan Süleyman Nüzhet kızı ile çok yakındır. Azra annesi olmadığı için ne olursa babası ile paylaşmak ister. Yatılı okulda okuyan genç kız okulunu bitirdikten sonra babası ile geçireceği günleri hayal eder:

...O, iyice düşünmüş idi, onu anlayacak, dinleyecek ancak babası vardı; yalnız babasını istiyordu; hatta biraz gözlerini indirerek söylüyordu:

Başka bir şey de istemiyordu. Bebek'in üstünde yahut Ada'da, hatta isterse daha uzakta, mesela Pendik'te bir küçük evleri, bir büyük bahçeleri, kümesleri, bir tane keçileri olacaktı. Kanarya da istiyordu. O sabahleyin kalkacak, evvela pek çabuk, on dakikada hazırlanacaktı. Güzel bir önlüğü olacaktı, onu takıp yemek odasına...(Nesl-i Ahir, s.67)

Evlilik açısından baktığımız zaman Azra ile Süleyman Nüzhet'in konuşmadığını görüyoruz. Kızının İrfan'ı sevdiğini farkında olan baba İrfan'ın annesi ile bu konuyu konuştuğuna şahit oluyoruz. Fakat Azra ile İrfan arasında bir şey olmaz. Kızının mutluluğunu isteyen Süleyman Nüzhet kızını duygularından dolayı ayıplamadan anlayışla karşılar.

Süleyman Nüzhet ise evliliği düşünmekle birlikte fakat kızına olan düşkünlüğü ve kızının kesinlikle babasının evlenmesini istemediğini bildiği için evlenmez. Azra Nihal'den farklı olarak babasının evlenmesine kesinlikle karşıdır.

Romanlara genel olarak baktığımız zaman babaların kızları ile iletişim ve paylaşımlarının iyi olduğunu gördük. Babalar çocuklarına annelerinin yokluğunu hissettirmemeye çalışırlar ve son derece anlayışlı davranırlar.

4.2 Kardeş-Akraba İlişkileri

Baba-kız ilişkisi dışındaki ailevi ilişkiler de Halid Ziya'nın romanlarında benzerlikler gösterir.

Bu kısımda yazarın romanlarında abi kardeş, abla kardeş ve aynı evde yaşayan akrabaların birbirleri ile ilişkilerini, bunun yanında bu ilişkiler çerçevesinde

kadın ve genç kızların konumunu inceleyeceğiz. Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'de kardeş ve akraba olarak kadın ve erkeklerle karşılaşmayız.

Nemide ile Nail iki kardeşin çocuklarıdır. Nemide; annesi öldükten sonra iki yıl doktor Osman Bey'in yanında kalır. Şevket Bey iki yıldan sonra kızının yanına gelir. Nemide iki yaşındayken yeğeni Nail ise dokuz yaşındadır. Nail, Nemide ile oyunlar oynar, onu abi gibi korur. Haftada iki kez amcasının yanına giden Nail; gelmekte geciktiği zaman Nemide huysuzlanır, şımarıklık yapar. Yaptığı huysuzluklara ve bazen Nail'den kaçmasına rağmen ona çok bağlıdır. Nail'in amcasına geldiği günlerde Nemide çok mutlu olur:

...Çocuğun amcazadesine bu mevkut ziyareti Şevket Bey'in seyahatinden avdetinde başlamış ve hiçbir defa münkati olmamıştı . Hatta bir gün Nail mutadından geç kalmış olduğundan Nemide kıyametleri koparmıştı. Çocuk günlerden yalnız Pazar ve cumayı amcazadesinin ziyaret günü olduğundan öğrenmişti. Hele günler için 'Bu gün Pazar' veya 'Bu gün Cuma...' deyişleri Nail'in hemen her gün gelmesini arzu ettiğini gösterirdi.(Nemide, s.47)

Nail; on dört yaşına geldiği zaman tıbbiyeye girmek için çalışmaya başlar. Tıbbiyeyi kazandıktan sonra amcasının yanına daha az gelmeye başlar. Nemide'ye Nail'in okula gittiğini söyledikleri zaman kendisi de okula gitmek ister. Kız olduğu için okula gidemeyeceğini öğrenen Nemide buna karşılık kadın erkek eşitsizliğinden dolayı kadın olmaktan şikayet eder. Daha sonra ise Nail'e yetişmek için hırsla babasıyla çalışır:

—Ne için beni de mektebe vermiyorsunuz? Ben de Nail ile beraber okurum.

—Nail tabip olacak... Sen onun gireceği mektebe giremezsin ki...

—Neden?

—Çünkü o okuyup yazmak bilir... Hem bir çocuğun tıbbiyeye girebilmesi için erkek olması iktiza eder.

(...)

Bu tarihten sonra intizam ile babasından günde iki kere ders almaya başladı.

Her ders aldıkça ilk suali, 'Nail bunu bilir mi?' idi.

Şevket Bey, kızın Nail'e yetişmek için gösterdiği müfrit gayretin, çocuğun zayıf bünyesini yormaması için, 'Bunu da bilir; fakat yetişmene bir şey kalmadı' derdi. (Nemide, s.52-53-54)

Nail; okula başladıktan sonra amcasının yanına daha az gelmeye başlar. Dört gözle Nail'in gelmesini bekleyen genç kız Nail'i görünce umurunda değilmiş gibi davranır. Tüm ev halkı Nemide'nin Nail'e olan bağlılığını bilir, bu yüzden davranışlarına anlam veremez. Genç kız Nail'i uzun süre göremediği zaman tepki olarak ona küser:

Bütün ev halkı Nemide'nin Nail'e merbutiyetini biliyor, çocuğun bu husustaki suallerini tebessümlerle telakki ediyordu.

(...)

Nemide'yi Nail'in yanına götürmek üzere birkaç murahhas gönderildi, çocuk bunların hiçbirisinin teklifine muvafakat etmek istemedi.

Bu hal, bütün ev halkını taaccüpte bıraktı. On günden beri Nail'i aramakta olan Nemide'nin bu günkü nazı tevil edilemezdi. (Nemide, s.62-62)

Nemide; Nail'i teyzesinin kızı Nahit'ten kıskanır. Nahit'i kızdırmak için elinden geleni yapar. Nail ile Nahit'in yakın olmasına dayanamaz. İlerleyen zamanlarda genç kız Nahit'le iyi arkadaş olur.

Nail, eğitimi için yurt dışına gideceği zaman da Nemide'nin tepkisi ile karşılaşır. Yanından ayrılacağı için ona kızgındır. Hatta Nail'in tüm ısrarlarına rağmen gideceği gün odasına kapanarak onu uğurlamaya çıkmaz:

Affedersiniz, ama beni böyle mecburiyetlere kim sokuyor? Nail Bey oğlunuz Paris'e beni görmeksizin de gidebilir. Hareketimden hür değil miyim? Ziyaretini ister kabul ederim, ister etmem. Hastayım, işte o kadar...(Nemide, s.95)

Nail çocukluğundan beri Nemide'ye Nahit'ten daha yakındır. Nahit'le Nail genç kızın annesinin ölmesinden sonra daha yakın olurlar. Nail; Nemide'nin kendisine aşık olduğundan dolayı böyle davrandığının farkında olmadığı gibi Nahit'in de kendisine aşık olduğunun farkında değildir.

Nail, Paris'ten döndükten sonra Nemide ile nişanlanır. Nişan olduktan sonra Nahit Nemide'ye Nail'i sevdiğini söylediği gibi Nail'e de duygularını anlatır. Bu olaydan sonra Nail, Nemide ile Nahit arasında kalır ve iki kadın tarafından sevmekten mutlu olur:

Nahit!.. Nemide!..

Bu iki isim fikrini tırmalıyor, bu iki kız tarafından sevmek hoşuna gidiyordu.(Nemide, s.129)

Nişanlıyken Nail ile Nahit'in yakınlaştığını ve Nail'in de Nahit'e karşı boş olmadığını görmesinden sonra Nemide aradan çekilir. Bu durumu da Nail'i sevmediğini söyleyerek açıklar. Nemide; Nail ile arasında aşk olamayacağını çünkü onların kardeş sayıldıklarını söyler:

Nail'in gözleri perişan birtakım fikirleri takip ediyormuş gibi müşevveş bir noktaya dalmıştı, birdenbire hayretle Nemide'ye baktı, Nemide pek tabî bir sesle devam etti:

—Kardeşim Nail Bey tarafından...

Bu 'kardeşim' kelimesi yengesinin pek ziyade hayretini celb etti, oğlunun yüzüne baktı, Nail bir heykel gibi hareket etmeden duruyordu.(Nemide, s.175)

Nemide romanında yaşanan olayların bir benzeri de *Bir Ölünün Defteri* romanında yaşanır. Ama bu kez arada kalan bir kadındır. Yeğeni ve yeğenin arkadaşı arasında kalan Nigar; *Nemide* gibi yeğenlerin kardeş sayıldıklarını ve evlenmelerinin mümkün olamayacağını düşünür:

Annemin tasavvurlarına tamamıyla vâkıf idim. Bizim için iki kardeş çocuklarını olmak, fazla olarak birbirimize tamamıyla muhib bulunmak kifayet etmiyormuş gibi, annemin bir izdivaç fikri icat ettiğini, o fikir onun zihninde tevelliüd eder etmez ben hissettim.(Bir Ölünün Defteri, s.92)

Osman Vecdi annesi ölünce halasının yanında yaşamaya başlar. O sıralarda halasının kocası da ölmüştür. Osman Vecdi ile Nigar kardeş gibi aynı evde büyürler, aynı hocadan ders alırlar. *Nemide* ile Nail arasında yaşanan kadın erkek eşitsizliği

burada da karşımıza çıkar. Osman Vecdi belli bir yaştan sonra okula gitmeye başlar, Nigar ise hocadan ders almaya devam eder. Bu konuda Osman Vecdi Nigar'la alay eder:

Hocan nasıl derslerine çalışıyor musun?

Hoca kelimesini telaffuz ederken ağızım istihkar ile mâli idi. (Bir Ölünün Defteri, s.40)

Osman Vecdi, yatılı okula başladıktan sonra Hüsam'la tanışır ve çok yakın arkadaş olurlar. Ailesi uzakta olduğu için hafta sonu okulda kalacak olan Hüsam'ı Osman Vecdi halasının da rızası ile evlerinde kalması için ikna eder.

Osman Vecdi okulu bitirdikten sonra evlilik söz konusu olur. Halası Nigar ile Osman Vecdi'nin evlenmesini ister. O güne kadar aklında böyle bir şey geçmeyen Osman Vecdi zamanla bu fikre alışır ve Nigar'a aşık olur:

Bu asla düşünemeyeceğim, düşünsem ihtimal veremeyeceğim bir şey idi. Nigar benim nazarımda halamın çocuğu olmaktan başka bir şey değil idi.

.....İzdivaç hatırıma gelseydi ihtimal ve tasavvur edemeyeceğim bir şey bunun Nigar ile vukua gelmesi olurdu. (Bir Ölünün Defteri, s.60)

Osman Vecdi'nin halasının Nigar'ın fikrini sormadan Osman Vecdi'ye Nigar'la evlenmesini arzu ettiğini söylemesi kötü sonuçlanır. Nigar evlilik konusunu öğrenince Hüsam'ı sevdiğini belli etmesine rağmen annesi sessiz kalır. Daha sonra bunu öğrenen Osman Vecdi, Nemide gibi birbirlerini seven iki kişinin arasından çok sevmesine rağmen çekilir. Bunun yanı sıra Nigar ile Hüsam'ın evlenmesi için elinden geleni yapar ve onları evlendirir:

Refikim Hüsam Bey kerimeniz Nigar Hanım'ın zevci, sizin oğlunuz olmak arzusundadır.(Bir Ölünün Defteri, s.114)

Ele aldığımız her iki romanda da aynı evde veya yakın olarak büyümüş yeğenlerin evlenmesinin doğru olmadığını; kardeş gibi olduklarını görürüz.

Bir Ölü'nün Defteri romanında Nigar'ın annesi ile Osman Vecdi'nin babasının ve Nigar ile Hüsam'ın çocukları Fuat ile İsmet'in kardeşlik ilişkileri hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece Fuat, kardeşi kız olduğu için İsmet'i küçümser ve erkekleri üstün tutar:

Bak ben korkak mıyım?.. Gök gürlüyor, şimşek çakıyor, değil mi baba, korkacak ne var?.. Ben erkeğim... İsmet gibi kız değilim ki...(Bir Ölü'nün Defteri, s.14)

Ferdi ve Şürekâsı romanında ise *Nemide* ve *Bir Ölü'nün Defteri*'nde olduğu gibi kardeşi ve akrabalık ilişkisi yoktur.

Mai ve Siyah romanındaki Lamia ve abisi Hüseyin Nazmi'nin kardeş ilişkisi hakkında bilgi yokken Ahmet Cemil ile İkbâl arasındaki kardeş ilişkisi romanda geniş yer almaktadır.

Ahmet Cemil babası öldüğü zaman okulu bitirmesine bir yıl kalmıştı. Ailesine bakmak zorunda olduğunu farkında olan genç adam bir yandan okuluna devam eder bir yandan da çeviriler yaparak para kazanır.

İkbâl'e görücü geldiğini duyduğu zaman çok duygulanmış; düğün günü evden kaçmıştır. Oyunlar oynadığı, gülüp eğlendiği küçük kardeşinin gelin olmasına dayanamamıştır.

Ahmet Cemil, Vehbi'yi İkbâl'le arasına girdiği için bir türlü sevememiş; onu bir yabancı olarak görmüştür. Buna birde İkbâl'in mutsuzluğu eklenince Ahmet Cemil'in kızgınlığı daha da artmıştır:

...İkbâl'in izdivacını, izdivaçta saadetini bütün emellerin gayesi bulurdu; o halde o garip his nedir ki izdivaç meselesi çıktıkça kalbinde hiddete benzer bir şey uyandırır, istememezliği andırır bir tesir hâsıl ederdi? Belki bir hodkâm hissi!.. Diğer bir adamın başka bir samimi münasebet ile mahremiyet ve muhabbetine dahil olduktan sonra kardeşi kendisi için daha az yakın olacak, bir yabancıya herkesten ziyade harim olduktan sonra ona –kardeşine- yabancı kalacak idi...

(...)

Demek şimdi hayatında bir enişte olacak, bir adam ki bugüne kadar tanımamış, görmemiş, hiçbir, hissini, fikrini öğrenmemiş. Bu adam birden, bir gün içinde hayatına karışacak, o Süleymaniye'deki küçük evin kapısını çalacak, bu aile sofrasına aynı iştirak hakkı ile oturacak, valdesine aynı meşru salahiyyetle anne diyecek, sonra evin içinde bir ses, başka bir ses aşağıdan yukarı bağırarak: İkbâl!.. (Mai ve Siyah, s.182-183)

Evliliğinde mutluluğu yakalayamayan İkbâl kocasının dayakları sonucu çocuğunu düşürmüş ve bu olay ölümüne sebep olmuştur. Ahmet Cemil kız kardeşinin hamileliğini öğrendiği zaman, eniştesinin kanının kardeşinin vücudunda dolaşmasından dolayı kızgınlık duyar.

Ahmet Cemil; kız kardeşine çok yakındır. Babası öldükten sonra kardeşine babalık yapmış, iyi bir yaşam yaşaması için elinden geleni yapmıştır. Kardeşinin evliliği için fazla düşünmediği ve araştırma yapmadığı için kendisini sorumlusu tutmuş ve kardeşinin ölümüne sebep olduğunu düşünmüştür.

Nemide ve Bir Ölüünün Defteri romanlarında yaşanan akrabalık ilişkilerinin bir benzeri de *Aşk-ı Memnu* romanında da yaşanmıştır. Behlül ile Nihal amca çocuklarıdır. Adnan Bey, Behlül'ü kendi çocuğundan ayırmamış onu okula göndermiştir. Aynı evde büyüyen Behlül ve Nihal sürekli tartışmalarına rağmen birbirine bağlıdır.

Behlül'ün, yengesi Bihter ile yaşadığı ilişkiyi Firdevs Hanım öğrenir. Bu ilişkinin skandala dönüşmemesi için kardeş gibi büyüyen Nihal ile Behlül'ü evlendirerek bu sorunu ortadan kaldıracığını düşünür. Bir şakayla başlayan nişan konusu ciddileşir ve sonuçta Nihal ile Behlül nişanlanır.

Nihal, annesi öldükten sonra kardeşi Bülent'i herkesten kıskanmış ve onu bir anne gibi kucaklamıştır. Bülent'i kimseyle paylaşamayan genç kıza kardeşinin tüm sorumluluğu verilir. Bülent'le ilgili ne varsa Nihal'e sorulur.

Bihter yalıya geldiği zaman buna sevinen tek kişi Bülent olur. Nihal ise bu durumdan kızgınlık duyar.

Herkesten kıskandığı, kimseyle paylaşmadığı kardeşinin yatılı okula verilmesi ile aralarındaki yakınlık azalır. Yalıda yalnız kalması için Bihter'in Bülent'i özellikle yatılı okula verdiğini düşünen Nihal Bülent'in gidişiyile kendini yalnız hisseder:

O gece, artık odasında yalnız, yatağının içinde uyuyamayarak, bunları düşünürken kendisini dünyada yapayalnız kalıvermiş kıyas ediyor, bu yalnızlığın bütün acılığını duyuyordu, lakin Bülent'i ona bırakamazlar mıydı?(Aşk-ı Memnu, s.222)

Kırık Hayatlar romanında Ömer Behiç ile ablası Meveddet Hanım'la eleninceye kadar çok yakın bir abla kardeş ilişkisi içindedirler. Fakat evlendikten sonra aralarına soğukluk girer. Ahmet Cemil gibi Ömer Behiç de eniştesini bir yabancı olarak görür.

Nesl-i Ahir romanında ise Süleyman Nühzet ile kardeşinin yakın olduğu dışında bir bilgiyle karşılaşmıyoruz.

Görüldüğü üzere, romanlardaki kardeşler arasında genellikle kuvvetli bir bağ vardır. Aralarına yabancı kişilerin girmesine dayanamazlar.

Bunun yanında, kardeş çocuklarının evlendirilmek istenmesi karşısında; romanlarda kardeş oldukları vurgulanmıştır. Bununla beraber genç bir kızla erkek yeğen ve kardeş olması dışında aynı evde yaşayamazdı. Halid Ziya bu sorunu araya akrabalık ilişkilerini koyarak çözer.

Bölüm 5

KADINLARIN GELİR KAYNAKLARI VE ÇALIŞAN KADINLAR

Halid Ziya'nın incelemiş olduğumuz romanlarında zengin kadınların maddi dayanak olarak eşlerine ve ailelerine güvendiklerini görüyoruz. Maddi açıdan engeli olmayan kadınlar eğitilmiş olmalarına rağmen çalışmazlar. Eğitimlerini çalışmak için değil eşleriyle kültür açısından eşit olmak için alırlar.

Çalışan kadınların; yoksul olduklarını görüyoruz. Genellikle sorumluluklarını yerine getirmeyen eşleri olan kadınlar çocuklarına bakmak için çalışırlar. İncelemiş olduğumuz romanlarda kadınların çoğu hizmetçilik yaparak geçimlerini sağlarlar.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*'de geçim ve iş konularından bahsetmiştir. Özellikle kadınların ne iş yaptıkları konusuna değinen Halid Ziya fuhuşla para kazanmayı da geçim kaynağı olarak yansıtmıştır.

İhsan'ın annesi dışında bahsedilen zengin bir kadın yoktur ve annesinin çalıştığı hakkında da bilgi verilmemiştir.

Bunun yanında Mazlume'nin annesi Besime Hanım yoksul bir hayat sürmektedir ve geçimini sağlamak için dikiş diker. Mazlume'nin annesi öldükten sonra sığındığı Rahime Hanım ise evininin odalarını kiralayarak para kazanmaktadır.

Mazlume; yanına sığındığı Rahime Hanım da ölünce Rahime Hanım'ın akrabaları tarafından sokağa atılır. Cami avlusunda kalan genç kız para kazanmak

için dilenmeye çalışsa bile başaramaz. Mazlume'yi cami avlusundan kurtaran Mihriban Hanım'ın ise geçim kaynağı fuhuştur.

Kocası öldükten sonra kalan parayı da bitiren Mihriban Hanım fuhuş yaparak para kazanır. Annesinin yaptıklarından nefret eden İkbâl zamanla bu duruma alışır. Bu duruma alışmakla kalmayan İkbâl annesi ile çalışır ve fuhuş yaparak para kazanır.

Mihriban Hanım ile İkbâl'in yanında namuslu bir hayat sürmek düşüncesinde olan Mazlume İkbâl öldükten sonra İhsan Bey'in metresi olur. Çalışmayan ve İhsan Bey'in kazandığı para ile geçimlerini sürmeye çalışan Mazlume ile İhsan ayrıldıktan sonra Mazlume Mihriban Hanım'la gider. Hamile olan Mazlume'nin fuhuş yapabilmesi için ise çocuğunu zorla düşürtürler.

Nemide romanında kadınların gelir kaynakları ve çalışan kadınlara baktığımız zaman eğitilmiş fakat çalışmayan kadınlar görüyoruz. Romanda bir tek hizmetçi olarak çalışan Nergis'in annesini görüyoruz. Bunun dışında romanda başka gelir kaynağından söz edilmemiştir. *Sefile* romanında söz edilenin aksine geçim ve iş konularından bahsedilmemiştir.

Ferdi ve Şürekâsı romanında geçim ve iş konularına daha fazla değinilmiştir. Romanda Ferdi Efendi'nin işini nasıl kurduğundan bahsedilmiş fakat kadınların geçimlerini nasıl sağladığı hakkında bilgi verilmemiştir.

Ahmet Cemil'in annesi ve kardeşi İkbâl; Ahmet Cemil'i, Hacer ise babasını maddi açıdan dayanak olarak görmektedirler. Bunun dışında Hacer'in mürebbiyesi Nerime Hanım'la hizmetçileri Besime Hanım'ı çalışan kadınlar arasında görüyoruz.

Bir Ölü'nün Defteri adlı romana baktığımız zaman ise kadınlar açısından geçim kaynağı olarak hiçbir konu ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Mai ve Siyah romanında da çalışan üç kadınla karşı karşıya kalıyoruz. Bunlardan biri Lamia'nın dadısıdır. Nasıl bir eğitim aldığı konusunda bilgi verilmeyen dadının sadece Lamia'nın dadısı olarak çalıştığını biliyoruz.

Ahmet Cemil'in evinde yardımcı olarak bulunan Seher; evde işlere yardım eden biri olarak gösterilmiş fakat karşılığında para aldığı hakkında bilgi verilmemiştir.

Seher ve Lamia'nın dadısı dışında geçimini kocasının sorumsuzlukları karşısında çalışarak kazanan Raci'nin karısı, *Sefile* romanındaki Mazlume'nin annesi Besime Hanım gibi dikiş dikerek hayatını kazanmaktadır.

Aşk-ı Memnu romanında zengin kadınların çalıştığını göremeyiz. Bunun yanında batılı bir kadın olan Matmazel de Courton'u Nihal'in mürebbiyesi olarak tanıyoruz. İyi bir eğitim aldığından söz edilen Matmazel de Courton hayatını mürebbiyelik yaparak kazanmaktadır.

Matmazel de Courton yanında romanda batılı olarak karşımıza Katina çıkar. Çeyiz parası biriktirmek için çalışan kadın hizmetçilik yapmaktadır.

Batılı kadınlar yanında çalışan diğer kadınlar Şakire Hanım, Nesrin ve Şayeste'dir. Şakire Hanım; Adnan Bey'in halayığı, Nesrin ve Şayeste ise hizmetçidir.

Kadınların ön planda olduğu *Kırık Hayatlar* romanında kadınların hizmetçilik yaparak para kazandıklarını görmekteyiz. Sabriye Kadın, Suzidil, Andelip Bacı ve Sabriye Kadın'ın kızı İsmet çalışan kadınlardır:

Ömer Behiç bütün perşembeyi eşyayı göndermekle, Şişli ile Beşiktaş arasında birkaç sefer yapmakla geçirdikten sonra Cuma sabahı bugün, eşyanın son bakiyeleriyle Vedide'sini, Selma ile Leyla'sını bir arabaya bindirmiş, arkalarında Andelip Bacı'yı, aşçı Sabriye Kadın'ı, hizmetçilikle kullandıkları Sabriye Kadın'ın kızı İsmet'i taşıyan bir ikinci araba ile bütün yeni evin halkını getirip yeni yuvaya koymuştu. (Nesl-i Ahir, s.40)

Ömer Behiç'in ablası Meveddet Hanım ise arsasına yaptıracığı dükkanlardan para kazanmayı planlamaktadır.

Nesl-i Ahir romanında ise çalışan bir kadınla karşılaşmayız. Azra; diğer romanlara göre daha batılı bir anlayışla büyümüş, okulda sistemli bir eğitim almış bir genç kız olmasına rağmen nasıl çalışıp para kazanağını düşünmesi gerekirken babası ile evde nasıl vakit geçireceğini planlamaktadır.

Görüldüğü üzere, Halid Ziya'nın incelemiş olduğumuz romanlarında geçim kaynakları ve çalışan kadınlar açısından sınırlılıklar vardır.

Eğitilmiş ve zengin ailelerde yetişen kadınlar çalışmaya gerek duymazlar ve eğitimlerini gelir kaynağına çevirmek yerine eşleri ile kültür açısından eşit olmak için alırlar. Çalışan kadınların fakir oldukları göze çarpmaktadır. Gelir kaynakları olarak genellikle kadınların hizmetçilik yapmaktadır. Bunun yanında Sefile romanında fuhuş da bir gelir kaynağı olarak ifade edilmiştir. Mazlume'nin annesi Besime Hanım ile Raci'nin karısı dikiş dikerek geçimlerini sağlar.

Doğulu kadınlar saydığımız meslekleri yaparken batılı olarak karşımıza çıkan Matmazel de Courton mürebbiyedir. Eğitim olarak mesleğini yapan tek kadın ise Hacer'in mürebbiyesi Nerime Hanım'dır.

Bölüm 6

KADINLARA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMAR

Kadınlara yönelik cinsel istismar hakkında inceleme yaptığımız Halid Ziya'nın sekiz romanında *Sefile*, *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* romanlarında tecavüz, taciz ve fuhuşla karşılaştık. Bu romanlarda istismara uğrayan kadınlar sessiz kalırlar.

Sefile romanında Mazlume tecavüze uğramış ve bu olay onun sonunu hazırlamıştır.

Mazlume annesi öldükten sonra komşuları Rahime Hanım'a sığınmış ve onun da ölmesi ile cami avlusunda kalmaya mecbur olmuştur. Burada çaresiz genç kıza Mihriban Hanım yardım elini uzatmıştır. Ama bu yardım eli Mazlume'nin sefaletten kurtulmasına değil felakete sürüklenmesine neden olmuştur.

Mihriban Hanım ve kızı İkbâl fuhuş yaparak hayatlarını kazanmaktadır. Mazlume bu durumu farkına vardığı zaman aynı duruma düşmekten çok korkar. İkbâl'den yaşadıklarını dinledikçe çok kızar ve sert tepki gösterir.

Gidecek yeri olmayan Mazlume İkbâl'le aynı duruma düşmekten çok korkar. Zamanla İkbâl'i dinledikçe acısını anlar ve ona acımaya başlar. Bu arada İkbâl İhsan Bey'le yaşadığı aşkın şiddetinden ve daha önce yaşadığı hayattan dolayı hastalanır. Doktorları da dinlememelerinden dolayı genç kadının hastalığı ilerler. İlk başta İkbâl'in yanında olan İhsan bu durumdan sıkılmaya ve ilgisi Mazlume'ye dönmeye başlar. Mazlume'yi gözüne kestiren İhsan Bey bahçede gördüğü genç kızın yanına

gider ve başlayan konuşmanın ardından Mazlume'nin tüm direnişlerine rağmen genç kıza tecavüz eder. İhsan'la Mazlume'nin yaşadıklarını anlayan İkbâl ölür. Bu olaydan sonra İkbâl'e vaatler sunan İhsan hiçbir sözünü tutmaz:

Evet mustaribim. Şiddet-i ıstırabımdan çıldırıyorum da onun merhametini tahrik edemiyorum... Benim yegâne medar-ı iftiharım, yegâne servetim, saadetim olan ismetimi payimal ettikten sonra yalnız validemin hatırasına hasrettiğim muhabbetimi tamamen taht-ı teshirine aldı da şimdi onu reddediyor. Beni arzu-yı şehvanîsine zalimene feda etti de şimdi tahkir ediyor. Bana ebedî muhabbetler, ebedî saatler vaad etti de şimdi benden nefret ediyor. (Sefile, s.133)

İkbâl'in ölümünden sonra annesini de kaybeden İhsan Bey her ikisinin ölümünden kendisini sorumlu tutar. Vicdan azabı içinde kendini içkiye verir; meyhane köşelerinden eve gelmez ve Mazlume'yi düşünmez.

Mazlume; İhsan Bey'den intikam almak için Mihriban Hanım'la dışarıya çıkar. Bu olaydan sonra biraz da olsun toparlanan İhsan, Mazlume'nin hamileliğinin ortaya çıkmasından sonra şüphesine yenilir ve çocuğun kendisinden olmadığını söyler. Bunun üzerine evi terk eden Mazlume Mihriban Hanım'la onun yolundan gitmek zorunda kalır.

Hamileliği fuhşa engel olan Mazlume'nin çocuğu zorla düşürtülür. Mazlume tüm bunlar üzerine haklarının yok sayıldığını şöyle ifade etmiştir:

Hayata karşı şiddetli bir adavet duydu. Hukukunun gasp olduğuna hükmetti. Kendisini sair insanlardan zelil, hakir buldu. Bütün hissiyatı felâketlerine karşı ihtilal etti. (Sefile, s.171)

İstememesine rağmen ve iğrenç olarak nitelendirdiği fuhşa zorlanan Mazlume gittiği her evde adamların cinsel arzularına karşı gelememiş kendi cinsel istekleri ve sevgiye ihtiyacı önemsenmezken hamile olmasına karşı yapılan her davranışa boyun eğmiştir. Bir mal gibi kullanılan genç kız evden eve fuhuş yapmak için gönderilmektedir. Romanda genç kızın cinsel arzularına maruz kaldığı adamlar hayvan olarak nitelendirilmektedir:

Mazlume'yi gittiği yerde beş gün alıkoydular. Mazlume bu uzun müddeti en hayvancasına arzulara tebaiyyetle geçirdi.

Avdet ettikleri zaman Mazlume'ye evde birisi daha muntazırdı. Genç kız, buradan beş gün imtidat eden gaybubetinden mütevellit ziyayı ikmal mecburiyetinde bulundu. İki gün sonra başka bir yerden istediler. Burada yalnız bir gece kaldı. Fakat birkaç gün sonra yine çağrıldı. Artık Mazlume muhtelif mahallerde yaşıyor hükmündeydi. Bu iki kadın zavallı kızı bir meta-ı ticaret gibi istihdam ediyordu. (Sefile, s.164)

Mazlume; İhsan Bey'in tecavüzü karşısında sessiz kalmış, sonra verdiği sözleri tutmadığı için çaresizlikten fuhşa sürüklenmiştir. Yaşadığı her şeyin sorumlusu olarak gördüğü İhsan Bey'i öldürerek intikamını alır.

Sefile romanında cinsel açıdan hakları sömürülen bir başka kadın ise İkbâl'dir. İkbâl'in annesi Mihriban Hanım fuhuş yaparak para kazanmaktaydı. Annesinin yaptıklarından nefret eden İkbâl zamanla bu duruma alışır.

Mihriban Hanım İkbâl'e koca bulduğu zaman annesiyle yaşadığı hayattan kurtulmak için evlenmeyi kabul eden İkbâl kendisinden yaşça büyük Ali Efendi ile evlenir. Sevgiye muhtaç olan genç kız cinsel arzularını da bastırmak için kocasını aldatır. Evliliğinde bulamadığı mutluluğu gidermek için isterken fuhuş onun için para kazanmak için bir kapı olur:

...Gerçi o zamanlar amâl-i şehvaniyemi husule getirmekten mesut idim; lâkin şimdi muaşakat-ı şehvaniyeden nefret ediyorum. O zamanlar fuhuş benim için bir medar-i tesellî idi. Lâkin şimdi bir ihtiyac-ı nakdîden ibaret kaldı. (Sefile, s.54)

İkbâl yaşadıklarını anlatırken genç kadının yaptıklarından öğrendiği Mazlume İkbâl ile aynı kaderi paylaşmış ve cinselliği ağır basan, sevgiye muhtaç olmasına rağmen sevgiden yoksun sevişmeler yaşamıştır. Mal gibi alınıp satılan Mazlume'nin yaşadığı duygular romanda şöyle anlatılmıştır:

...Birisi gelip de genç kız içeriye davet olunduğu zaman bütün nefret damarları hareket ederdi. Dudaklarındaki tebsüm hazin bir kavis şeklini alırdı. Hatırasından bir sabah İkbâl'in söylediği sözler, hayat-ı fuhuş hakkında verdiği malûmat geçirdi. Kalbinde hissiyat-ı nefret izdiham ederdi. Oraya girmemek, kendisini bir meta gibi birinci defa gördüğü bir adama arz etmemek isterdi. Lâkin

hayır, oraya girmek; şen, güzel görünmek; gülmek, kendisini beğendirmek lazımdı. (Sefile, s.157)

Romanda fuhuş yapan bir başka kadın olan Mihriban Hanım'ın duyguları hakkında bilgi verilmezken yaşadığı hayattan şikayet ettiği görülmemiştir.

Sefile romanındaki İkbâl ve tecavüze uğradıktan sonra fuhşa düşen Mazlume'den sonra *Mai ve Siyah* romanında Vehbi Bey'in hizmetçi Seher'e tacizi ile karşı karşıya kalıyoruz.

Ahmet Cemil'in evinde ev işlerine yardımcı olan Seher İkbâl'in kocası Vehbi Bey'in tacizine uğramıştır. Seher tacize uğradığını kimseye söylememiş ve sessiz kalmıştır. Tacize maruz kaldığı zamanlarda ne yapacağını bilemeyen Seher sadece ağlamıştır. Sabiha Hanım'ın olanlara şahit olmasından sonra bile Vehbi Bey'in yaptıklarını söylemeyen Seher'in gözyaşları her şeyi anlatır:

Oh, daha ona gelinceye kadar, diyordu. Seher evvela: 'Ben oturmayacağım!' diye başlamıştı; bir gün çarşafını giymiş, ağlayarak, eli kapının zembereğinde, ne dışarıya çıkmaya, ne de çarşafını çıkarmaya cesaret edemeyerek, saatlerle orada durmuş; ağzından bir kelime alınamamıştı. Nihayet bir sabah Sabiha Hanım, Seher'in Vehbi Bey'i mutfaktan iterek çıkardığını, arkasından kapıyı sürmelediğini görmüş, o vakit kızı istintak etmişti. Seher yine bir şey söylemiyor, fakat yalnız ağlıyordu. Sabiha Hanım'a zaten öğrenmek istediği şeyi şu gözyaşları anlatmıyor muydu? (Sefile, s.284-285)

Mai ve Siyah romanındaki tacizden sonra ise *Aşk-ı Memnu* romanında Behlül'ün Peyker'i tacizi ile karşılaşırız.

Göksu gezintisi sırasında Peyker'e yakınlaşıp onu taciz eder. Sözlü tacizleri istediği sonucu vermeyen Behlül bu kez dokunarak tacize başvurur. Peyker bir an sadakat ile ihanet arasında kalsa da Behlül'e karşı çıkıp sadakati seçer:

...Peyker arkasında onun yalnız nefesini hissediyordu, fakat birden bu nefeste sanki o busenin yakıcı bir havasını duyarcasına kadınlık hassasiyetinde bir şey, ta ensesinin ta o gölgeli noktasında, bir saniye sonra gelecek olan bu busenin bir titremesini uyandırdı; bir neşterin yaklaşan temasından kaçınan asabi bir vahuşla başını çekti, artık zapt olunamayan bir ismet tuğyanıyla elini Behlül'ün omzuna koyarak:

Yok, dedi. Yetişir! Aldanıyorsunuz...(Aşk-ı Memnu, s.175)

Behlül'e gereken cevabı verip sessiz kalmayan Peyker kocasına sadık kalırken cinsel ihtiyaçlarını farkına varan Bihter kocasını aldatır.

Bihter; İkbâl gibi kendinden yaşça büyük olan Adnan Bey ile evlenir. Zamanla kocasından uzaklaşan genç kadın kocasının ona zorla sahip olmak istemesi ile cinsel istismara uğramıştır.

Adnan Bey karısının odasına girer ve Bihter'i öpmek ister. Kocasına istemediğini söylese bile olay isteğin dışına çıkıp zorlamaya dönüşür. Kocasının elleri arasında çırpınan Bihter'e karşı yaptığı daha sonra pişman olacak olan Adnan Bey cinsel arzularına yenik düşer:

Onun vücuduna dokunuyor, omuzlarından tutarak üşüyüp üşümediğine bakıyordu; sonra birden genç kadının vücudunu ellerinin altında hissedince eğildi, karısını öpmek istedi. O çırpınıyor, bu gece, böyle karanlıkta, beklemeden odasına geliveren bu kocadan korkuyordu. O şimdi bir yabancı, hiç görülmemiş bir adam, gece karanlıklardan istifade ederek şikârını parçalayıp öldüren canavarlardan biri gibiydi; bağıracaktı. Onun ellerinin altında, öpülmemek için yüzünü çekerek, kollarının arasından kayıp akmak isteyerek çırpınıyordu. (Aşk-ı Memnu, s.201)

Kocasına aşık olmayan ve sevişmeleri de sevgiden yoksun olan Bihter cinsel ihtiyaçlarının olduğunu fark eder. Kendini aynada bir kez daha keşfeden genç kadın sevmek ve sevilmeği istediğini söyler:

...Bilinemez nasıl bir hisle, karşısında bu ince gömleğin içinde titriyor görünen vücudu üryan, tamamıyla üryan görmek istedi; omuzlarından kurdeleleri çözdü, gömlek kayarak, göğsünün üstünde, belinde ufak bir tereddütten sonra ayaklarının dibine düştü. Uzun siyah saçlarını ellerinin asabi darbeleriyle tuttu, kıvrırdı, bunların tam çıplaklığına nakısa vermesini istemeyerek kaldırdı, ta başının üstüne, perişan bir küme şeklinde tutturdu. Böyle, büsbütün çıplak, kendisine baktı. (Aşk-ı Memnu, s.213)

Kendinden yaşça büyük Adnan Bey'e aşık olmayan Bihter aradığı aşkı Behlül'de bulur. Aşka susamışlığı kocasını aldatmasıyla gidermeye çalışan genç kadın sadakatsizliği ile Firdevs Hanım'a benzemektedir.

İkbal ile Bihter sevmedikleri adamlarla evlenmişler ve aradıkları aşkları bulamamışlardır. Sevmek ve sevilme isteyen her iki kadın da cinsel arzularına yenilerek kocalarına ihanet etmişlerdir. Bu yönden benzeyen iki kadın cinsel tatminsizliklerini bastırmaya çalışmışlardır.

İkbal hiç tanımadığı adamlarla duygusuz bir şekilde cinsel arzuların ağır bastığı ilişkilerle; Bihter ise evli olmasına rağmen kocası tarafından cinsel istismara uğramıştır. Bunun yanında Mazlume tecavüze , Seher ile Peyker ise tacize uğramıştır.

Halid Ziya'nın diğer romanlarına baktığımız zaman ise yabancıların fuhuş yapması dışında romanlarda bir cinsel istismarla karşılaşmadık.

SONUÇ

Halid Ziya'nın sekiz romanını incelerken önce feminizm ve kadın haklarının Türk toplumunda nasıl yer aldığını ortaya koymaya çalıştık, sonra yazarların bu konuya nasıl yaklaştıklarını inceledik. Ardından da asıl inceleme konumuz olan Halid Ziya'nın romanlarında kadın haklarına nasıl bakıldığı konusunu tespite çalıştık.

İncelemiş olduğumuz romanların kadın tiplerini tek tek ele almamızın yanında romanlardaki tüm kadınları karşılaştırarak; hangi kadın haklarının yansıtıldığını ve kadınlara yönelik bakış açılarını ortaya koymaya çalıştık.

Eğitim açısından baktığımız zaman genç kızların kitap okuduğunu, okuma yazma bildiğini görüyoruz. Zengin ailelerde büyüyen genç kızların ise gerek babalarından gerekse evde tutulan hocalardan eğitim aldıkları gözlemlenmiştir. Bunun yanında *Ferdi ve Şürekâsı*'nda Hacer'in, *Aşk-ı Memnu* da ise Nihal'in mürebbiyelerden ders aldıklarını biliyoruz. Önceki romanlarda erkekler okula gönderilirken kız çocukların evde ders alması eleştiri konusu olmuş, nihayet Halid Ziya'nın son romanı *Nesl-i Ahir*'de Azra'nın okulda düzenli eğitim görmesi noktasına gelinmiştir.

Maddi yönden iyi olan ailelerin erkek çocuklarının yanında kız çocuklarının yanında kız çocuklarının da eğitimine önem verildiğini gördüğümüz romanlarda eğitimde kadın erkek eşitliğinin olmaması eleştirilirken kadınların para kazanmak için değil kültür açısından eşit olmak için eğitim gördükleri söylenmiştir.

Romanlarda evlilik konusuna baktığımız zaman; erken yaşta evlilik, genç kızların evlilik kararlarını kendilerinin alamaması gibi konularda eleştiriler olduğunu gözlemledik. Eşlerin birbirini tanımadan da evlenmesinin evliliğin kötü sonuçlanmasına yol açtığını vurgulayan yazar, evlilik hakkındaki düşüncelerini romandaki tipler aracılığıyla aktarmaktadır. Yazarın tüm romanlarında vurgulanan kadının eğitim alması ve evlilik konusunda söz hakkına sahip olması yanında evliliğin bir parçası olan boşanma hakkının da kadınlara verilmesidir.

Kırık Hayatlar romanında, özellikle üzerinde durulan kadınların boşanma hakkı noktasında Andelip Bacı ve Ömer Behiç'in konuşmaları ile toplumda dul kadının iyi karşılanmadığı söylenirken *Nesli Ahir* romanında dul olan Server ve Suat için kötü bir tek cümle söylenmemiştir. Dul olmanın ayıp karşılandığı bir toplumda kadınların boşanma hakkının ellerinden alındığı ve çaresiz olan kadınların mutsuz olsa bile evliliklerini sürdürdükleri görülmüştür.

Evlilik dışındaki kadın erkek ilişkilerini ya da ailevi ilişkileri baba-kız ile genç kızların kardeş ve akrabaları ile ilişkileri olmak üzere ikiye ayırıp inceledik. Baba-kız ilişkilerinde; babaların kızlarına çok düşkün olduğu ve kızlarının her isteklerini yaptığını gözlemledik. İkbâl ile Nigar dışındaki genç kızların anneleri ölmüştür. Babalar ise eşlerinin yadigarları olarak gördükleri kızlarının eğitimine, evlilik kararlarına saygı duymuş ve kızlarının haklarını çiğnememişlerdir.

Kardeş ilişkilerine baktığımız zaman ise Ömer Behiç ile Ahmet Cemil'in kız kardeşleri ile aralarına giren eniştelere benimsemeyip yabancı olarak gördüklerini; özellikle Ahmet Cemil'in kardeşine babalık yaptığını ve İkbâl'e sıkı bir bağla bağlandığını gözlemledik. Bülent ile Nihal de sıkı bir bağla bağlanmış iki kardeşir.

İncelediğimiz romanlarda kardeşlik ilişkilerinin yanında akrabalık ilişkilerine baktığımız zaman genellikle kardeş çocuklarının evlendirilmek istendiğini gördük. Bir evde genç kız olduğu zaman o evde yabancı bir erkeğin olması durumu akrabalık ilişkisi ile çözülmüş ve akraba evliliğinin olmaması üzerinde durulmuştur.

Romanlarda; sorumluluk sahibi bir kocaya sahip ve zengin ailede büyüyen genç kızların kültür sahibi ve eğitilmiş olmalarına rağmen çalıştıklarını görmüyoruz. Bunun yanında, para kazanmak zorunda olan kadınların dikiş nakış ve hizmetçilik gibi işlerle uğraştığını görüyoruz. Eğitilmiş olan fakat fakir olan kadınlar ise mürebbiyelik yapmaktadır. *Sefile* romanında diğer romanlardan farklı olarak fuhuş da bir gelir kaynağı olarak görülmüştür.

Yazar; kadınlara yönelik cinsel istismar konusuna *Sefile*, *Mai* ve *Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* romanlarında değinmiş, taciz ve tecavüze uğrayan kızların çaresiz bir şekilde kaderlerine boyun eğdikleri görülmüştür.

Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarına baktığımız zaman kadın haklarına çok duyarlı olduğunu ve kadın haklarını birçok yönden ele alıp işlediğini gördük. Ahmet Mithat Efendi ve Namık Kemal'e ise sadece eğitimi ele aldıklarını ve kadının evde eğitim görmesi üzerinde durmuşlardır. Halid Ziya ise eğitimin yanı sıra; evlilik, boşanma, kadınların meslek sahibi olması, cinsellik v.b. konularda kadınların haklarını olduğunu savunur. Buradan yola çıkarak Halid Ziya, batı dünyasını tanıdığı için çağdaşlarından daha ileri ve çok yönlü bir şekilde kadın haklarını romanlarında ele almıştır.

KAYNAKÇA

Akatlı, Füsün (1999), Panel: Türk Romanında Kadının Yüzyılı, Tüyap.

(<http://www.feminisite.net/new.php?act=details&nid=217> 19.11.2010)

Altuntaş, Sevda (2007), *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Berktaş, Fatmagül (2004) *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7.

Esen, Nüket (1990), *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Gökçek, Fazıl (2000), *Tanzimat Dönemi Roman ve Hikayelerinde Kadın Erkek İlişkilerinin Düzenlenişi ile İlgili Bazı Tespitler*, Türk Yurdu, S.153-154, ss.126-132.

Huyugüzel, Ö. Faruk (2004), *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, MEB Yayınları, İstanbul.

Kavcar, Cavit (1985), *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kerman, Zeynep (2008), *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kerman, Zeynep (1996), “*Halid Ziya'nın Romanlarında Baba*” *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri* (1998), s.113-120. Akçağ Yayınları, Ankara.

Kerman, Zeynep (1985), “*Halid Ziya'nın Romanlarında Çocuk ve Çocuk Terbiyesi*” *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri* (1998), s.105-112. Akçağ Yayınları, Ankara.

Mungan, Özlem (2003), Kadın Hakları Semineri.

(<http://www.mungan.av.tr/yazi/Kad%C4%B1n%20Haklar%C4%B1%20%C3%9Czerine.doc> 19.11.2010)

Önertoy, Olcay (1999), *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Parlatır, İsmail (1985), Türk Romanında Tipler: Bihter, Türk Dili, S. 402 ss. 559-566.

Uşaklıgil, H. Ziya (2009), *Aşk-ı Memnu*, Özgür Yayınları, 20. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2009), *Bir Ölünün Defteri*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (1973), *Ferdi ve Şürekâsı*, İnkilap ve Aka Yayınları, 1. baskı İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2006), *Kırık Hayatlar*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2009), *Mai ve Siyah*, Özgür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2005), *Nemide*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2009), *Nesl-i Ahir*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Uşaklıgil, H. Ziya (2006), *Sefile*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.